

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

EMPIRICKÝ VÝZKUM

Schematický vstup do
problematiky přípravy, realizace,
zpracování a interpretace
empirického výzkumu v sociologii

Pro potřeby projektu VĚŽ

© Libor Prudký

Praha, 2014

Registrační číslo: CZ.1.07/2.3.00/45.0029

Název projektu: Věda pro život, život pro vědu

Empirický výzkum

Pojetí textu

Následující obrázky prezentují základní kroky kurzu „Příprava, realizace a zpracování empirického sociologického výzkumu“. (Zkráceně: „Empirický výzkum“.) Tento kurz je dvousemestrální a vede ho Libor Prudký.

Smyslem kurzu je poskytnout studentům Fakulty humanitních studií UK základní poznatky o postupech, nástrojích a pomůckách při přípravě empirického výzkumu. Aby tak bylo možné naplnit „zlaté“ pravidlo pro korektnost takového výzkumu, totiž pravidlo co nejpřesnějšího zachycení a zdůvodnění použitého postupu (metodiky) šetření ve vztahu k obsahu a cílům výzkumu. Protože právě oprávněnost metodiky je základní garancí pro to, aby bylo možné s výsledky výzkumu pracovat jako s pravdivými a uplatnitelnými poznatky.

Nejde o učebnici, která by měla studenty připravit pro profesi empirického výzkumníka v sociálních vědách. Jde o pomůcku pro to, aby při přípravě své závěrečné práce opřené o výzkum, mohli z tohoto textu studenti získat základní orientaci jak postupovat. Často proto text zahrnuje praktické návody a pomůcky. Samozřejmě, že při spolupráci se svým konzultantem – poradcem ve svízelných situacích či v situacích, kam tento text, a třeba ani další podkladové studijní materiály, nedosáhnou.

Text vznikl jako souhrn z podkladů pro výuku. Prezentace v obrázcích vyžaduje schematická vyjádření a stručnost. Je málo prostoru pro zachycení vztahů mezi jednotlivými kroky a schematy. Na druhé straně jednotlivé části textu na sebe navazují a často není dost dobře možné pochopit určitou kapitolu bez znalosti těch předchozích. Čtenář by se měl sám vracet, když se potká s odkazy či souvislostmi poukazujícími na jiné kroky, nebo s pojmy a tématy výrazy vyloženými v předchozích textech.

Text slouží také jako jeden z podkladů i pro přípravu Atestu ze sociálních věd. Odkazuje také na další studijní text FHS UK, jehož autorkou je Inna Cábellová.

Námítky, dotazy a připomínky adresujte prosím na prudky@fhs.cuni.cz

Empirický výzkum

Hlavní prameny – studijní literatura

Odkazujeme na základní vlastně všeobecné prameny. Platí ovšem, že pro většinu témat existuje ještě literatura zaměřená na jejich výzkum.

Disman M. 1993 a d. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum

Surynek A., Komárková R., Kašparová E. 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press

Hendl J., 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál

Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Jeřábek H., 1993: *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha : Karolinum.

Petrusek M. 1993. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum

Pergler P. a kol. 1969. *Vybrané techniky sociologického výzkumu*. Praha: Svoboda

Giddens A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo (kapitoly 20. a 21.)

Strauss A., Corbinová J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Podané ruce

Prudký L., 1995. *Sociologie a marketing*. Liberec: Technická Univerzita (část C)

Empirický výzkum

Struktura výuky

- obsah textu

Témata - kapitoly:

- A. Co to je vědecké poznávání
- B. Co to je sociologické poznávání
- C. Úrovně poznávání v sociologii: od paradigmatu k sociotechnice
- D. Druhy sociologického výzkumu
- E. Schema přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu
- F. Obsah výzkumu: cíle, předmět, diskurz, koncept
  - Obsah výzkumu: Vztahový (referenční) rámec výzkumu
  - Obsah výzkumu: Hypotézy
- G. Převod obsahu do postupu výzkumu: operacionalizace
- H. Kde: Výběry vzorku
- I. Jak: Metody
- J. Jak: Techniky – přehled
  - Jak: Analýzy dokumentů
  - Jak: Pozorování
  - Jak: Dotazovací techniky
  - Jak: Biografická sociologie
  - Jak: Sociometrie
- K. Jak: Předvýzkum
- L. Jak: Organizace a řízení terénního sběru dat
- M. Kontrola a uložení dat
- N. Zpracování dat
- O. Interpretace
- P. Prezentace

Empirický výzkum

A. Co to je vědecké poznávání - 1

- Tato část problematiky přípravy a pojetí sociologického výzkumu není na tomto místě písemně zpracovaná, protože je předmětem výkladu v několika dalších předmětech. A v ucelenější podobě, než by ji bylo možné prezentovat zde.
- V přednáškách však obsažena je.

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání - 1

1. Může jít v sociologii o vědecké poznávání? Čili: je sociologie věda?

- Nebo jinak: může sociologie dospět k témuž opakovaně potvrzenému poznání o témže zkoumaném jevu?

▪ *Podmínky odpovědi:*

a. předmět;

b. metody

c. jazyk

a. Předmět sociologie = společnost.

To samo o sobě nestačí. Obsah společenského – čím to je, že společnost vzniká, drží pohromadě, dělí se a zase spojuje, vyvíjí se, vzniká i zaniká?

- Berger, Luckman: jak se ze subjektivního stává objektivní (z individuálního společenské)
- Parsons: společenské vztahy a procesy tíhnou k rovnováze. (Bez rovnovážného stavu každý organizmus hyne; podmínky a struktura tohoto směřování jsou vlastním předmětem sociologie.)

Nabízím předmět sociologie (využitelný v kterémkoliv sociologickém zkoumání):

- Hledání a nalézání zdrojů, překážek a pravidel v procesu dosahování rovnováhy mezi tvořivostí a řádem, sebeprosazením a přizpůsobením, rozvojem a stabilitou sociálních vztahů, uskupení a procesů.

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání - 2

Pojetí předmětu sociologie – základní sociologické školy (mj.):

- **konsensuální:** (T. Parson a d.) Vývojem lidského druhu a zkušeností s nezbytností soužití ve společnosti vychází naše tíhnutí ke konsensu. „Rodíme se s minimem sdílených hodnot.“

Společenství spolupracujících, s tendencí k zachování daného stavu.

- **konfliktní:** (Coser a jiní) K rovnováze může dojít pouze skrze vyřešení společenského konfliktu. Ke konfliktu musí dojít pro mnohost diferencí a především pro rozpor mezi nekonečnými potřebami lidí a konečnými možnostmi jejich uspokojení.

Společenství boje, s tendencí k převaze změn.

- **interpretativní:** (Schütz a d.) Základem rovnováhy je komunikace, vzájemné objasňování (interpretace) významů, které přikládáme věcem, vztahům a jevům.

Společenství vyjednávání, s tendencí variování mezi řádem a změnou.

Samotný fakt vidění předmětu = odlišné společenství, odlišný předmět sociologického zkoumání, protože jde o odlišná paradigmatata.

Opření se o zdůvodněné paradigma : první atribut sociologického poznávání.

Empirický výzkum

B.Co to je sociologické poznávání - 3

b. Metody sociologie: neexistuje a nemůže existovat jediná platná všeobecná metoda. Předmět sociologie to neumožňuje a užívání metod výzkumu hodnotově zakotvenými jedinci také ne. To ale neznamená, že nejsou příznačné sociologické metody poznávání. Znamená to však nezbytnost trvalého ověřování **validity a reliability (pravdivosti a platnosti) metod sociologického zkoumání.**

Krátká doba trvání sociologie jako vědy vyvolává větší požadavky na respektování ověřených metodických postupů právě proto, že neexistují dohody o zcela ověřených metodických nástrojích (měřítka především).

Možnost existence sociologie jako vědy prostřednictvím jejich metod spočívá především v trvalém ověřování metodických postupů a v dodržování nezbytného minima postupu, které se považují za ověřené.

Základní požadavek vyplývá z obecného vymezení vědy: **v sociologii jde o rozvoj a užití takových poznávacích postupů, nástrojů a výkladů, které umožňují jasnou rozpoznatelnost každého kroku a opakování co nejbližší předchozímu postupu.**

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání - 4

c. jazyk sociologie: jde o pojmosloví, paradigmatata a diskurzy.

Pojmosloví se vyvíjí, doplňuje, formalizuje a zapomíná.

Stejně jako paradigmatata jde o historické a kulturní produkty.

Petrusek: „Společnosti pozdní doby“ – cca 50 diskurzů (pojmenování současné společnosti).

SHRNEME:

- Paradigmatata v sociologii jsou, stanovují výklad předmětu. Jsou jasně historická, kulturně determinovaná a jejich ověřování, zpřesňování či vyvrácení je součástí vědeckého sociologického poznávání;
- Povaha společnosti je prvořadým zdrojem možností postupů poznávání, metod a nástrojů zkoumání. Tak jako společnost sama jsou i sociologické metody dynamické a proměnlivé;
- Jazyk sociologie má podobnou „dočasnost“: hledání symbolů, znaků, pojmenování a zdrojů pro domluvu je stejně tak podmíněno kulturně a historicky.

Z těchto charakteristik vyplývá centrální požadavek na sociologické vědecké poznávání a tím je jeho trvale kritické ověřování, konfrontování a vzájemné srovnávání mezi metodami a koncepty výzkumu.

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání – 5

2. O jakou vědu z metodologického hlediska jde?

Struktura odpovědi:

a. Teoreticko - empirická; b. věda o indikátorech zkušenosti; c. věda o vztazích;

a. Jde o teoreticko – empirickou vědu

Toto pojetí najdeme ve všech učebnicích sociologie. Rozumí se jim

- existence, rozvoj a specifický přístup k teoretickému zkoumání předmětu sociologie (pojmosloví, „velké teorie“, teoretické koncepty a paradigmata, obecná metodologie...příklad: teorie socializace)
- existence, rozvoj a specifický přístup k empirickému zkoumání předmětu sociologie (postupy empirického výzkumu, jeho realizace a interpretace, pravidla...příklad: výzkum rodiny jako socializačního mediátoru)
- vzájemné propojení obou dvou postupů: jeden bez druhého nemůže existovat. Nelze v zásadě rozvíjet teorii samu o sobě bez empirického potvrzování a naopak nelze realizovat korektní empirická šetření bez specifikace teoretických východisek.

Přímé provázání je řídké - mezistupeň

V zásadě proto jde o tři roviny poznávání:

- Obecně sociologická, teoretická
- Empirická, konkrétní zjištění
- Rovina sociologických disciplín (teorie „středního dosahu“): dílčí předměty zkoumání, protože jde jednak o svérázné ve společnosti identifikovatelné jevy, procesy či oblasti, k nimž lze vytvořit svébytnou i teorii i terminologii – příklad (v souvislostech předchozích příkladů): sociologie mládeže. V současnosti je možné rozpoznat kolem 80 sociologických disciplín.

Empirický výzkum

B.Co to je sociologické poznávání – 6

b. věda o indikátorech zkušenosti

- Empirie: zkušenost s určitou sociální realitou
- Sociální jev vždy nahlížený touto zkušeností za pomoci rozpoznání a vymezení určitých vlastností (příklad: demografické charakteristiky, lokální, postoje, kulturní, civilizační, fyzické...)
- Tyto vlastnosti neumíme popsat jinak než prostřednictvím proměnných, čili znaků. Tedy – určité modelové konstrukce, která ve formalizované podobě odráží různé podoby reality, o jejichž souhrnném vyjádření předpokládáme (podle naší zkušenosti a teoretických a empirických výsledků dosavadních výzkumů), že nějaký objekt zkoumání zachycují (vyjadřují).

Proměnná = jde alespoň o jednu ze dvou variant, čili vztažitelná na vlastnost, která má alespoň dva různé stavy. Lze zde usuzovat na vztah.

Znak = proměnná vyjádřitelná v symbolické podobě, obvykle v číslu.

Druhy znaků = podle vztahů mezi proměnnými

- Nominální (kategorie, kvalita, záznam: nelze je seřadit)
- Ordinální (uspořádané kategorie – pořadový: s pevnými či volnými intervaly)
- Kardinální (hodnoty nabývají významy čísel: velikost místa bydliště)

Podle druhů znaků lze pro hledání vztahů mezi nimi používat různé metody analýzy!

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání – 7

c. věda o vztazích

c.1 O jaké *druhy vztahů* může jít?

: podoba vzájemného ovlivňování (každý druh vztahu vypovídá o jiné součásti charakteristik sociálních jevů!)

- **Kauzální (příčinné):** potenciální versus aktuální; vnější versus vnitřní; hlavní versus vedlejší. Zkoumají se prostřednictvím statistických, logických, heuristických či historických metod.
- **Funkční:** analýza účelu či analýza důsledku. Dnes hlavně podle Merton: funkce = důsledek, který určitá aktivita, proces, existence sociálního faktu má na celek sociální entity (systému). Funkční vztah z toho = vztah působení prvku na celek. Hlavně systémová analýza, statistická analýza i heuristika a historická analýza
- **Korelační:** tendence k souběžnosti empirického výskytu jevů či určitých hodnot dvou proměnných. (**Porovnání očekávaného nějak uspořádaného rozložení a skutečného zjištěného rozložení určitých jevů.**) Statistická analýza především. Tak to vlastně vzniklo.
- **Nahodilé vztahy:** pochopení a záznam náhody, chaosu a také i pravidelností v nich. Pracuje se obvykle s analýzou nahodilosti, ve velkých číslech a hromadných jevech. Heuristika a statistika, i jako zdroje pro další analýzy.

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání – 8

c. věda o vztazích

c.2 O jaké rozsahy vztahů může jít?

- Párové (mezi dvěma proměnnými)
- Vícenásobné (mezi více proměnnými)

c.3 O jaké vztahy jde z hlediska času?

- Statické (momentální, unikátní): monografie
- Opakované (lze je charakterizovat prostřednictvím porovnávání v čase): panel
- Procesuální (lze je zkoumat jako průběh, časovou řadu, dynamiku):
longitudinál

c. 4 O jaké vztahy jde z hlediska prostoru (úrovně) jejich působení?

- individuální
- Mikrostrukturální (malá skupina, např. rodina, třída...)
- Mezostrukturální (obec, škola, instituce, firma...)
- Makrostrukturální (společenství, stát, nadnárodní, globální...)

c.5 Podle přístupu ke zkoumání vztahů

- **Induktivní přístup (kvantitativní výzkum)**
- **Deduktivní přístup (kvalitativní výzkum)**

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání – 9

Pokus o praktické shrnutí:

- **Jde o vědecké poznávání proměnlivého předmětu:** vědět o rozdílných dobách změn, o základním obsahu změn, o vývoji a tendencích (historické a kulturní zázemí)
- **Jde o vědecké poznávání propojených předmětů:** vědět o ohraničeních a o specifikách toho co zkoumáme a toho, co nezkoumáme (prostorové vymezení, konvence definic)
- **Jde o vědecké poznávání zkušeností, s využitím zkušeností, ale ne s jejich převahou. Převaha na straně diskurzu** (konceptu - většinou teoretického – pojetí přístupu k zkoumání daného sociálního jevu)
- **Jde o vědecké poznávání, jehož základ je v přístupu samotném.** Princip platnosti a pravdivosti je odvoditelný jen a jen z promyšleného, ověřovaného, informovaného (poučeného) postupu, který je dokonale zaznamenán a zdůvodněn.

Základní princip: princip zdůvodněné redukce

Empirický výzkum

B. Co to je sociologické poznávání – 10

Základní princip: princip zdůvodněné redukce

- Redukce toho, **co** se zjišťuje (rozpoznatelných proměnných)
- Redukce **souvislostí** toho, co se zjišťuje (rozpoznatelných vztahů mezi proměnnými)
- Redukce toho, **na čem** to zjišťujeme (vzorku ze základního souboru či z populace)
- Redukce toho, **za jak dlouho** to zjišťujeme (časové kontinuum či diskontinuitu redukuje na „okamžik“, či na opakování)
- Redukce tím, **co zvládneme** (redukce kapacitami – personálními, časovými, finančními, technickými, redukce stupněm poznání daného předmětu...)

V případě projektu ve škole (i jinde) ještě:

- Redukce **zadáním** (buďto tématy prací, nebo zadavatelem, předpisy pro projekt, atd.)

Jak na to? Kurz by měl přinést základní odpovědi.

Empirický výzkum

C. Úrovně poznávání v sociologii: od paradigmatu k sociotechnice - 1

**Základní úrovně poznávání v sociologii –
přehled:**

Paradigmatické dimenze

Diskurzivní dimenze

Dimenze nástrojů poznávání

Vývojové dimenze

Prostorové dimenze

*Dimenze sociálních mechanismů a
sociotechnik*

Empirický výzkum

C. Úrovně poznávání v sociologii: od paradigmatu k sociotechnice - 2

Základní úrovně poznávání v sociologii – pojetí a vztahy:

Paradigmatické dimenze – čili základních obecných východisek rozhodujících sociologických škol a možností výkladů stavu a vývoje dané společnosti (například teorie konfliktu, teorie sociální směny, strukturálně – funkcionalistická teorie, interpretativní sociologie, fenomenologická sociologie, atd.).

Diskurzivní dimenze – čili specifikaci nejrůznějších teoretických výkladů společnosti, tj. pokusů o nalezení rozhodujících mechanismů, procesů, symbolů či pojmenování, jejichž prostřednictvím je možné objasnit současnou společnost, nebo její části či procesy.

Dimenze nástrojů poznávání – čili specifikaci metod, technik a dalších poznávacích procesů v teoretickém i empirickém zkoumání, které na jedné straně navazují na výchozí paradigmatata a diskurzy, na druhé straně čerpají z rozvoje poznávacích nástrojů jiných věd i sebe sama.

Empirický výzkum

C. Úrovně poznávání v sociologii: od paradigmatu k sociotechnice - 3

Vývojové dimenze (dimenze historického, kulturního, civilizačního a národního i regionálního rozvoje) – hledání a nalézání vztahů a lokalizace uvnitř dlouhodobých vývojových trendů a procesů, tradic a kulturních a národních stereotypů a změn.

Prostorové dimenze (dimenze lokalizace zkoumaného jevu v prostoru) – hledání geografických, geomorfologických i přírodních určení a souvislostí, tedy i rozsahů a hustoty obydlí, ale také dimenze ekologické a přírodní, které působí jako východiska, nebo i výsledky a důsledky pro rozvoj sociálních vztahů, celku a procesů

Dimenze sociálních mechanismů a sociotechnik – čili problematika vztahů vůči možnostem a podobám aktérů a nástrojů, které jsou pro působení na vývoj společnosti k dispozici a možnostem jejich uplatňování (například ve vztahu k dlouhodobým vývojovým dimenzím, nebo paradigmatům, diskurzům a také k pojetí a síle aktérů, k dynamice jejich podoby a působení, k reflexi a přijímání aktérů a mechanismů, k jejich institucionální podobě a zaměření, atd.)

Empirický výzkum

D. Druhy sociologického výzkumu - 1

- a. Poznávání sociologie versus poznávání společnosti
- b. Sociologické zkoumání pro rozvoj poznání (popis a výklad) versus sociologické zkoumání pro změnu (hodnocení)
- c. Sociologické zkoumání opřené o indukci a o dedukci – kvantitativní a kvalitativní výzkum
- d. Další členění: funkce, cíle, téma, trvání, atd.

Empirický výzkum

D. Druhy sociologického výzkumu - 2

a. Poznávání sociologie versus poznávání společnosti:

- *Chceme výzkumem potvrdit něco ze sociologické teorie či formulace diskurzů?*

Ptáme se tudíž na vztah ke konceptu a modelu a celé výzkumné téma formulujeme ve vztahu k naplňování platnosti součástí tohoto konceptu? Do jaké míry je model přesný? Důsledky...

nebo

- *Chceme výzkumem poznat součást sociální existence v daném místě, času, souvislostech?*

Ptáme se po platnosti pozorovaného jevu či dokonce po obsahu toho, co je „uvnitř“ nějakých aktivit, chování, činností ve společnosti? Do jaké míry dokážeme tento jev vysvětlit? Důsledky...

Empirický výzkum

D. Druhy sociologického výzkumu - 3

b. Sociologické zkoumání pro rozvoj poznání (popis a výklad) versus sociologické zkoumání pro změnu (hodnocení)

Chceme výzkumem posunout poznání o zkoumané skutečnosti (s přesvědčením, že růst poznání je sám o sobě dostatečný důvod pro výzkum a pro práci výzkumníka: poznávání jako proces sám o sobě, bez souvislostí a případných dopadů?)

nebo

Chceme výzkumem dosáhnout zlepšení zkoumané skutečnosti (tedy poznávání určitého jevu pro to, abychom ho zasadili do nějakého prospěšného modelu a snažili se tak o posun skutečnosti směrem k tomuto modelu, tedy ke zlepšení?)

Praktický problém: Odpovědnost výzkumníka, etika výzkumu, odpovědnost občana.

Empirický výzkum

D. Druhy sociologického výzkumu - 4

c. Sociologické zkoumání opřené o indukci a o dedukci – kvantitativní a kvalitativní výzkum

Kvantitativní výzkum:

- zjišťuje kvantifikovatelné (v symbolickém vyjádření pomocí čísel), tedy spíš povrch, základní seznámení a popis;
- obvykle spíš hromadný jev (může využívat teorii pravděpodobnosti a matematickou statistiku, čili v zásadě standardizované nástroje analýzy hromadných jevů);
- obvykle jde o rozsah a frekvenci výskytu určitého jevu, dále o jeho intenzitu, méně lze vstoupit dovnitř problému – do jeho struktury a obsahů, tam „jen“ v rámci diskurzů a konceptů.

Kvalitativní výzkum:

- Spíše nekvantifikovatelné, symbolicky hůře uchopitelné jevy a procesy;
- Spíše individualizované, méně opakované, jevy a procesy;
- Obvykle jde spíše o obsah a pochopení určitého jevu a procesu.

Empirický výzkum
D. Druhy sociologického výzkumu - 5

M. Disman uvádí schematické členění:

dedukce

Teorie
Hypotézy
Sledování, ověřování
Přijetí/odmítnutí hypotéz

Kvantitativní výzkum

indukce

Pozorování
Nalezení pravidelnosti
Předběžné závěry
Teorie

Kvalitativní výzkum

Empirický výzkum

D. Druhy sociologického výzkumu - 6

d. Další členění: funkce, cíle, téma, trvání, atd.

- Podle funkce: teoretický, metodologický, aplikovaný
- Podle pojetí tématu výzkumu: komplexní, dílčí
- Podle poznávacích zaměření: explikativní, popisný
- Podle zaměření na hloubku zkoumání: extenzivní, intenzivní
- Podle způsobu provedení: individuální, týmový
- Podle dosahu: místní, vnitrostátní, mezistátní, globální
- Podle délky trvání: jednorázový, opakovaný, longitudinální

Kombinace postupů jako nejvhodnější řešení

Empirický výzkum

E. Schéma přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu - 1

Podle Giddense:

1. Definice problému: vyberte si téma...
  2. Přehled dostupné literatury: seznámte se s existujícími výzkumy a teoriemi
  3. Formulace hypotéz
  4. Strategie, výběr metod
  5. Provedení výzkumu: sběr a záznam dat
  6. Interpretace získaných informací
  7. Zveřejnění závěrů
  8. Akademická obec o výsledcích diskutuje, může to vést k zahájení dalších výzkumů.
1. až 4. krok: přípravná fáze; zbytek: realizační fáze

Empirický výzkum

E. Schema přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu - 2

Toto schema budeme využívat – detailnější, konkrétnější praktičtější

A. Projekt:

1. CO

1. Zadání; 2. Cíl; 3. Předmět; 4. Literatura; 5. Diskurz, koncept výzkumu; 6. Referenční rámec; 7. Hypotézy; 8. Operacionalizace

2. KDE

9. Výběr vzorku

3 JAK

8. Operacionalizace; 10. Metody; 11. Techniky; 12. Organizace a řízení výzkumu; 13. Předvýzkum

B. Realizace

14. Terénní sběr dat; 15. Kontrola a uložení dat; 16. Propočty a zpracování;

C. Interpretace a prezentace

16. Propočty a zpracování; 17. Interpretace; 18. Prezentace

Empirický výzkum

E. Schema přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu -3

(Především z hlediska uživatele)

p.č.	název	obsah
1.	Zadání	Způsob vzniku úlohy, která vede k výzkumu - kdo, kdy, proč, v jakých souvislostech potřebu úkolu a výzkumu zformuloval. Základní věcné, časové, finanční, organizační a institucionální zakotvení. Způsob výběru řešitele. Kdo je řešitelem, kdo uživatelem.
2.	Cíl	K čemu má výzkum dospět a posloužit: co má být prostřednictvím výzkumu změněno, konkretizováno, poznáno.
3.	Předmět	Na jakém objektu má k výzkumu dojít, co se má zkoumat
4.	Literatura	Zpracování základní literatury k tématice výzkumu, její přehled, výstupy, poznatky, východiska, koncepty a diskurzy využívané ve výzkumu k tématice výzkumu
5.	Diskurz, teoretický koncept	Jaké je obsahově – teoretické zakotvení tématu, jak lze koncept zformulovat a specifikovat

Empirický výzkum

E. Schema přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu - 4

6. Referenční rámec

Jak vypadá soubor vlivů, které na předmět výzkumu mohou působit, jak jsou uspořádány obsahově, hierarchicky, z hlediska priorit, z hlediska dostupnosti zdrojů dat v personálních, časových a nákladových souvislostech. Jak na základě tohoto postupu je nutné redefinovat cíl, předmět a případně i diskurs.

7. Hypotézy

Stanovení obecných a specifických (hlavních a dílčích) předpokladů o vztazích mezi vybranými možnými vlivy na předmět výzkumu, jejichž platnost má být výzkumem potvrzena či vyvrácena.

8. Operacionalizace

Postup převodu hypotéz do zaznamenané podoby, čili do znaků – základů pro tvorbu indikátorů, které budou ve výzkumu použity pro popis vlastností daného předmětu.

9. Výběr vzorku

Stanovení postupu výběru vzorku, rozsahu a složení dotazovaných (míra a způsob reprezentativity, opora výběru, ověřování, případně doložitelnost)

Empirický výzkum

E. Schema přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu - 5

10. Metody

Základní přístupy k řešení – odvozované od podoby dat o předmětu, ohraničení a strukturaci dat (témat), případně strukturaci a ohraničení vzorku, možnostech ověřování a případně i experimentování s indikátory či částmi témat nebo vzorku, apod. Celkový přístup k řešení

11. Techniky

Nástroje sběru dat a jejich vhodnost pro užití v daném výzkumu – ve vztahu k metodě a dalším předchozím krokům. Možnosti a meze nástrojů, základy jejich konstrukce, základy jejich lokalizace v postupu sběru dat, základy jejich zpracování a možností interpretace ve vztahu k operacionalizovaným indikátorům hypotéz. Možnosti užití, kombinace, vzájemné ověřování, apod.

12. Organizace a řízení projektu

Od organizačního, personálního, technického, finančního, komunikačního a dalších zabezpečení výzkumu, přes stanovení harmonogramu prací, odpovědností v rámci týmu, kontrolních mechanismů a hodnotících postupů, až po způsoby nakládání s výsledky, ochranu dat, vlastnictví poznatků a možností užití (vše součástí PROJEKTU)

Empirický výzkum

E. Schema přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu - 6

13. Předvýzkum

Ověřování možností a mezí výzkumu v předvýzkumu – dílčí vzorek, varianty techniky sběru dat, varianty architektury a nosnosti indikátorů, školení a trénink tazatelů (výzkumníků), atd. Výsledkem – ověření či neověření nosnosti podkladu pro sběr dat v terénu.

14. Terénní sběr dat

Organizační, technické, personální a metodické zabezpečení použití připravených technik pro sběr dat v terénu. Výběr, příprava, uspořádání vztahů a proškolení tazatelů, instruktážní podklady, podklady pro sběr dat. Samotný průběh sběru dat, dodávka dat, kontrola průběhu sběru dat, kontrola dodávek dat, vyhodnocení návratnosti.

15. Kontrola a uložení dat

Převzetí a překontrolování vyplněných podkladů pro sběr dat od tazatelů, vyloučení nevyužitelných, kontrola logická, mechanická, technická. Uložení dat v příslušném formátu, konečný počet využitelných dat.

16. Propočty a zpracování dat

Statisticko-matematické zpracování dat (frekvenční analýza, párové vztahy, dynamika, vícerozměrné vztahy, srovnávání, zpracování pro interpretaci).

Empirický výzkum I:

E. Schema přípravy, realizace, zpracování, vyhodnocení a interpretace empirického sociologického výzkumu - 7

17. Interpretace

S využitím propočtů a zpracování dat a na základě hypotéz a využitého vztahového rámce a teoretického konceptu snaha o výklad zjištěných dat právě v souvislostech daných přípravou. Jde o platnost či neplatnost hypotéz, ověřování nosnosti výpovědí prostřednictvím zjištěných podob indikátorů a vztahů mezi nimi, s využitím literatury a jiných výzkumů. (Práce s jedním výzkumem by měla být dnes spíš výjimečná.)

18. Zpracování zprávy

Zpracování zjištěných poznatků ve vztahu k hypotézám, záměrům a cílům výzkumu a případně i ve vztahu k požadavkům a potřebám aplikací zadavatelem, vytvoření uceleného textu s dostatečným grafickým přehledným materiálem a plnou dokumentací v přílohách. (Nezbytnost dokladování!)

Vydání, uložení

19. Prezentace

Postupy seznámení zadavatelů či jiné (odborné i laické) veřejnosti s výsledky, prezentace závěrů a aplikability, publikační činnost, ocenění, recenze, citace. Případně: obhajoba

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: cíle, předmět, diskurz, koncept - 1

F.1 Zadání na výzkum

a. Nositel zadání: motivace; zkušenost (zaměření); souvislosti a návaznosti; důsledky naplnění.

Příklad: učitel jako nositel zadání:

- **Motivace:** badatel? kantor? úředník? spolupracovník? šoumen? Či kdo?
- **Zkušenost a profesní zaměření:** plnič úkolu? specialista bez návazností? specialista s viděním souvislostí? otevřený specialista? Či kdo?
- **Souvislosti a návaznosti:** výzkumný projekt? nahodilost? frčky? spolupráce jinde, včetně zahraničí? Nebo jaké?
- **Důsledky naplnění:** čárka? podklad? návaznost na vlastní práci? rozklad problému a jeho skládání? odměna? publikace? Něco jiného?

b. Přijímač zadání: motivace; zkušenost (zaměření); souvislosti a návaznosti; důsledky naplnění; důsledky nesplnění.

Příklad: student jako přijímač zadání:

Doplníte si sami?

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: cíle, předmět, diskurz, koncept - 2

c. Zadání: časování a harmonogram

- princip odpočtu; - princip celku (průběh dalších aktivit); - princip strukturace; - princip vývoje a změn; - princip nebezpečí lepšího; - princip růstu názoru z poznaného; - princip křížovatek a výhybek (návaznosti a synergie); - princip cizích očí; - princip nemilosrdnosti; - princip respektu k sobě samotnému.

F.2 Cíle výzkumu

Čeho má být dosaženo? Čili posuny (změny, dispozice či potence změn), které vyplývají z výsledků výzkumu. Problém naplnění cíle: míra shody mezi předpokladem dosažení a skutečností.

- Kdo je formuluje? Z čeho jejich formulace vyplývají? Jak jsou jasné? Jak jsou proměnlivé? Jak jim rozumíte Vy a jak zadavatel?
- V jakém vztahu jsou k teorii, tedy k diskurzu a konceptu výzkumu?
- Jaké jsou možnosti pro jejich naplnění? Když neodpovídají, co to znamená?

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: cíle, předmět, diskurz, koncept - 3

F.3 Předmět výzkumu

Na jakém objektu má k výzkumu dojít, co se má zkoumat

Úroveň předmětu (obecné/konkrétní; teoretické/praktické; globální/místní; věčné/aktuální; spasitel/sluga...):

Obecně musí být splněny požadavky:

- požadavek možnosti stanovení vlastností;
- požadavek adekvátnosti předmětu a vlastností.

Vybraná pravidla:

1. Obvykle nelze stanovit hned (kyvadlo);
2. Nelze stanovit bez literatury;
3. Nelze stanovit bez reflexe (sekundární data, diskuse, posouzení);
4. Nelze stanovit bez rozpoznání primárních dat nabízených objektem (opakovaná/výjimečná; hromadná/individualizovaná; známá/neznámá..);
5. Nelze bez respektu k etické dimenzi (ochrana dat, prameny, téma....)

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: cíle, předmět, diskurz, koncept - 4

F.4 Literatura: - jediný krok schématu, který se týká všech dalších přímo

Hledání: zdroje – nezapomeňte na návaznost na předchozí práce: bakalářky zde, diplomky jinde, doktorské práce, to vše jsou veřejně dostupné prameny; klíčová slova; věcné katalogy; jmenné katalogy; důležité zdroje a seznamy literatury v nich; internetové vstupy do pramenů...

Zpracování: jak s tím? Dělené zápisky; technika; třídění a označování; „počet šuplíků = počet kapitol“; pozor na anotace a bibliografické údaje; selekce a sumarizace: – témata? – autoři? – oblasti?

Užití při práci: citace; odvolávání; používání jako inspirace; používání jako zdroj názoru; výhradně ty, s nimiž pracujete do seznamu; prameny v začátku textu, který z nich vychází; odvolávky v textu pod čarou a uvádění v seznamu; pozor na jasnost tam, kde nejde o jasný pramen (sdělení, výzkumná data, dílčí studie, nepublikované podklady...) Postup „Control C – Control V“ není nejlepší.

Kritické zpracování: nejlepší výzkum je ten, který se nemusí dělat!

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: cíle, předmět, diskurz, koncept - 5

F.5 Diskurz pro výzkum

Způsob vyprávění tématu – způsob přístupu k němu – způsob vidění – způsob a podoba výběru ze sociologického paradigmatu.

Vymezení různě, ale evokovat jeho prostřednictvím lze několik rovin vidění:

- Typ společnosti, s převahou určitého druhu vztahů. Často dichotomie a jako taková může sloužit pro založení centrální hypotézy (materialistická x postmaterialistická; předmoderní x moderní x postmoderní; vyložitelná x nevyložitelná; atd.)
- Typ přístupu, s převahou určitých kroků. Může sloužit jako základ pro metodologii. Třeba žánry – příběh, líčení (popis), výklad, rozbor, biografie...
- Úroveň přístupu, s převahou určitého vidění. Může sloužit pro specifikaci předmětu. Například individuální, mikroskupinové, mezoskupinové, makroskupinové...
- Typ obecné (filosofické) metodologie. Možná dokonce s využitím i nosných autorů a škol. Např. existenciální výklad je jiný než fenomenologický. A fenomenologický podle různých autorů rovněž..

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: cíle, předmět, diskurz, koncept - 6

F.6 Koncept:

Konceptem zde rozumíme konkrétní teoretické východisko – dílčí teorii, či část teorie – s níž budeme při přípravě, realizaci a zpracování daného výzkumu pracovat.

Dílčí či část teorie: obvykle teorie pro jeden z procesů či jevů v rámci určitého diskurzu.

Příklad:

V rámci teorie elit jde o mnoho dílčích problémů. Jedním z nich je například rekrutace elit, čili postupy, zdroje, nástroje a mechanismy, jimiž se z lidí mimo elity stávají (staly) elity. Jde o téma důležité například při charakteristice společenské a politické změny, protože mechanismy rekrutace elit představují podstatnou informaci o skutečných kritériích hodnocení úspěšnosti a výkonnosti ve společnosti. Navíc jde o téma, které umožňuje pomoci v odpovědi o kontinuitě či diskontinuitě elit v souvislosti s danou změnou systému vládnutí. Přenos mezi generacemi v rámci jedné vrstvy – jedna z centrálních tezí teorie P. Bourdieu, která se týká váhy a významu kulturního a sociálního kapitálu ve společnosti a jeho tmelícího či diferencujícího vlivu – může být takovým dílčím teoretickým konceptem pro výzkum v rámci zkoumání elit, nebo dokonce v rámci zkoumání transformace. Ale také například při hledání důvodů pro studium na vysoké škole, nebo při hledání zdrojů usilování o úspěšnou kariéru a úspěšnost ve společenském životě vůbec.

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 1

F.7 Referenční (vztahový) rámec:

Pochopit jistý fakt sám o sobě předpokládá stanovit vztahy, ve kterých se nachází vzhledem k jiným faktům.
(DeRosnay J., 1975. *Le Macroscopie*. Paris: Seuil)

Uspořádaný soubor možných vlivů na předmět výzkumu, který umožní rozpoznat samotný předmět a cíl ve tvaru, který lze převést do zaznamatelné podoby. Zároveň umožní rozpoznat, co není a nebude předmětem výzkumu. Jde o rozhodující část obsahového definování výzkumu.

Kroky:

1. Shromáždění potenciálních vlivů
2. Jejich obsahové uspořádání
3. Strukturace podle úrovně záběru
4. Strukturace podle priorit
5. Redukce podle dostupnosti dat
6. Redukce podle časových, finančních a osobnostních dispozic
7. Výsledný vztahový rámec a jeho vztah k předmětu

Každý krok představuje zpětnou vazbu předchozích kroků –prostřednictvím následujícího kroku dochází ke změně předchozích.

Postup vymezení předmětu (definování) za pomoci vztahového rámce je využitelný pro řešení jakéhokoliv složitého rozhodovacího procesu

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 2

F.7.1 Shromáždění potenciálních vlivů

Z literatury (včetně předchozích diplomek), z jiných výzkumů, z diskusí a výuky shromáždit postupně co nejúplnější soubor potenciálních vlivů na předmět výzkumu. Nejprve bez vztahu k tomu, zda jsou či nejsou zjistitelné. Je dobré vztahový rámec namalovat, včetně úrovní.

Tyto vlivy uspořádat co nejjednodušším způsobem – třeba jen označit čísla tak, aby bylo dál možno pracovat s těmito čísly – a udělat jejich seznam.

Po celkovém uspořádání se k nim vrátit a pokusit se je doplnit či zmenšit seznam už přece jen ve vztahu k tomu, co lze chápat jako vlastnosti daného předmětu a tudíž to lze převést do zaznamatelné podoby (do znaků).

Tento seznam uložit. Ukládat postupně i varianty tohoto seznamu tak, aby bylo zřetelné, jak se seznam vyvíjel.

Empirický výzkum I: F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 3

F.7.2. Jejich obsahové uspořádání

Sdružování položek ze seznamu potenciálních vlivů do obsahově blízkých skupin.

Jde o první strukturaci předmětu výzkumu. Kritériem je obsahová blízkost (např. vlivy ekonomické, osobnostní, užšího sociálního prostředí, institucionální, legislativní, přírodní, mezinárodní, globální, místní, atd.), která vychází z podkladů a úvah o předmětu.

Do obsahových skupin se sdružují vlivy pomocí jejich čísel. Přehled o rozsahu vlivů v jednotlivých skupinách může být prvním krokem k potřebě doplnění, nebo zdrojem pro přepracování skupin.

Každá obsahová skupina obdrží označení např. pomocí velkých písmen abecedy. Takže každé číslo vlivu má zároveň i označení obsahové skupiny

Výsledkem je mj. případně i doplnění či specifikace původního seznamu. (Zpětná vazba vůči prvnímu kroku.)

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 4

F.7.3. Strukturace podle úrovně záběru

Jde o uspořádání potenciálních vlivů podle míry obecnosti či agregace.

Platí, že jsou některé vlivy obecnější a v nich jsou agregovány (zahrnuty) vlivy méně obecné, až například po zcela konkrétní charakteristiky. Těchto úrovní obecnosti může být několik, pravděpodobně je užitečné zachovat přibližně tři stupně agregace.

Každou úroveň agregace je rozumné označit, například římskými čísly. Ke každému číslu vlivu přidejte označení těmito číslicemi tak, aby bylo jasné, kam ve stupni agregace přináleží. To, že nejde daný vliv někam zařadit, může být zdrojem úvah o jeho vhodnosti.

Tato strukturace slouží pro přístup k řešení a zpracování, protože určuje základní vztahy mezi proměnnými z hlediska případné závislosti, tedy i možné vztahy pro tvorbu hypotéz.

Jde zřejmě o nejtěžší úkol při tvorbě vztahového rámce.

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 4

F.7.4. Strukturace podle priorit

Jde o uspořádání všech potenciálních vlivů podle jejich míry důležitosti pro řešený předmět výzkumu.

Základem je poučení řešitele z pramenů a z dosavadní práce na referenčním rámci. Není obvykle k dispozici zdroj, který by mohl být rovnou pro stanovení priorit využit. Je potřeba vycházet z vlastního vidění problematiky.

Doporučuje se využít také třístupňové škály. Pro každý stupeň využít označení například malými písmeny abecedy a toto označení doplnit k dosavadním u každého vlivu.

I tady může být nerovnováha mezi stupni priorit zdrojem úvah o doplnění či vyloučení některých vlivů. I tady tedy může dojít k vracení se k předchozím krokům a jejich obměnám.

Výsledkem prvních čtyř kroků je seznam uspořádaných vlivů s označením obsahového začlenění, začlenění z hlediska míry obecnosti a začlenění z hlediska priorit.

Empirický výzkum I: F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 5

Následující kroky představují redukce potenciálních vlivů

F.7.5. Redukce podle dostupnosti dat

Jde o posouzení každého z potenciálních vlivů z hlediska dostupnosti podkladů, dat a zdrojů, které slouží k jeho popisu a na základě případné nedostupnosti pak vyloučení takových vlivů.

Tento krok vyžaduje práci s prameny (od statistických údajů a přehledů, až po výzkumy) tak, aby bylo možné posoudit, zda jsou údaje o daném vlivu dostupné či ne.

Doporučuje se pracovat zase se třemi úrovněmi – např. dostupné snadno, dostupné obtížně, nedostupné. A každá z úrovní zase dostane své označení. Lze využít například grafiku z počítačů (symboly). A tato označení přidat k předchozí. S tím, že ty vlivy, které budou označeny jako nedostupné, z dalšího zpracování vypadávají. V dalších krocích se už pracuje bez nich.

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 6

F.7.6.Redukce podle časových, finančních a osobnostních dispozic

Jde o posouzení potenciálních vlivů, které zbyly po předchozí redukci podle toho, zda je možné je naplnit údaji a pracovat s nimi v daných časových, finančních a osobních možnostech řešitele.

Časové možnosti jsou ve vztahu k celkovému času na řešení výzkumu a ke specifikaci časů pro jednotlivé vlivy. (Problém míry dostupnosti a časových možností.) Ty, které nejsou v daných časových souvislostech uskutečnitelné, je nutné vyloučit.

Finanční možnosti je potřeba posuzovat obdobně. (Problém nákladů na dostupnost a finančních možností řešitele.) Podobně: ty vlivy, jejichž naplnění přesahuje finanční možnosti řešitele, je třeba vyloučit.

Osobnostní možnosti vycházejí z představ o vlastních silách, ve vztahu k času a nákladům...I tady je třeba vylučovat ty vlivy, na jejich zpracování si řešitel netroufá.

Výsledkem je označení každého z vlivů, které zbyly po 5. kroku podle toho, zda je zvládnutelný nebo ne – asi do dvou skupin. Označit lze třeba ano/ne.

Zásadní otázka: co po těchto redukcích zbývá? Jak se na základě těchto redukcí změnil předmět výzkumu?

Empirický výzkum I: F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 7

F.7.7. Výsledný vztahový rámec a jeho vztah k předmětu

Vytvoření výsledného vztahového rámce (čili: uspořádané sumy vlivů, se kterými budeme ve výzkumu pracovat) je možné po promítnutí všech předchozích kroků do původního seznamu a uspořádání (ve všech 3 strukturálních dimenzích: obsahové, míry obecnosti a míry priorit) tak, aby sloužilo pro potřeby výzkumu.

Je obvyklé, že se celý proces několikrát opakuje. A v tomto směru se i mění samotný předmět a cíl výzkumu. Důležité hledisko: zjistitelnost vlivů, jejich možnost převodu do otázek, znaků, předpokladů.

Není neobvyklé, že během práce vznikne několik vztahových rámců, protože se ukáže, že soubor potenciálních vlivů zahrnuje natolik složité a košaté proměnné, že je užitečné s nimi pracovat jako se samostatnými vztahovými rámci. Pak postupuje redukce například do samostatných výzkumů, nebo rozložení jednoho výzkumu do několika dílčích výzkumů, apod.

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: Referenční rámec 8

Výsledkem je vždy redukce původních potenciálních vlivů - kterých může být třeba i stovka – na deset či patnáct dostupných, zpracovatelných a uspořádatelných. Jde o základ pro udržení výzkumu (a např. i bakalářské práce) v jasné věcné struktuře a obsahovém zakotvení!

Každý z vlivů, které „zůstaly“ po zpracování vztahového rámce má své označení, které ukazuje:

- Do jakého obsahové bloku patří
- Zde jde o agregát nebo o konkrétní samostatný vliv a do čeho se případně agreguje
- Zda jde o jednoznačnou prioritu, nebo o vliv, který tuto váhu nemá.

Slouží

- Ke znovuvymezení předmětu a cíle výzkumu;
- Ke stanovení hypotéz a základních výzkumných otázek, tedy jako obsahový základ pro další kroky postupu přípravy výzkumu.

Pozor: postup opřený o vztahový rámec je využitelný nejen pro kvantitativní výzkumy, ale i pro kvalitativní šetření.

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: tvorba hypotéz 1

F.8 Hypotézy

Stanovení obecných a specifických (hlavních a dílčích) předpokladů o vztazích mezi vybranými možnými vlivy na předmět výzkumu, jejichž platnost má být výzkumem potvrzena či vyvrácena.

Jde o další logický krok postupu přípravy výzkumu, v němž se promítají podoby všech předchozích kroků. Prakticky by mělo platit, že z dobře zpracovaného referenčního rámce lze hypotézy formulovat přímo.

I zde platí zpětná vazba: pokud lze hypotéz formulovat mnoho a nelze je jasně strukturovat, je třeba znovu přepracovat předchozí kroky projektu.

Obecně u hypotéz může jít o

- očekávání o charakteru zkoumaného předmětu vyvozené z teorie, či z předchozího zkoumání,
- předpoklad, jehož platnost má výzkum potvrdit či vyvrátit.

Z obojího pojetí vyplývá, že **v hypotézách je koncentrován obsah výzkumu.**

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: tvorba hypotéz 2

Základní členění hypotéz:

a. Výchozí a pracovní hypotézy:

- Výchozí (obecné), někdy označované také jako základní výzkumné otázky:

Jde o rozhodující témata, jejichž poznáním dokážeme analyzovat a objasnit předmět výzkumu. Obvykle přímo vychází ze vztahového rámce a vyjadřují nejvyšší úroveň agregace (tedy: shrnující pohledy) proměnných, které ve využitelném vztahovém rámci zbyly.

- Pracovní:

přímo ve výzkumu využitelné jako zdroje indikátorů.

b. Hlavní a vedlejší: členění pomocné, vlastně navazující na předchozí.

- **Hlavní:** přímo spojené s cílem výzkumu (ty, které budou v závěru charakterizovány jako souhrnné). Je užitečné, aby byla jen jedna.
- **Vedlejší:** jde vlastně o dílčí poznatky, které by měly ve svém celku konstruovat odpovědi (potvrzení/vyvrácení) hlavní hypotézy.

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: tvorba hypotéz 3

Zásady a souvislosti tvorby hypotéz:

1. Jde o tvrzení předpokládající existenci souvislosti mezi dvěma nebo více proměnnými
2. Všechny proměnné zmíněné v hypotéze musejí mít operacionalizovatelné vymezení. (Musí být jasné, jak se zachytí prostřednictvím znaků v operacích, kterými budou tyto proměnné zjišťovány a popisovány.)
3. Soubor pracovních hypotéz musí zahrnovat nejen výroky vztahující se ke zkoumanému předmětu, ale i takové výroky, které mohou významně zkreslit zkoumaný předmět. (Falešné hypotézy.)
4. Formulace pracovních hypotéz je jedním z testů, zda lze vůbec daný výzkum uskutečnit. Především u kvantitativních výzkumů platí, že zkoumat můžeme jen ty jevy, které můžeme „přeložit“ do jazyka pracovních hypotéz.
5. Pracovní hypotézy obsahují rovněž základní informace o rozhodování, které metody a techniky ve výzkumu budou využity. (Uvádějí základní vztahy mezi proměnnými a operace jejich ověřování.)
6. Pracovní hypotézy jsou zároveň základem pro odhad rozsahu výzkumu. Z nich lze vyvozovat počty indikátorů a jejich diferenciací, tedy i rozsah techniky pro sběr dat a základy struktury i rozsahu vzorku.

Empirický výzkum I:

F. Obsah výzkumu: tvorba hypotéz 4

Druhy výroků sloužící jako hypotézy a možnosti otázek pro jejich specifikaci:

Výroky o existenci nějakého jevu: „**Máma má mísu**“:

- (Kdo je máma? Je to opravdu máma? Má něco? Je to něco mísa?)

Výroky určující vlastnosti jevu, jeho intenzitu, strukturu a změnu:

„**Když má máma mísu, bude péct buchty**“:

(Kdo je máma? Je to opravdu máma? Má něco? Je to něco mísa? Jak často má mísu? Jak často peče buchty? Když peče buchty, má vždycky mísu? Když má mísu, peče vždycky buchty? Když má mísu táta, bude péct buchty? ...)

Výroky o relacích mezi několika jevy:

„**Když má máma buchty, měla před tím mísu.**“

(Kdo je máma? Je to opravdu máma? Má buchty? Pekla je? Pekl je někdo jiný? Koupil někdo buchty? Měla máma při nákupu buchty mísu? Měla máma při pečení mísu? Byla to mísa? Na co ji měla? Měla mísu na těsto? Měla mísu na hotové buchty?...)

Empirický výzkum

G. Převod obsahu do postupu výzkumu: operacionalizace

Konkretizace (rozklad) hypotéz do zaznamatelné podoby, čili do znaků – základů pro tvorbu indikátorů, které budou ve výzkumu použity pro popis vlastností daného předmětu.

Základní krok od obsahu k postupu (od „CO?“ k „JAK?“)

- Základem je konečná podoba vztahového rámce: agregáty, ukazatele a vztahy mezi nimi (promítnuté do hypotéz).
- Vychází z pojmů, v nichž jsou definovány hypotézy.
  - a. Každé slovo ve všech hypotézách musí být jednoznačně převedeno do zachytitelné podoby. Znamená to jasnou rozpoznatelnost a shodu mezi jednotlivými vlastnostmi a předmětem zkoumání a tedy i základ pro možnost postupné formulace do součástí techniky pro sběr dat (např. do otázek).
  - b. Každý vztah ve všech hypotézách i mezi hypotézami musí být jednoznačně charakterizován do celkového přehledu („mapy“) možných vztahů

Obecné podmínky:

- Pro zachytitelnou podobu je užitečné využít symbolických vyjádření, nejlépe čísel. (Pozor na druhy znaků a tedy i druhy uspořádání těchto čísel.)
- Existují různé možnosti uspořádanosti vztahů mezi čísly (škálování). Budeme o nich pojednávat až při konstrukci otázek.
- Je velmi potřebné pracovat s celkem souvislostí („mapou“) mezi možnými indikátory, jejich nutným množstvím, složením a vztahy mezi nimi, především v návaznosti na znění hypotéz. Znamená to mj. rozdělit indikátory podle míry předpokládané závislosti na sobě navzájem a podle směru vztahů.

Empirický výzkum

G. Převod obsahu do postupu výzkumu: operacionalizace 2

Postup zpracování „mapy možných vztahů“ je pro porozumění obsahu výzkumu zásadní.

Je pro to potřeba pracovat s uspořádáním, které umožní nahlédnout na všechny indikátory a vztahy mezi nimi. Obrazovka počítače je na to obvykle malá. (Pokud neumíme modelovat s pomocí počítače.) Stojí za to vrátit se k velkému papíru a barevným rozlišením. Tam by mělo být jasně znát, co je centrální hypotéza, jaké jsou indikace její platnosti, jaké jsou vztahy k dílčím hypotézám, jaké jsou indikace platnosti dílčích hypotéz, jaké jsou varianty vztahů uvnitř jednotlivých dílčích hypotéz a mezi nimi, jaké další skutečnosti tu mohou mít vliv, atd.

Mapa možných vztahů mezi indikátory je obvykle poměrně složité grafické zaznamenání rozhodujících vztahů. Pracuje se tu s takovými označením jako jsou „závislá proměnná“ (tedy proměnná, která vyplývá z působnosti jiných proměnných, je na nich závislá: rozhodující závislé proměnné budou skládat potvrzení či vyvrácení základní hypotézy), „intervenující proměnná“ (proměnná či proměnné, které mají váhu působení na závislé proměnné opřenou o znění hypotéz) a „nezávislá proměnná“ – ty jako by stály mimo vztahy určené hypotézami, ale je možné předpokládat, že působí jak na závislé, tak na intervenující proměnné. (Typickými nezávislými proměnnými mohou být demografické charakteristiky, či další indikátory, které spolurčují podobu zkoumaného předmětu, ale výzkum na ně přímo nemůže pamatovat, nebo indikátory, které mohou být zdrojem kontroly, zda jde či nejde ve výzkumu o falešné hypotézy).

Pracuje se tu rovněž z různou podobou vztahů: zda jde o vztahy jednosměrné, dvousměrné či paprskovité; zda jde o vztahy, které bereme v úvahu v úplnosti, nebo jen v okleštné podobě; jaké druhy a podoby vztahů ponecháváme stranou, i když mohou mít vliv na zkoumaný předmět, apod. Různé druhy vztahů, stejně jako různé druhy proměnných by pro přehlednost měly mít své barevné označení.

Problém uceleného vidění problému je jedním z nejtěžších v sociologickém výzkumu vůbec. Mapa možných vlivů může velmi pomoci.

Vracíme se k ní při zpracování a interpretaci získaných poznatků z výzkumu.

Pak na jejím základě a v konfrontaci se zjištěnými výsledky výzkumu konstruujeme další podoby map: „Celková mapa možností“;

„Nezbytná mapa možností zpracování inidkátorů“

„Skutečná mapa vztahů mezi indikátory“.

Porovnání všech těchto map představuje jeden z rozhodujících výsledků výzkumu.

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 1

Výběr vzorku dotazovaných:

Stanovení postupu výběru vzorku, rozsahu a složení dotazovaných (míra a způsob reprezentativity, opora výběru, ověřování, případně dopočty)

1. Proč výběr
2. Základní pojmy k výběru
3. Druhy výběru
4. Podmínky užití jednotlivých druhů výběru a postup naplňování výběrových kritérií v terénu
5. Případné dopočty

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 2

- Proč výběr?

Výběr se nedělá tam, kde je nutné zkoumat všechny, kterých se předmět výzkumu týká:

Sčítání lidu domů a bytů – varianta používaná v ČR;

Výzkum problému v pracovním týmu jedné firmy, kde je např. 200 zaměstnanců;

Výzkum problému ve skupině, která se zabývá společnou činností a ta je zdrojem předmětu výzkumu;

Výzkum individualizovaného problému, který představuje specifikum, jehož nositelem je právě a jen určitá zjistitelná skupina;

Výzkum předmětu, který nelze prostorově ani nositeli nijak ohraničit;

Výzkum opřený o prameny (již zjištěná primární data, sekundární data, texty, výkazy, karty o klientech, faktury atp.), kdy je nutné prozkoumat všechny relevantní a dostupné druhy zdrojů.

Výběr se musí dělat tam, kde není možné získat údaje o všech jednotkách, které se dotýkají (zabývají se, tvoří) předmětu výzkumu a je nutné získat souhrnnou informaci o předmětu a jeho podobě v daném společenství.

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 3

Základní pojmy k výběru vzorku:

Populace:

Všichni lidé, kteří se v daném prostoru (například v hranicích státu) vyskytují.
(Příklad: Populace ČR je asi 10,2 miliónu osob)

Základní soubor:

Všichni lidé z populace, kterých se zkoumaný předmět výzkumu týká, čili soubor jednotek, o nichž předpokládáme, že zjištěné závěry jsou pro ně platné.

(Příklad: pro výzkum volebních preferencí tvoří základní soubor všichni voliči v ČR, tedy občané ČR, kteří jsou v den voleb starší 18 let, tj. asi 8,2 miliónu osob.)

Výběrový soubor (vzorek):

Skupina jednotek, které skutečně pozorujeme, zkoumáme. (Výzkumy volebních preferencí se nejčastěji uskutečňují na vzorku kolem 1000 osob.)

Respondent:

Osoba, která je součástí výběrového souboru a je tudíž přímo objektem výzkumu.

Opora výběru:

Kritéria, která slouží k potvrzení možnosti, že vzorek může zastupovat základní soubor. Jde o specifikaci vztahu mezi základním souborem a výběrovým souborem. Vzorek musí imitovat složení základního souboru tak přesně, jak je to jen možné.

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 4

Druhy výběru

1. Bez aspirací na reprezentativitu: sonda

Důvody:

- Věcné (obsah výzkumu nevyžaduje reprezentativitu: specifičnost tématu např., individualizace tématu, neopakovatelnost apod.)
- Metodické (nelze zjistit základní soubor, nejde o hromadný jev, rozptýlenost a neohraničenost populace, apod.)

2. S aspiracemi na reprezentativitu

Důvody:

- Věcné (opakovanost, rozšířenost zkoumaného předmětu v populaci, míra zájmu)
- Metodické (hromadný jev, základní soubor je znám, jeho vztah k populaci rovněž)

a. **Pravděpodobnostní (náhodný): a.1 prostý; a.2 stratifikovaný**

b. **Nepravděpodobnostní (záměrný): b.1 kvótní; b.2 ostatní**

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 5

Podmínky užití reprezentativních druhů výběru

A. Podmínky pro **náhodný** výběr

- pro **prostý náhodný** výběr:

1. Je jasně znám základní soubor
2. Je přístup k jeho jednotkám (je možné s nimi pracovat jako s respondenty)
3. Víme jak má být výběrový soubor velký (pravidla nahodilosti, pravidla pravděpodobnostního výběru)
4. Máme nástroj, kterým můžeme požadovaný počet náhodně vybraných jednotek ze základního souboru získat a tak získáme přehled (seznam) potenciálních respondentů pro výzkum.

- pro **stratifikovaný náhodný** výběr:

1. Je znám základní soubor
2. Přístup k jednotkám je třeba nalézt, není přímý
3. Podmínky pro jednotlivé vrstvy (strata) výběru jsou náhodné
4. Jejich naplnění je přesně stanoveno pro terénní sběr dat.

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 6

Podmínky užití reprezentativních druhů výběru

B. Podmínky pro **záměrný** výběr

- Pro **kvótní** výběr:

1. Je znám základní soubor
2. Není přístup k jednotkám základního souboru
3. Víme jak má být výběrový soubor velký (pravidla nahodilosti, pravidla pravděpodobnostního výběru)
4. Údaje o složení základního souboru jsou známé a ověřené
5. Je možné stanovit rozhodující (pro základní soubor určující) podíly základního souboru podle jednotlivých strukturálních hledisek (základ pro kvóty)
6. Je možné zkombinovat základy pro kvóty na jednotlivé nositele (určení respondentů – nositelů znaků stanovujících kvóty)
7. Je možné shrnout výběrové charakteristiky zpátky do celkových vyjádření kvót (podílů základních strukturálních hledisek na výběrovém souboru)
8. Srovnání výsledného výběrového souboru a základního souboru podle kvót odpovídá

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 7

Podmínky užití reprezentativních druhů výběru

B. Podmínky pro **záměrný** výběr

- Pro ostatní výběry:

Výběr nabalováním – „Snowball sampling“

- O základním souboru spíše tušíme, než že jsme s to ho přesně vymežit
- Přístup ke všem jednotkám základního souboru není
- Způsob komunikace mezi členy základního souboru je běžný - vědí o sobě
- Vstup do terénu prostřednictvím jádra základního souboru, další kroky podle reakcí a iniciativ dalších členů základního souboru (odkážou na další, jim známé členy základního souboru) - nabalování
- Výběr se zastaví, až poslední respondenti nevědí o dalších členech základního souboru, kteří doposud nepůsobili jako respondenti.

Výběr typologický

- Základní soubor je znám
- Jsou známy a pro daný předmět symptomatické jeho krajnosti (typy)
- Dostatečným výběrem zástupců typů zjistíme krajní poznatky a o ostatních předpokládáme, že jsou na spojnici mezi nimi
- Charakter předmětu umožňuje jasně stanovit krajnosti.

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 7

Postup naplňování výběrových kritérií

Konkretizace počtů respondentů: pravidla počtu pravděpodobnosti = pásma blízkosti výskytu jednotek výskytu v základním souboru (první mezi cca 350 až 600; dále 800 až 1200; 2200 – 2600, atd.)

Konkretizace pro naplňování při kvótním výběru

- : propočet kombinací vlivů (konkretizace kvót do souboru)
- : formulace jednotek („místenka“ pro každého respondenta) podle kvót, včetně zastoupení dostatečného počtu sběrných míst pro jednotlivé kvóty
- : podmínky pro obsazení (dodání „místenky“)
- : kontrola naplňování (součást techniky pro sběr dat – zpráva o jednom průběhu; výkaz za všechny sebrané a oslovené, včetně jejich indikací a naplňování kvót)
- : sumář – základ pro případné převážení.

Konkretizace pro naplňování náhodného výběru:

- : adresy (rezerva)
- : losování obec – ulice – dům – byt
- : náhodná procházka?

Empirický výzkum

H. Výběr vzorku: kde se výzkum uskuteční 7

- Testování správnosti výběru

: porovnávání skutečného rozložení (struktury) vzorku se strukturou základního souboru

-- u kvótního výběru podle kvót

-- u náhodného výběru podle skutečnosti u vybraných relevantních hledisek (obvykle – jako kdyby byly kvóty)

: obvykle při shodě plus minus 3 % lze považovat za odpovídající

: při větších rozdílech je možné buďto došetřit (doplnit sběr dat o chybějící druhy respondentů), nebo převážit výsledky diferencí

- Případné dopočty, čili převážení

Jde o konkretizaci podle nedostávajících se počtů. Jestliže např. je podíl žen a mužů ve vzorku 45 ku 55, pak je potřeba data převážit poměrem 52 ku 48, atp.

Nechte to na statistikách!

Empirický výzkum

I. Metody výzkumu 1

Metoda: přístup k řešení a základní postup řešení. Jde o zásadní rozhodnutí o tom, kudy a jak na předmět výzkumu. Ovlivňuje všechny kroky.

Hlediska výběru metody (metod):

Každá z metod je na něco jiného – soulad toho o co jde s metodou = základ úspěchu (Kanón na vrabce? Žiletka na pařez? Sukovice na vosu?)

- **S čím pracujeme:** Čísla či jiné podoby symbolů? Hromadná data či individualizovaná? Opakovatelnost či specifčnost jevu?
- **K čemu to slouží:** popis (seznámení s tématem, protože o něm nic nevíme?); objasnění (vysvětlení vztahů a souvislostí a vlivů?); pokračování (návaznost a kontinuita?); vzhled do obsahu (hloubka motivací, až etologických a antropologických dimenzí...?)
- **Kde to zjišťujeme:** na jednom ohraničeném objektu, nebo na terénu s nejasnými (např. institucionálně danými) hranicemi? Je to skutečnost, nebo ji simulujeme, vytváříme? Trčí to nebo to teče? Má to okraje a krajnosti, nebo ne...?

Empirický výzkum
I. Metody výzkumu 2

Přehled základních metod

- **Statistická**
- **Typologická**
- **Monografická**
- **Experimentální**
- **Historická**

Případně kombinace či propojování a postupy specifické (definované v propojeních)

- **Sociometrie**
- **Sociobiografie**

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 3

Statistická:

Zásada: hromadné jevy jsou rozpoznatelné za pomoci nástrojů matematické statistiky

Otázka: má předmět výzkumu podobu hromadných dat? Jde o opakované procesy či vztahy, které jsou v jednotlivých prvcích vyjádřitelné čísly?
Cíl: je předmět strukturovatelný do součástí a prvků?

- Pracuje s hromadnými daty, jednotkou je číslo, je založená na pravidelnostech počtu pravděpodobnosti
- Pracuje s postupy matematické statistiky.
- Zpracování dat za pomoci balíku programů na zpracování hromadných dat.

Užití (stále ještě nejužívanější)

- K zásadnímu popisu a vysvětlení stěžejních obecných trendů a souvislostí
- Spíše pro nové poznávání, nebo srovnávání dlouhodobých trendů
- Velké mezinárodní výzkumy pro srovnávání obecnějších trendů

Omezení a nebezpečí

- Čísla a jejich výpovědní hodnota (výklad světa čísly?)
- Záměna nástrojů za výsledky (přehnaná váha statistických nástrojů)
- Trendy místo obsahů a skutečností (jde o trendy, ne o pravdu poznání)

Nejužívanější techniky:

- Dotazník
- Standardizovaný rozhovor

Vzorek: obvykle s aspirací na reprezentativitu, vybíraný náhodně či kvótně.

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 4

Typologická:

Zásada: popisuje a vysvětluje krajnosti (typy) a předpokládá, že všechny ostatní podoby zkoumaného předmětu jsou na spojnici mezi těmito krajnostmi, že tudíž je možné předmět takto poznat a pochopit v celku.

Základní otázka: jsou v rámci předmětu výzkumu rozpoznatelné krajnosti (typy)? Jsou tyto krajnosti pro poznání předmětu výzkumu podstatné?

- Může pracovat s hromadnými daty, ale není to podmínka;
- Může pracovat s čísly a tudíž i s nástroji matematické statistiky, ale jen tehdy, když jde o hromadná data;
- Může využívat programů pro hromadné zpracování dat, když jde o hromadná data.
- Musí pracovat s co nejpřesnějším vymezením typů (krajností).

Užití: často u předmětu, který také umožňuje využití statistické metody, avšak s krajnostmi jde o výzkum jednodušší, rychlejší a levnější. (Všichni žáci versus jedničkáři a repetentní při výzkumu vlivu podmínek na prospěch, např.)
Může být i u sond a kvalitativních šetření.

Základní nebezpečí: Falešné vymezení typů

Nejčastější techniky: kombinace, nejčastěji dotazovací techniky a analýza dokumentů.

Vzorek: vybíraný s požadavky na reprezentaci typů (krajností).

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 5

Monografická

Zásada: Pracuje s předmětem, který je poznatelný v rámci jednoho poměrně zřetelně ohraničeného objektu.

Základní otázka: postupy výzkumu vycházejí z toho, co daný objekt nabízí. Východiskem jsou data a informace existující v objektu. Jde „jen“ o to, vědět jak je najít a jak s nimi pracovat. Každý monografický výzkum je originál.

- Vyžaduje dobrou znalost zkoumaného objektu;
- Vyžaduje dobrou vybavenost postupy (technikami) zkoumání. využitelnými na nabídky dat a poznatků v objektu. Může jimi být jakákoliv technika, vždy jde o kombinaci.

Základní problém: - naplnění vhodného a využitelného počtu a způsobů postupu sběru a analýzy dat („vztahový rámec“ potřebných a možných postupů);

- Shoda interpretačních rovin: sladění postupů tak, aby bylo možné výsledky jednotlivých postupů porovnávat, shrnovat až k syntetické výpovědi o předmětu výzkumu. (Prolínání postupů a přístupů, včetně doplňování a komparace technik sběru a zpracování dat.)

Užití: vždy, když jsou jasné hranice objektu zkoumání (obvykle institucionální) – škola, obec, firma, úřad...

Techniky: kombinace, využitelné prakticky všechny techniky sběru i zpracování.

Výběr vzorku: Často bez výběru, když je nutný výběr tak vždy s požadavkem na reprezentativitu

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 6

Experimentální

Zásada: jde o ověřování působnosti vložené proměnné do zkoumaného předmětu porovnáváním s „totožným“ předmětem bez dané proměnné. (Jde o pokus v tom smyslu, jak je znám z přírodních věd.)

Základní otázky: má smysl – ve vztahu k cíli – sledovat působnost některých proměnných a jsou to ty proměnné, které potřebujeme pro poznání předmětu výzkumu? je možné předpokládat, že lze oddělit působnost sledované proměnné od ostatních vlivů?

- vyžaduje obvykle laboratorní podmínky (včetně vybavení);
- vyžaduje jasná měřítka;
- vyžaduje opakování.

Dobrý výsledek, když je při opakování potvrzení výsledků z předchozích kol.

Základní problém: srovnatelné podmínky a stanovení nezávislých proměnných.

Užití: nejčastěji při práci s tzv. focus groups (zástupci cílových skupin pro užití předmětu výzkumu v praxi). Hlavně při testování mediálních působení a manipulací (reklam).

Techniky: pozorování (obvykle záznam), obsahová analýza, anketa

Výběr vzorku: různý, podmínkou možnost opakování na v podstatě srovnatelném vzorku ve srovnatelných podmínkách. Tak u focus groups cílený záměrný výběr se zastoupením reprezentantů stěžejních kvót cílové skupiny (základního souboru).

U „sociálních a politických experimentů“ – celé národy, státy, případně kontinenty či svět...(Ale to nebývá obvykle předmětem výzkumu...)

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 7

Historická

Zásada: hledání souvislostí, návazností a trendů ve vývoji předmětu, v jeho dějinách.

Základní otázka: je předmět výzkumu toho druhu, že je nezbytné pro jeho poznání a pochopení hledat v jeho minulém vývoji?

(Vzhledem k charakteru sociálních jevů a procesů je tato otázka vždy zodpovězena pozitivně. V tomto smyslu je historická metoda součástí výzkumného postupu u všech šetření. Jsou však témata, která vyžadují historickou metodu jako základní.)

- Vyžaduje aplikovat postupy vlastní historiografie;
- Vyžaduje práci s prameny;
- Vyžaduje co nejpřesnější formulaci cíle a předmětu a navazující obsahové vymezení.

Základní problémy: - kde “zastavit dějiny“; - spolehlivost a úplnost pramenů; - propojení postupů a jejich interpretace v souvislostech vývoje

Užití: u výzkumu trendů vývoje, u pokusů o predikce, u zkoumání předělů (důležitých změn v předmětu)

Techniky: obsahová analýza, sekundární analýza, studium dokumentů, sociobiografie

Výběr vzorku: dostupnost a kompatibilita dat rozhodují

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 8

Obvykle dochází ke kombinaci metod. Některé kombinace metod jsou ustálené. Uvedeme dvě: Sociometrie; Sociobiografie.

SOCIOMETRIE (původní autor Moreno: Who shall survive? 1934. U nás především M. Petrušek: Sociometrie. Praha 1969)

Kombinace monografie, někdy i experimentu a typologie při **zkoumání sociopreferenčních vztahů v malých sociálních skupinách**

Jde o poznávání struktury skupiny na základě výběrového (preferenčního) chování, které může být explicitní, nebo implicitní. Další dimenzí chování ve skupině jsou inetrakce (nepreferenční vztahy). Na ně bývá užívána např. Interaction Proces Analysis (IPA soustava) nebo jiné pozorovací postupy.

Základní rozdělení preferenčních vztahů: **žebříčky obliby, moci a dovedností.**

Existují speciální sociometrické nástroje šetření a zpracování. Za všechny ty hlavní:

Sociometrické otázky (pokládají se obvykle po jedné za každý žebříček, všichni členové skupiny odpovídají – vybírají obvykle jednoho z členů skupiny jako toho nejlepšího v každé oblasti preferencí) z toho **sociometrická matice** (matice vztahů mezi všemi členy skupiny v každé oblasti preferencí) a **sociogram** (grafické vyjádření vztahů z matice s různým označením síly, reciprocity či prázdnoty preferencí a s pravidly interpretace) a **sociometrické indexy** (podíly voleb k celku uskutečněných, možných, v jedné a více oblastech, atd.)

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 9

Příklad sociometrické analýzy

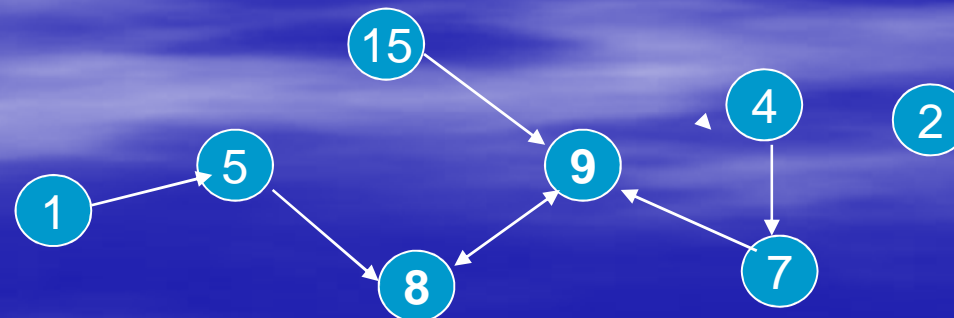
Třída, 20 žáků. Cílem je výběr lídra. Každý dostane číslo a tato čísla se k jednotlivým jménům napíše na tabuli. V odpověď na každou otázku může každý vybrat jednoho ze spolužáků ze třídy a do formuláře zapíše jeho číslo.

Otázky:

- Dovednosti (Když chcete poradit s řešením nějakých školních problémů, ke komu ze třídy se nejprve obrátíte o radu?)
- Moc (Koho ze spolužáků nejvíc respektujete? Kdo má největší slovo?)
- Obliba (Kdyby třída jela na výlet autobusem a měli jste před sebou čtyři hodiny jízdy, vedle koho byste chtěl/a sedět?)

Matice 20 na 20 políček, do nich se zaznamenají preference, propočtou se váhy přijatých preferencí v jednotlivých oblastech a stanoví se žebříčky. A indexy.

Příklad sociogramu (lídr: číslo 9)

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 10

Sociobiografie (Zde jen velmi stručně!)

Jde vlastně o metodu vycházející z jedné větve sociologického poznávání, z tzv. biografické sociologie. Principiálně jde o autenticitu a její zachycení v plynutí (většinou individuálního) života. Metodicky jde o cestu „od zvláštního ke zvláštnímu“, s výsledkem poznání a pochopení obsahu zvláštního v rámci doby.

Zásada: studium životopisů, rekonstrukce životopisů.

Dělení např.: a. - (auto) biografická metoda; - genealogická (přes generace) metoda.

b. kopírující návaznost; - selektivní (východiskem nosná situace např. společenská, nebo v individuálním životě).

c. popisující (zaznamenávající); - explikující.

d. bez snahy o zobecnění; - přece jen se snahou o zobecnění (u typů např.)

Nejčastěji využívaný postup: **orální historie**

Nebezpečí:

potřeba dokonalé přípravy věcné i metodické, jako zábrana podlehnutí vlastnímu výkladu a zkreslením.

Empirický výzkum

H. Metody výzkumu 11

Výhody sociobiografie:

- Možnost přímé místní i časové lokace událostí a aktivit;
- Možnost sledování shod či diferencí vývoje profesního, vzdělanostního, rodinného, politického, občanského, atd.
- Identifikace událostí a skutečností, které stojí mimo obvyklá paradigmata
- Větší možnost propojení životních osudů a osudů institucí, společenství či skupin
- Možnost zachycení marginálních součástí existence a jejich vlivů
- Vazby na region, kořeny, genius loci, místní kulturu a tradici
- Možnost rekonstrukce sociálních sítí jedince a případně souvislostí s dalšími
- Možnost konstrukce komunikačních a konativních map
- Překročení pohledů od tendencí k osudům: větší a hlubší (a lákavější) lidská dimenze.

Další nebezpečí:

- Autentičnost za každou cenu
- Stohy dokumentace bez možnosti výkladů a interpretací
- Dezinterpretace výzkumníkem

Techniky:

Studium dokumentů, pozorování, rozhovory, obsahová analýzy, případně další.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 1

Nástroje pro sběr dat nutných pro ověření platnosti hypotéz

- Primární (prvotně získávané pro daný výzkum)
- Sekundární (získané jindy, využitelné pro daný výzkum)

Základní členění technik sběru dat

Analýza dokumentů

Rozbor jakýchkoliv dokumentů, které jsou využitelné v daném výzkumu a (většinou) nebyly pro něj speciálně vytvořeny.

Varování: rozbor dokumentu je možný, když je jasné, že jde o dokument.

Pozorování

Cílené zaznamenávání jevů a procesů, které jsou součástí předmětu výzkumu.

Varování: Pozorovat lze jen to, co je pozorovatelné

Dotazovací techniky

Požadované informace jsou získávány prostřednictvím přímé či zprostředkované interakce s respondentem.

Varování: dotázat se lze jen na to, na co je respondent schopen odpovědět.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 2

Charakteristiky všech technik pro sběr dat:

Lze je členit na

- **Přímé či nepřímé:** podle toho, zda jde o sledování skrze indikátory (nepřímé), nebo daného jevu tak, jak běží (přímé).
- **Standardizované či nestandardizované:** podle míry standardizace podkladů pro sběr dat i pro jejich záznam a zpracování. Standardizované techniky používají jen jednotné podněty a také odpovědi jsou předem předepsány možností volby z připravených variant odpovědí. Naopak u nestandardizovaných technik je předem znám rámec výzkumu a jeho základní oblasti (součásti), během výzkumu samotného spíše vycházíme z podoby a reakcí předmětu výzkumu. Nejčastěji kombinace – polostandardizované.
- **Navozené (experimentální) či „přirozené“:** podle toho, zda vytváříme novou situaci, nebo do ní nijak nezasahujeme.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 3

J.1 Analýza dokumentů

Rozbor a využití poznatků dokumentů (pokud možno všech), v nichž jsou uloženy informace o zkoumaném předmětu.

Jediná technika, která je využitelná ve všech fázích přípravy a realizace výzkumu.

Konkretizace využití podle dělení dokumentů – každý dokument by měl být zařazen podle následujících kritérií, protože to spoluurčuje práci s dokumentem:

- a. Primární (původní, přímé informace, záznamy) či sekundární (převod, dopracování, interpretace primárních dat)
- b. Osobní (deníky, dopisy, sdělení...) či neosobní (úřední, materiální...)
- c. Oficiální (s oficiálním zdůvodněním a danou metodikou vzniku, případně i zpracování) či neoficiální (bez těchto impulzů a podkladů)
- d. Spontánně vzniklé (impulz mimo výzkum, mimo jeho realizaci, sám o sobě) či navozené (vyvolané v rámci výzkumu)
- e. Materiální (nástroje, objekty, komunikace, technika...) či písemné
- f. Vizuální (viděné a k vidění připravené a utvářené) či fonetické (zachycující zvuk, hlas...), případně i *haptické (hmatové)* či *čichové*.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 4

Postup práce s dokumenty

- 1. Vyhledávání dokumentů** (určení ve vztahu k předchozím krokům přípravy výzkumu, především k vztahovému rámci. Pozor na relevanci výběru a ukončení sběru dokumentů.)
- 2. Posouzení a lokalizace dokumentu podle předchozích kritérií**
- 3. Kritika pramenů** (metodická, věcná – porovnávání, konstrukce modelů a soustav na základě konceptu výzkumu... Posouzení informační hodnoty, validity a reliability pramenů. Vnitřní kvalita dokumentu – jeho konzistence, úplnost, korektnost, oprávněnost zdroje, motivace vzniku...Vnější kvalita dokumentu – použitelnost, funkce v rámci celku postupu...)
- 4. Posouzení autentičnosti a původnosti dokumentu** (autoři, původnost, dohledatelnost zdrojů, případně přiznání převzetí dokumentu – zdroj, dohledatelnost pramenů, atd.)
- 5. Výběr základního postupu zpracování dokumentů:**
  - **Obsahová analýza**
  - **Sekundární analýza**
  - **Biografie**

Empirický výzkum
J. Techniky sběru dat 5

Samotná analýza dokumentů může být

a.

- Kvalitativní (porozumění, interpretace obsahu, heuristika, vcítění, introspekce...)
- Kvantitativní (třídění, kvantifikace, operacionalizace, číselníky, třídění, kategorizace, katalogy, škálování, matematická statistika...)

b.

- Popisující (záznam, zachycení, dokumentace, uchování jevu či procesu, podklad pro další srovnávání...)
- Explikativní (se snahou o objasnění zkoumané skutečnosti, porozumět a vysvětlit je...)
- Zobecňující (se snahou dosáhnout prostřednictvím této analýzy obecnější výpovědi o trendech, obsahu, pravidlech, zvyklostech, případně i symbolech širšího dopadu a váhy)
- Sociotechnická (se snahou dovést výstupy do praktického uplatnění)

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 6

Obsahová analýza:

Systematický popis dokumentu (dokumentů) směřující k uspořádání vnitřní struktury a k odhalování latentních informací, usilující o objektivitu popisu a výkladu obsahu dokumentu (dokumentů).

Základ: kategorizace (klasifikace uspořádanosti) zkoumaného dokumentu.

Musí přinést zdůvodněné odpovědi na otázky:

- Co se sleduje (obsah sdělení)
- Jak se to sleduje (způsob sdělení)
- Kdo to sleduje (úhel pohledu)
- Proč to sleduje (záměr a motivace)
- Komu je sdělení určeno (zacílení)
- Jaký účinek se od sdělení očekává (funkce – k čemu)

Pro odpovědi na tyto otázky je nutné

- a. Stanovit obsahové jednotky a uspořádat je**
- b. Převést je do kvantitativně vyjádřitelných proporcí a vztahů**
- c. Ty pak zpracovávat jako znaky**

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 7

a. Stanovit obsahové jednotky a uspořádat je

Jde o nalezení nejvhodnější základní jednotky na níž založíme analýzu.

Může to být:

- Slovo („klíčová slova“ např.);
- nebo výrok (příznačné výroky, typické výroky, krajní výroky...);
- nebo typ širšího vyjádření (struktura obsahu – kapitoly např. nebo rubriky, stránky v novinách, programové schema v TV, v rozhlasu, atd.);
- ucelený materiál (článek, studie, obrazové či zvukové zachycení událostí...).

Je velmi užitečné postupovat i zde za pomoci vztahového rámce, hlavně kyvadla (desagregace – agregace; analýza – shrnování, atd.)

b. Převést je do kvantitativně vyjádřitelných proporcí a vztahů

Převod za pomoci číselníku v němž jsou uspořádány obsahové jednotky. Může jít o jeden číselník, nebo o agregáty číselníků, nebo o číselníky podle oblastí, apod. Je užitečné využívat modelování, využívat možnosti dichotomií (je zde obsažena daná jednotka? Není? Pozitivní? Negativní? Statická? Dynamická?) a škálování (řazení podle váhy a významu či podle průběhu, apod.)

c. Ty pak zpracovávat jako znaky

Za pomoci možností matematické statistiky i řady dalších analýz (grafy, vývojové a vztahové diagramy, stromy rozhodování a řešení, apod.)

Zakotvená obsahová analýza: všechny uvedené kroky vycházejí z jasně vymezeného diskurzu a vracejí se k němu.

(Ideální pro diplomovou práci!)

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 8

Sekundární analýza

Analýza dokumentů zhotovených k jiným účelům, avšak využitelných v rámci předmětu výzkumu. Čili – reanalýza (analýza v nových souvislostech a pohledech). Jde vlastně o postupy odhalování dosud latentních informací v již využívaných dokumentech či datech.

Základ: odpovídající postupy nalézání dosud nevyužitých (nezjištěných, opomenutých, nepoložených do potřebných souvislostí, apod.) dat a stanovení metodologie pro srovnávání s jinými prameny tak, aby bylo možné srovnávat a doplňovat s jinak, jindy a k jiným účelům zjišťovanými daty a poznatky.

Nejčastější dokumenty pro sekundární analýzu:

- Statistické a jiné algoritmizované sběry dat (od účetní evidence, až po sčítání lidu; od evidence aktivit, až po strukturu příjmů; od evidence rodinných účtů, až po mikrocensus, atd.). Včetně z nich realizovaných rozborů „tvrdých dat“. Základ – poznání algoritmu vzniku a respektování metodiky.
- Jiné sociologické výzkumy (na dané téma jinde, na podobná témata jinde či vlastní, zlomky tematiky v jiných šetřeních, výzkumy veřejného mínění a jejich řady atd.)

Základní postupy:

- Nové metodologické nástroje a postupy na dřívější šetření a analýzy. (Rozvoj nástrojů analýzy – nové nástroje a jejich možnosti; rozvoj teorií a diskurzů – nové aplikace přístupů)
- Nástroje srovnávacích analýz (přes indikátory, přes bloky, přes témata, přes výzkumy, v čase, mezi zeměmi, mezi diskurzy, atd.)
- Specifikace distancí, průniků a shod, jako základů metodologie a algoritmů užitých při sekundárních analýzách.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 9

Využití: Při všech druzích výzkumu. Prakticky pro všechny předměty výzkumu existují podklady, které je třeba využít sekundární analýzou. Zvláště významné při komparativních výzkumech. Ty v poslední době převažují, protože existuje výrazný přebytek dat nad možnostmi jejich využití.

Nebezpečí a problémy sekundárních analýz:

Metodologické problémy: připravit srovnávání tak, aby šlo o sekundární analýzu co nejvíce se shodujících pramenů (indikátorů)

- Hledání a využití srovnatelných indikátorů, čili míra podobnosti a její vlivy na výsledek: shromáždění využitelných indikátorů – inventura; shoda znění otázek, shoda možností odpovědí, rozsahy a strukturace škál; shoda záběrů vzorku, času šetření, druhu terénního sběru dat, míry a rozsahu reprezentativity, atd.;
- Standardizace proměnných: možnosti úprav a přepočtů (převážení škál, převážení z dílčích vzorků na větší, apod.); možnosti testování shod prostřednictvím analýzy nositelů (vlivů) na dané indikátory (vícerozměrné analýzy, analýzy souboru vlivů a intervenujících proměnných, apod.)
- Nové modely na stará východiska: odlišnost diskurzů, dodatečné operacionalizace, dodatečné koncepty přístupu, dodatečné vztahové rámce...
- Selektce a narušování souvislostí: kontext jednoho výzkumu vůči druhému (architektura dotazování např. a místo indikátorů v ní a jejich vliv na výsledky...)
- Porovnání mezi výsledky podle různých technik: ...magie

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 10

J.2 POZOROVÁNÍ

Základní technika neopozitivizmu a fenomenologické sociologie: co je pozorovatelné, to je hodno pozornosti. Avšak: co je a co není pozorovatelné?

Technika sběru dat využitelná tehdy a jen tehdy, když

- a. **Existuje možnost, aby výzkumník (tazatel) sledoval daný sociální jev (je ho vidět, slyšet, cítit, lze ho nahmatat, ochutnat) – pozorování je možné;**
- b. **Je tento způsob poznávání daného objektu odpovídající cílům výzkumu: pozorování je postačující.**

Znamená to, že jde o cílené pozorování, opřené o předchozí proces přípravy výzkumu, opřené obsahově o hypotézy.

Může ovšem sloužit i jako technika pro předvýzkum, během něhož dochází k formulaci hypotéz.

Třídění pozorování (každý druh vyžaduje odlišný postup přípravy a realizace):

- **Podle aktuálnosti: bezprostřední (přímé) či zprostředkované;**
- **Podle zacílení: registrující či kontrolní;**
- **Podle standardizace: standardizované či nestandardizované;**
- **Podle účasti výzkumníka: zúčastněné či bez přítomnosti výzkumníka ve zkoumané skupině;**
- **Podle sdělení pozorovaným: zjevné či skryté.**

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 11

Užití – Vždycky kombinace (např. bezprostřední, registrující, standardizované bez účasti, skryté...)

- Kombinace s jinými technikami (pozorování jako zdroj poznání předmětu zkoumání, z něj obsahová analýza a z ní tvorba podkladu pro dotazník – s návraty k předchozím krokům přípravy výzkumu)

Přednosti:

- aktuálnost;
- autentičnost (zachovány vlivy prostředí a souvislosti místa, času, sociálního pole, atd.)
- Možnost vhledu (lze vstoupit „dovnitř“ akcí, porozumět a pochopit aktivity, obsahy i řadu důvodů a vlivů – vcítění, respekt...)
- Každodennost, ne imputování teoretických či jiných modelů na svět zkoumaných aktérů (základ interpretativní školy – možnost interpretací a komunikačních řetězců od subjektivního, k objektivnímu...), ale autenticita.

Nebezpečí:

- Nezachytitelnost a nezpracovatelnost;
- Nesdělitelnost;
- Rozdíly ve zkušenosti, dispozicích a dosavadním vývoji percepce každého jedince;
- Parciálnost, detaily (pro stromy není vidět les);
- Akcent na zajímavosti, na ukazování, okrajové ale dobře viditelné skutečnosti;
- Haló efekt (podlehnutí prvnímu dojmu a subjektivitě pozorovatele)

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 12

Dotazovací techniky: komunikace tazatele (výzkumníka) s respondentem

- Přímá: přítomnost tazatele (rozhovor);
- Zprostředkovaná podkladem pro záznam: obvykle bez přítomnosti tazatele (dotazník)

J.3 DOTAZNÍK

Předtištěný soubor otázek, na něž jsou od respondenta požadovány odpovědi.

Zásada: respondent pracuje většinou sám, bez další možnosti dovysvětlí. Takže **dotazník musí být srozumitelný i pro toho nejméně disponovaného respondenta jak ve znění otázek, tak v pokynech jak s nimi pracovat, a to navíc srozumitelný shodně pro všechny respondenty. (Princip „kriteriálního posledního“.)**

Respondent je při práci s dotazníkem sám, omezován a disponován vlastními zkušenostmi, návyky, komunikačními dovednostmi, motivy, situacemi...apod.

Z toho: - Dotazník je technika především na jednodušší a sdělnější témata

- Využitelný především pro statistickou metodu; - Spíše pro seznámení či potvrzení známého; - spíše pro práci s hromadnými daty a v číslech zpracovatelnými indikátory.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 13

Druhy dotazníků:

Anketa

Jednoduchý dotazník, obvykle od dvou do 15 otázek a maximálně 30 znaků, zacílený na první seznámení a nejčastěji na přímou manipulaci s respondentem.

Druhy anket:

-poštovní; - novinová; - roznášena do schránek; - přidaná (direct mail).

Kombinace je efektivní. Např. poštovní či direct mail se sbíranou (pro vyšší návratnost).

Motivace: soutěže, slosování, spolupráce, důvěra, cílené skupiny, slevy, bonusy...

Když se povede 10 % návratnosti, považuje se to za úspěch.

Dotazník - Vše ostatní mimo anketu. **Nejefektivnější – rozdávaný dotazník.**

Výhody dotazníků

Pro vstup a seznámení: rychlost; většinou efektivnost (obvykle nízké náklady, ale pozor na nezbytné výdaje, např. poštovné); odpadá „negativní efekt“ působení tazatele.

Nevýhody dotazníků

- Přílišné zjednodušení, povrchnost, možnost naprosté „zmýlené“ ;
- Malá možnost kontroly validity a reliability;
- Vliv okolí na respondenta;
- Větší požadavky na specifika cílové skupiny a malé možnosti je respektovat;
- Návratnost;
- Neúplnost, ztráty.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 14

Architektura dotazníku

- myšlenková: téma roste, začíná podněcuje, vede klesá – logika předmětu;
- dramaturgie: 1. oslovení (smysl, cíl motivace, jazyk); 2. start (podnět, vyvolání zájmu); 3 jádro problému (nejobtížnější, obsahový vrchol); 4. doplnění problému (vedlejší téma, zpřesnění); 5. sociodemografické charakteristiky; 6. poslední výzva a poděkování
- sociálně-psychologická: od motivace, k participaci; od zneužití k získání; jádro **BEZ VÁS TO NEJDE!**
- Časová: většinou ne déle než 45 minut, nejlépe do 30 minut celkem. Jádro problému mezi 8. až 15. minutou práce. Po 20 minutách něco na oddech – vyrušit, dát možnost odpočinku.
- Zpracovatelská: požadavek komplexnosti z hlediska tématu a postupu zpracování. Co všechno v dotazníku potřebujeme mít, abychom to byli schopni zpracovat? Přímý vztah k referenčnímu rámci – možnost cesty zpět ještě pořád existuje! Vztah k předchozím výzkumům.
- Jazyková a kulturně – etnická: jazyk odpovídající cílové skupině (testovat!), kulturní zakotvení a etnické souvislosti. (Čechy mluví obecnou češtinou doma i venku, Morava mluví spisovnou češtinou venku a doma nářečím, atd.) Pozor na odlišná vidění pravdy a skutečnosti.

Spojení všech požadavků na architekturu dotazníku dohromady – výsledná stavba a její ověřování.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 15

Nástroje využitelné pro sběr dat dotazníkem

- **Sběrné formuláře (záznamové archy):** samostatné podklady („karty“). Obvykle jednodušší, při rozdávání nejvýhodnější, stahování hned. Využití u jasných cílových skupin, u expertních šetření, jako „otvírák“ při focus groups, atp. Využití s výkladem, nebo v rámci jiných technik, nebo jako kombinace v rozhovoru.
- **Dotazníky:** oslovení (pravidla!); otázky (jejich typy a výstavba – viz později); jak s nimi zacházet (u každé otázky grafické odstínění); číslování pro sběr; číslování pro zpracování (nezapomenout, že půjde o strojní zpracování, tedy i o automatické ukládání); předpisy odpovědí (opět: graficky odlišit, ukončit, prostor pro záznam, prostor pro čtení pro ukládání...); ukončení (pravidla).

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 16

Typy otázek

a. Podle rozsahu záběru

▪ **jednoznakové:**

Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

(Zakroužkujte jednu z předepsaných odpovědí)

- základní
- základní s vyučením
- vzdělání ukončené maturitní zkouškou
- vysokoškolské či vyšší

▪ **víceznakové**

Předkládáme Vám seznam některých předpokladů a okolností, které mohou být v naší společnosti důležité pro dosažení životního úspěchu. Mohl(a) byste u každého z nich označit, jak důležitý byl podle Vašeho názoru pro životní úspěch v roce 1988 a jak důležitý je nyní?

(Zakřížkujte jedno číslo v každém řádku. Platí že 1 vyjadřuje největší význam, 5 význam nejmenší)

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 17

b. Podle míry diferenciacce

- Neodstupňované

Patří do výbavy Vaší domácnosti myčka na nádobí?

(Zakroužkujte jednu z předepsaných odpovědí.)

- V naší domácnosti nemáme myčku na nádobí
- V naší domácnosti máme myčku na nádobí
- Nevím, zda máme myčku na nádobí
- Jiná situace, jaká:

Odstupňované : *druhy škál (zachycení podoby stupňování znaku či znaků)*

Ad hoc škály: Kolik šálků bylinkového čaje vypije Vaše dítě denně? (Napište počet šálků.) .....

Osgoodovy škály

Jste ve svém dosavadním životě spokojen(a)

Zaškrtněte jednu z předepsaných odpovědí)

- jsem spokojen(a)
- jsem spíše spokojen(a) než nespokojen(a)
- asi tak na půl
- jsem spíše nespokojen(a) než spokojen(a)
- jsem nespokojen(a)

Likertovy škály

Jakou váhu mají pro rozvoj Vaší firmy následující skutečnosti?

- (Máte k dispozici 100 bodů. Rozdělte je mezi předepsané skutečnosti tak, že čím větší význam má pro rozvoj Vaší firmy daná skutečnost tím větší počet bodů jí přidělíte. Může se ovšem stát, že některá skutečnost nemá pro Vaši firmu žádný význam – pak nemůže dostat žádný bod.)

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 18

Guttmanův skálogram

Uspořádání položek tak, že každá další kladná v řadě obsahuje všechny předchozí kladné odpovědi (odstupňování). Využitelné u dichotomií.

Když z A či B volím B, pak v dalším kroku z druhé dvojice A či B volím zase B, dokud to sedí.
Často klíč pro následné třídění – umělé (agregované či desagregované) znaky.

Sémantický diferenciál

Volím mezi významy obvykle protikladných sousloví (diference podle významů slov). Různé postupy:

Připisování upřesňujících přívlastků určitému pojmu, a to z hlediska

- Hodnocení (dobrý – špatný, krásný – ošklivý, prospěšný – škodlivý, apod.)
- Intenzity (silný – slabý, velký – malý...)
- Aktivity (aktivní – pasivní, rychlý – pomalý, častý – řídký...)

S těmito přívlastky je možné pracovat samostatně, nebo souhrnně (tedy za pomoci skóre všem či vybraným charakteristikám)

Také často využitelné při konstrukci umělých znaků. Někdy i následně pomocí vícerozměrných postupů analýzy (např. faktorová analýza).

Výroková analýza

Při typologiích, při dichotomiích. Váha a stupeň intenzity souhlasu s protilehlými výroky, kde škála může být např. 1 až 7 (kde 1,2 jsou souhlasy s výrokem prvním, 6,7 souhlasy s výrokem druhým, 3,4,5 střední hodnoty s příkloněním k prvnímu, žádnému či druhému)

Nebo může být škála uprostřed s nulou a nalevo -3, -2, -1, napravo +1, +2, +3, apod.

Nebo – doplňování výroků a jejich oceňování (Současná společnost je vnitřně.....:

Současná společnost není vnitřně.....Každý pól jinou váhu.)

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 19

Typy otázek – pokračování

c. Podle počtu variant odpovědí ve vztazích

Dichotomické: varianta výběru ze dvou protívah (protikladů, opaků, nejvzdálenějších variant)

: přímé

: asociační (připomínající, navozující – především u konfliktních témat)

: projektové (promítající situaci respondenta do předpokládané situace či procesu – zvláště u citlivých témat, osobních motivačních emotivních... Zastupuje vlastně téma! Využitelné u kontrolních křížových otázek – viz dále.)

Alternativní: víc variant k výběru než jen krajní, než dvě.

d. Podle zaměření na respondenta

- Přímé

- Nepřímé (asociativní): projektové; výrokové; sémantický diferenciál, apod.

e. Podle míry předpisu variant odpovědí

- Uzavřené (bez možností odpovědět jinak, než jak zní předpis odpovědí)

- Otevřené (bez předpisu odpovědí – odpovědi volné, vlastními slovy)

- Polootevřené (většina předepsaná, možnost doplnění, rozšíření respondentem)

f. Podle obsahu

- Hlavní (jádro tématu); - vedlejší (doplňující, upřesňující, kontrolující); - identifikační.

Empirický výzkum

I. Techniky sběru dat 20

g. Podle orientace v dotazníku

- Filtrační (odpověď n, m, o znamená, že respondent odpovídá až na další čtvrtou otázku, apod.) odfiltrovává část vzorku
- Výběrové (jen pro někoho, kdo má určité charakteristiky – jen muži, apod.) Vybírá témata podle podstatných (vhodných – nehodících se) kritérií
- Ostatní (většina)

h. Podle toho, do jaké míry jsou využitelné pro kontrolu

- křížové: ptáme se na totéž jiným způsobem (například pomocí projekce)
- Doplnkové kontrolní: sledují logiku tématu a prostřednictvím odpovědi, která je (ve vztahu k předchozí nějaké odpovědi) jedinečně možná, kontrolují pravdivost. (Např. při absolvování určité střední školy jsou následně předměty maturitní, které měl – na některých školách některé nepřicházejí v úvahu...Častěji věcně a ne institucionálně).

i. Podle míry ovlivňování respondentů

- Sugestivní (přímo vedou k odpovědi. Vždycky to jde! Pozor na mimoděčné ovlivňování: je názor na něco dobrý? Nebo – jste pro spravedlnost?)
- Ostatní.

Vždy kombinace kritérií! Vlastně všechna kritéria by měla být použita. Vlastně na každou otázku.

j. Poslední třídění: nepřipustné versus přípustné (to pro doplnění, ale ne pro využití!)

Od etiky, až po ideologii; od neslušnosti, až po agresii; od manipulace k záznamu...

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 21

Grafika dotazník

Respekt vůči vztahu mezi obsahem a způsobem sdělení (formou):

- Typ písma na: 1. oslovení a rozloučení, 2. znění otázek, 3. vysvětlení práce s otázkou, 4. předpis variant odpovědí, 5. způsob záznamu odpovědi (když je třeba)
- Grafické rozdělení prostoru pro zpřehlednění otázek, místa na jejich odpovědi (zvláště u volných otevřených otázek), na přechody a filtry (šipky k navazujícím otázkám při filtrech a výběrech, apod.), na místa pro zakódování a čtení při ukládání

Respekt vůči respondentům:

- Velikost písma, jednoduchost sdělení, celková přehlednost
- Názornost, včetně obrázků, fotografií, apod.
- Přímé podněcování (grafická zvýraznění podstatných motivačních částí, apod.)
- A také přestávky pro odpočinek (za pomoci právě fotografií, či volných otázek, kde vlastně nečekáme odpovědi, apod.)

Respekt vůči kontrole a ukládání dat:

- Nezbytnost rychlého přehlednutí úplnosti odpovědí a odpovědí na kontrolní otázky (úplnost a validita dat)
- Příprava pro čtečky či mechanické ukládání dat.

Náklady: rozsah a tisk jednoho kusu, počet kusů nutný, plus rezerva (cca 15 % nutných kusů)

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 22

J.4 ROZHOVOR

Jednou stranou vyvolaná a organizovaná profesionální verbální komunikace mezi dvěma či více osobami, jehož cílem je získání informací, čili

řízená verbální komunikace, při níž dochází ke stimulaci, vyjádření a přenosu zprávy o předem vymezeném předmětu.

Zásada: Vždy existuje zprostředkovatel (respondent, interviewuovaný), který podává informace o daném předmětu a zprostředkující (tázající se, tazatel, výzkumník), který je stimuluje a zaznamenává.

Tudíž vždy dvojí filtr. Ale zároveň možnost dotváření komunikace a tedy i její větší obsažnost, hloubka a blízkost skutečnosti.

V sociologii je zprostředkovatel vždy zprostředkovatelem a ne objektem výzkumu. (Psychologický rozhovor je naopak zaměřen na samotného zprostředkovatele.)

Z toho: - **rozhovor je technika především na složitější, méně „viditelná“ témata;**

-Využitelný pro různé metody, podle způsobu záznamu a výběru i pro statistickou a typologickou; - pro výzkum, který se snaží popsat, ale i vysvětlit a pochopit zkoumaný předmět v hlubších i širších souvislostech.

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 22

Členění rozhovorů:

- Podle přípravy a průběhu: A. standardizovaný; nestandardizovaný; polostandardizovaný. B. řízený; volný.
- Podle zaměření (obsah a cíl): popisující (vykládající); vysvětlující; chápající; k porozumění; k vcítění; k diagnóze; ke sdílení; k terapii...
- Podle rozsahu záběru: individuální (dvojice); skupinový (tazatel či výzkumník se skupinou).
- Podle podílu na rozhodování: - informující; - analyzující (např. focus groups); - řešící (problem solving groups); - rozhodovací (shrnující předchozí s náměty na využití: např. i Brain Washing a Brain Storming...)

Pravidla pro přípravu a vedení rozhovoru:

- Řada pravidel o dotazníku platí i zde (především architektura a její možnosti, s aplikací na větší volnost podle podmínek)
- Obecně: jde o kombinace systematiky, tvořivosti, zvyklostí a praktických návodů. Vyžaduje přípravu nejen věcnou, obsahovou a technickou, ale i osobnostní.
- Zásada úspěchu rozhovoru: výzkumník je ucho, oko a ten, který se snaží pochopit roli a pozici interviewovaného. Seznámení s prostředím a souvislostmi a trénink rozhovoru jsou podmínky nepominutelné!

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 23

Při přípravě a uskutečňování rozhovoru je nutné respektovat:

- a. Odhad únosnosti rozhovoru (z hlediska tématu, respondentů, okolností, složitosti a možností redukce informací na skutečně nezbytné)
- b. Koncepce nenásilného dialogu (plynulost, návaznost, vyváženost obtíží, uvolněnost...dialog = hovoří dva naslouchající: tazatel naslouchá a vyhovuje!)
- c. Možnosti času, gradace, nárůstu únavy
- d. Motivace respondenta a její podněcování (největší motivace je sebeprojekce jako odborníka, experta, nenahraditelného jedince)
- e. Přátelská, ne však přehnaně důvěrná atmosféra: respekt vůči dotazovanému, jeho rytmus a zvyklosti a ochota k otevření se
- f. Pokud to jde dodržování připraveného postupu: Pozor na utíkání a mizení témat
- g. Připravit zázemí k otázkám a tématům: (podklady, doplňující zdroje, explikační rámec pro případ neporozumění)
- h. Jazyk blízký respondentům – kulturní a etnická dimenze: pozor na jazyky míst a profesí a situací (má být rozhovor slavnost?)
- i. Soustředění na daný problém: rovnováha mezi tendencemi respondenta k výkladu a nezbytností těchto tendencí k tématu
- j. Nekomentovat respondenta, vyloučit sebe: jen, když respondent přímo sám chce vyjádření tazatele a samozřejmě, když jde o vysvětlení o co ve výzkumu jde (Pozor na mimoděčné reakce!)
- k. Pozorovat a zaznamenávat nejen verbální vyjádření, ale i další: gesta, grimasy, citové reakce, smích, rychlost reakce, kadence ...
- l. Pozor na „mluvu těla“: naučit se ji

Empirický výzkum

J. Techniky sběru dat 24

J.5 Na závěr: k vzájemnému užití technik sběru dat

Nejefektivnější je kombinace technik.

Vždycky – analýza dokumentů. (Dokonce ve všech etapách přípravy a zpracování výsledků výzkumu)

Stále větší využití sekundárních analýz.

Nejlepší varianta: když kromě analýzy dokumentů nejsou další techniky nutné.

Velmi efektivní:

- začít základním dotazníkem,
- nad ním vést polostandardizovaný rozhovor, který umožní zpřesnit a vysvětlit obsahy odpovědí
- možná i ukončit zpřesňujícím detailním dotazníkem (záznamovými archy) na stěžejní témata tak, aby měl respondent pocit, a možnost se plně podle svého vyjádřit.

Zlatá zásada: dotazovaný rozhoduje o úspěchu – on je pán. Tazatel je osobně mimo – je oko, ucho, záznamník a paměť terénního sběru dat.

Empirický výzkum

K. Předvýzkum 1

Fáze (kdy): na konci prvního kola přípravy projektu

Smysl (proč):

Test nástrojů, které hodláme ve výzkumu používat.

Cíl:

Jistota, že odpovídají požadavkům vyplývajícím ze všech předchozích kroků

Postupy:

a.Simulující a b.kontrolující navrhované postupy výzkumu

Výsledky:

Potvrzení a dílčí úpravy, nebo všechno znovu.

Požadavky rostou se složitostí, novostí a teoretickou nepropracovaností

Využití na FHS: Vlastně většinou jde u vlastních výzkumů o předvýzkum!

Základní pravidlo: všechny etapy přípravy ve zkratce (či ve zmenšeném opakování) – miniatura výzkumu.

Empirický výzkum

K. Předvýzkum 2

Smysl (proč):

Test nástrojů, které hodláme ve výzkumu používat:

- Otázky a indikátory: srozumitelnost (text, práce s nimi, cezury – výběry, řazení, zvládnutelnost, zaznamenávání, kontrola, ukládání...)
- Výstavba: bloky a jejich návaznosti, logika, plynulost, úplnost
- Témata: ve vztahu k předmětu, ve vzájemných vztazích, vztah k návaznostem a interpretacím – jak jim lze rozumět? Jak jim rozumí respondenti? Co jim tam ve vztahu k předmětu a cíli chybí?
- Ozkoušení řešitelů pro přípravu tazatelů, pro objasnění, pro školení, pro přípravu terénu
- Ozkoušení tazatelů (případně)
- Ozkoušení ukládání, záznamu, případně přenosu (rychlost, jasnost...)
- Co víc? Ukáže se vlastně vždycky!

Empirický výzkum

K. Předvýzkum 3

Postupy

takové, které umožní naplnění, tedy:

- **Simulace cílových skupin**

Výběry z tohoto hlediska – složení respondentů ze základních výběrových kritérií, včetně regionů (Podklady a prameny! Specifičtější než je samotný výběr celého vzorku)

- **Možnost vyjádření ke všem dílčím otázkám**

Strategie předvýzkumu, hledání vhodné techniky a scénářů. Nejužitečnější **Focus Groups** v kombinaci s expertním šetřením.

Příklad Focus Groups: - typická situace pro výzkumy studentů:

- výběr; - shromáždění; - vstup a motivace; - práce s technikou samostatně; - práce nad technikou: prezentace, témata, diskuse, řízení diskuse, návraty a dopovězení, konfrontace se sebou, uzavírání dílčích témat, shrnutí, pokusy o formulaci témat, pokusy o formulaci otázek, kombinace slov a obrazů, příklady a skládačky raději než hned hotové indikace, uzavření, vyhodnocení, odměny
- **technika: záznamy, měření, někdo reflektuje, někdo řídí, někdo předkládá, někdo koriguje, mluvčí a podskupiny, atd.**

Empirický výzkum K. Předvýzkum 4

Výsledky:

Potvrzení a dílčí úpravy, nebo všechno znovu a jinak.

- Způsoby zpracování výsledků:

Časové schema a jeho naplnění (minutovník, témata, doba na zpracování, ukončování, vracení témat, nositelé...), včetně času na části a skupiny indikací

Výsledky podkladů: co vzešlo jako formální zpracování, co jasné a co ne, co hotové a co ne...

Výsledky témat a pokrytí předmětu: doplnění? Redukce? Zastupitelnost?

Výsledky formulací a podob indikací, pokud jsou: - jasnost a jednoznačnost? Duplicity a překrývání? Srozumitelnost práce s podkladem? Jazyková zřetelnost? Kulturní blízkost?

Celkově - míra shody s předpokladem a dosavadními pracemi na projektu: buďto dodělat, nebo ponechat, nebo předělat...

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 1

Probíráno až nyní, ale prochází všemi etapami.

Východiska

- U studentů asi nejpodceňovanější část přípravy a realizace výzkumu.
- Bez tréninku: to přece umí každý!
- Víte co je to harmonogram prací? Víte co je to „síťový graf“? Víte co je to matice odpovědnosti? Víte co je to struktura práce a její kalkulace? Atd.

Co to je organizace? (Postupy dělby práce..?)

Co to znamená „řízení“?

Jak s týmem a se sebou?

Čas, lidé, náklady, zdroje, krytí, rozbor a souhrn.

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 2

LIDÉ 1

Jednotlivci: Kdo je potřeba? Co má umět? (Kvalifikace = shoda požadavků role s dispozicemi, možnostmi a chutí nositele.) Jak má nastupovat? S kým musí spolupracovat? Jejich funkce a role – kdo se všechno účastní? (Ve škole – jaké budou požadavky od koho při posuzování!? Jak mohu spoléhat na konzultanta? Jsou jiní, kteří mohou pomoci?) Všechny tyto otázky je nutné položit i sám/sama sobě.

Tým: Bude? Když ano – jak složen, kdy a kdo nastoupí do týmu, na co bude navazovat, míra zkušeností ze spolupráce, příprava na zásady práce v týmu, příprava na zásady řízení týmu... Principy práce v týmu: diskuse do okamžiku konsensu, pak realizace, s jasnou odpovědností, termíny, kontrolou realizace, vyhodnocením a odměňováním.

Autoři z nichž vycházím a čerpám (když jsou na dosah):

Dva předpoklady: - když někdo projeví zájem o jejich práci, tak mají tendenci se přetřhnout; - jsou to také lidé: i je těší chvála a alespoň trocha relevance jejich práce...

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 3

ČAS

- Základem je odpočet:

Kdy má být úplný konec?

Kolik zbývá času a jak ho členit?

Co všechno musím – kromě výzkumu – ještě v tomto čase stihnout?

Jak mohu počítat se spolehlivostí sebe sama pokud jde o odhad vlastního postupu a skutečných potřeb?

Do jaké míry se mohu spolehnout na odhady požadavku na čas?

- Druhá podmínka – rezervy:

Raději jedenapůlkrát víc než jak vyjde z odpočtu.

Racionalizace jako východisko, trénink na ni především prostřednictvím organizace času.

- **Zkusili jste si to někdy? Jak to dopadlo?** (Jak vypadá např. vaše časová představa o studiu, rozhodujících atestech, překladu a zpracování bakalářské práce? A jak bude vypadat za půl roku?)

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 4

LIDÉ 2

Motivace

čili: podněcování k výkonu. Víte jak sami sebe můžete nejlépe motivovat? Znáte nástroje, které jsou pro to využitelné? (Slib někomu, koho respektujete; zapsání cíle a času do „veřejného rodinného sdělení“; příprava dovolené, do níž musí být vše hotovo; respekt vůči sobě samotné/samotnému a svému slovu...)

Víte jak motivovat druhé? Princip „ubíhajícího a rostoucího cíle“. Princip „okamžité odměny“. Princip „odpuštění hříchů“. Princip „vydírání“. Princip solidarity. Princip spolupráce. Princip sdíleného nebezpečí. Princip vítězení. Princip uplatnění (smyslu). Princip pýchy. Princip oslav...

Pozor na udržení působnosti motivace:

- Každé další využití téhož postupu motivace ztrácí na váze (princip „marginální teorie hodnoty“): kombinace motivací.
- Každý subjekt reaguje odlišně na různé postupy motivace: výběr a ověřování působnosti motivací na jednotlivce.
- Situační vlivy: lze i vyvolat (například nebezpečí, soutěžení, ostudu...)

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 5

LIDÉ 3:

Hodnocení:

Přímý vztah k postupu prací, stanovení obecných cílů, pozici a roli dané osoby v nich, dílčích úkolech a jejich termínech, výsledcích kontroly a možnostech hodnocení.

Možnosti ohodnocení by měly být jasné od počátku spolupráce.

Kritéria ohodnocení a užití souvisí rovněž s tím, kdo spoluvytvářel možnosti ohodnocení.

Hodnocení – formy:

- Hmotné: od peněz až po služby, či „vstup do sítě“
- Nehmotné: přízeň, dobré jméno, dlouhodobá spolupráce (u nás nic takového, jako jsou „studentské kluby“ v USA skoro neexistuje. Kdo založí „klub absolventů FHS“?), nabídnutí exploatace některého ze zdrojů (včetně kantorů či výzkumných institucí, praxí, kontaktů pro budoucí uplatnění, atp.

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 6

LIDÉ 4:

Typy vedení lidí

(jen pro připomenutí)

- **Autokratický:** Princip – lidé jsou neschopní, neodpovědní, líní a podvodníci, je třeba k nim přistupovat s bičem... Šéf připravuje, rozděljuje, rozhoduje, kontroluje, hodnotí, oceňuje, kooperanti jsou vykonavateli (užitečné: v kritické situaci, v krátkém času, při dlouhodobé nedomluvě, při jednodušších úlohách, při návyku lidí na tento druh vedení...) Často bez větší možnosti rozvoje.
- **Demokratický** (participativní): lidé jsou největšími odborníky na svých profesních (pracovních) postech, dostat z nich osobnostní zapojení do řešení a spolupráce znamená dosáhnout lepšího výsledku. Spolupráce na přípravě, rozhodování, realizaci, flexibilita podle podmínek, střídavé vedení podle odbornosti apod. Využitelné ve většině případů ostatních, zvláště při vyšším podílu tvořivé práce. Základ pro výrazný rozvoj a otevřenost novým (pozitivním!) vlivům.
- **Laisser faire** (uvolněný, bez zásahu): každý se bude snažit, protože jsou dobře nastavená obecná pravidla a jejich motivace je vysoká. Šéfování není třeba. Každý dělá své a protože je plně zaujat a motivován, stačí právě to. Možnost zneužití vysoká, často se zahnízdí v parciálnosti, nespolupráci, nemožnosti dokončit složitější společné dílo. Velmi využitelné u vysoce tvořivé a vrcholně odborné činnosti.

Nejčastější – kombinace. Testujte se co z toho zvládnete v řízení sebe sama i skupinky...

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 7

NÁKLADY

Peníze jako pomůcka pro vyjádření nákladů – a to ve vztahu k osobě/osobám, času a věcným nákladům, případně službám. I tehdy, když nepředpokládáme výdaje peněz, ale „jen“ času a práce. (Pro srovnání a orientaci)

Základ – **KALKULACE**:

- *Kalkulační postup*:

Předpisy:

- ceníky a návrhy ze sdružení realizátorů výzkumů: ISOMAR, Marketingová společnost, apod.
- zákonné předpisy (včetně zákona o účetnictví, když jde o opravdovou zakázku a výzkum)

Kalkulační jednice.

- 1 zpracovatelný výstup za jednoho respondenta (například- náklady na získání jednoho zpracovatelného dotazníku. Nebo náklady na jedno zpracované skupinové sezení Focus Groups)
- 1 výstup za jednoho respondenta (větší záběr než první jednice: vztah k návratnosti a efektivitě výzkumu)

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 8

Pokračování KALKULACE

Vlastní postup kalkulace:

Vychází se z detailního stanovení potřeb a možností. (Mimochodem – v přímém vztahu k cíli, předmětu, hypotézám atd.: jde o jeden ze stěžejních limitů pro realizaci výzkumu vůbec!):

- Příprava projektu – podle situace, obvykle ve vztahu ke kalkulačním jednicím.
- Rozsah 1 zpracovatelné techniky pro sběr dat (časová náročnost samotného sběru, časová náročnost cesty, časová náročnost uložení dat, časová náročnost na tisk, apod.)
- návratnost technik (předpoklad samotného sběru a podílu zpracovatelných technik sběru dat) a z toho náklady na 1 techniku vůbec
- Počet kalkulačních jednic celkem a z toho počet kalkulačních jednic zpracovatelných = násobky pro kalkulační jednice
- Další nutné náklady: příprava tazatelů, udržování a rozvoj tazatelské sítě, programové a HW zajištění, kapacity lidí nutné na zpracování a interpretaci, daňové zátěže, nájmy a pronájmy místností a případně techniky, odpisy, zisk jako zdroj pro rozvoj, atd.
- Placení respondentům?

A znovu: až se dostaneme do situace, kdy je celý projekt zvládnutelný...

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 9

Dnešní zkušenosti s kalkulací empirických šetření v ČR (Rámcově! Velké rozdíly mezi agenturami.)

Příklad: jeden dotazník se 200 znaky

Celkem sběr: kolem 200 Kč za 1 dotazník pro tazatele.

(Nepřekročit předpoklad návratnosti – pak sazba platí.)

Počet sběrů krát 1 sběr = první část ceny

Celková cena podle podoby přípravy projektu.

- Když agentura obdrží projekt hotový a techniku věcně rovněž, včetně kritérií výběru a strukturace vzorku (jedno sběrné místo se udává vždy, počet sběrných míst rovněž, případně zastoupení kvót...) a nic dalšího než „vyčištěná“ data a zprávu o průběhu výzkumu nedodává, pak první část ceny je od 80 do 90 % celkové ceny.
- Když agentura dělá i projekt a předává zprávu s interpretací, pak je první část ceny kolem jedné třetiny ceny celkové.

Prostory mezi tím: varianty.

Pozor: detailní kalkulace je nezbytnou součástí projektu a ten je nedílnou součástí smlouvy!

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 10

KRYTÍ (ZDROJE):

- Vlastní síly...
- Odbornost a čas a chuť jiných
- Náklady jiných
- Finance nutné (soubor nezbytných nákladů včetně sebe a bez vlastních nákladů = základ pro hledání zdrojů v čase: Viz výše.)
- Efekty?

Možnosti zdrojů obecně:

- Práce řešitele/řešitelky, výdělky, úspory...
- Rodina, „osobní sponzor/sponzorka“
- Fund Raising
- Projekty v této oblasti (Grantová Agentura UK! A další – řada mezinárodních projektů!)
- Návaznost na existující projekty
- Spolupráce s učiteli
- Spolupráce s budoucím zaměstnavatelem

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 11

NÁSLEDNÝ ROZBOR (rozbor průběhu po ukončení výzkumu)

Přepych? Zbytečnost? Zpětná vazba!

- Vyhodnocení pozitiv a negativ;
- Vyhodnocení položek nákladů v penězích;
- Vyhodnocení časového postupu;
- Vyhodnocení návazností, spoluprací, partnerů do budoucna a bez perspektivy;
- Vyhodnocení vlastního postupu a možností, mezí a dispozic: jsem vhodný pro tuto práci, nebo ne? Co z toho bylo vlastně pro mě nejzajímavější? Co se nejvíc povedlo? Co oceňovali jiní ve vztahu k tomu, co si sám/sama myslím, že se povedlo? Mohu si dovolit usilovat o to, co mě opravdu zaujalo a šlo dobře?
- Otázky pro další zkoumání: perspektivy a možnosti...

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 12

Obecně k postupu u velkých šetření

Viz – celé schema!

V rámci přípravy terénu:

- Konkretizace sběru dat (místa sběru, postupy hledání respondentů)
- Příprava tazatelů (podklady pro výběr, sběr, uložení, kontrolu a předání; trénink oslovení; trénink vedení rozhovorů; práce s kartami a dalšími podklady; trénink uložení a kontroly; trénink předávání. Možnosti variant, komunikace během terénního sběru dat.)

V rámci sběru a předávání dat:

- Zahájení a průběh sběru: kroky, kontrola činnosti tazatelů (formální, věcná, osobní, přes respondenty), změny
- Předávání a kontrola dat: záznamové archy a dotazníky versus předávací protokoly (někdy v hlavičce – viz další obrázek).
- Zpětná kontrola případně

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 13

Příklad úvodu k dotazníku: výzkum modernizace II (CESES 2005)

GfK PRAHA, s.r.o. ZAKÁZKA č. 140.240

Č. adresního listu:

Č. adresy:

Č. tazatele:

Č. kontaktu

Datum dotazování

TAZ.: DOPLŇTE ADRESU DOMÁCNOSTI!

- *adresa:*
- ulice a číslo domu: PSČ + město

TAZ.: ZAZNAMENEJTE VÝSLEDEK VAŠÍ NÁVŠTĚVY!

- hlavní důvody, proč se respondent neúčastní výzkumu: datum hodina účast na dotazování? Není doma odmít(a) odpovídat jiné důvody *první návštěva anone 12..... druhá návštěva anone 12..... třetí návštěva anone 12..... *jiné důvody:
- 3 = *adresa je neplatná (dům, byt neexistuje)*
- 4 = *neobydlené, nikdo zde nebydlí, opuštěný dům, byt*
- 5 = *jazykové problémy*
- 6 = *jiné důvody*

ZÁZNAM O PRŮBĚHU NÁVŠTĚVY

▪ **TAZ.: ZAZNAMENEJTE PŘÍSLUŠNÝ KÓD!**

- 1 cílová osoba je ochotna spolupracovat → **TAZ.: ZAČNĚTE S DOTAZOVÁNÍM!**
- 2 cílová osoba není doma, nemá nyní čas → **TAZ.: DOMLUVTE SI DALŠÍ NÁVŠTĚVU!**
- 3 cílová osoba není k dispozici, v domácnosti se nevyskytuje
- 4 cílová osoba je nemocná, ze zdravotních důvodů není schopna se zúčastnit dotazování
- 5 cílová osoba odmítla rozhovor
- 6 cílová osoba nemluví česky
- 7 jiný důvod pro odmítnutí rozhovoru

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 14

K postupu u kvalitativních šetření

Principy postupu jsou shodné: předchozí kroky jsou využitelné s tím, že do hry vstupuje základní charakteristický rys kvalitativních výzkumů, totiž:

metodologie i konceptuální východiska výzkumu se často dotvářejí až během výzkumu samotného. Jde o nezbytnou součást samotného kvalitativního výzkumu, protože jde nezřídka o jedinou možnost jak reagovat na změny zjišťované během výzkumu.

Z toho vyplývají dva zásadní požadavky na organizaci a řízení terénního sběru dat v kvalitativním výzkumu (ještě výrazněji než u výzkumu kvantitativního):

- Zásadní význam dokumentace postupu (proto: nahrávky, dokumentace, protokoly, zápisy, apod.) protože to je součást jednak výzkumné dokumentace a zároveň sama výpověď o zachycované skutečnosti;
- Větší potřeba rezerv ve všech směrech (časových, personálních, věcných, finančních...) než u výzkumu kvantitativního, protože během samotného šetření může dojít k výrazným změnám, vyvolaným právě dopracováváním metodiky výzkumu během samotné práce.

Samozřejmě je nutné co nejdokonaleji výzkum připravit teoreticky a metodicky.

Představa, že kvalitativní výzkum je metodicky vágní je falešná!

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 15

Příklad postupu přípravy kvalitativního výzkumu:

(Všimněte si atributů stručného vymezení předmětu, cíle a základní metody výzkumu)

Předchozí kroky přípravy jsou už hotovy! Vyplyvá z nich, že jde o

- : výzkum zaměřený na rodiče, děti a učitele, v oblasti působení rodiny, médií a školy jako socializačních mediátorů;
- : využití typologické metody pro výběr i pojetí výzkumu – práce v krajních prostředích a s krajnostmi. V tomto případě jde o dvojí typologii, ve vzájemném propojení:
  - periferie a centra (číselník obcí či nižších sídelních celků charakterizující složené indikace, které umožňují rozdělit obce do periferních, regionálních center, semiperiferií a metropolitních), zároveň
- druhy studia v typologii:
  - víceletá gymnázia a proti nim základní školy s perspektivou dalšího nevzdělávání;
  - rodiče vysokoškolsky vzdělaní a proti tomu se základním vzděláním;
- : práce s takto vybranými focus groups /dostatečný počet od každého typu – celkem devět/;
- : práce za pomoci kombinace standardizovaných podkladů a nad nimi řízenou diskusi, včetně prokládání bateriemi pro další rozměry posouzení;
- : prostor vymezený rodiči a učiteli.

Vymezení míst sběru

Prostřednictvím jiných hledisek a poznatků (analýza periferií a center, kritéria a naplnění těchto kritérií) stanovení variant ve dvou či třech stupních konkretizace;
Vyjednání možností se školami;
Konkretizace míst a času;
Náhradní varianty a jejich náklady.

Časový harmonogram

Možnosti pro ukončení (pravidlo odpočtu);
Odhad trvání jednotlivých FG a počet nutných FG;
Cesty výzkumníků;
Cesty respondentů;
Možnosti objednání prostor (časové, prostorové, vybavením...kamera, nahrávací zařízení, zrcadlo...);
Doba zpracování technického (jedna FG, všechny FG);
Doba zpracování interpretačního;
Kontrolní a sumarizační práce (včetně dokumentace);
Prezentace;
nezbytné další práce mimo projekt v témže čase;
Korektury
Definitivní harmonogram.

Empirický výzkum

L. Organizace a řízení terénního sběru dat 16

Pokračování příkladu pro kvalitativní výzkum

Kalkulace

Kalkulace včetně náhradních variant (čas i peníze včetně zaplacení respondentům – u těchto výzkumů se obvykle platí);

Jednotka: jedna FG;

Řešitelské týmy a jejich náhradníci (časy, sazby za hodinu, cestovné, občerstvení...);

Respondenti – počty, rezerva, náklady na 1 (odměna, cestovné, občerstvení);

Pronájmy místností, ubytování;

Pronájmy či pořízení techniky;

Nahrávání, přepisy;

Počet lidí („člověkohodiny“) na zpracování a interpretaci;

Způsob prezentace (zákazníkovi? Tisková konference? Kniha?...)

Celkové náklady a jejich rozložení v čase;

Rozložení nákladů a možností financování (cash- flow), včetně vstupu do smlouvy v nutném případě...

Stanovení odpovědností za přípravu a realizaci terénního sběru dat a dalších fází

Podle předchozího lze sestavit souhrnný postup (projekt) realizace a zpracování.

Každý krok = konkrétní odpovědnost osoby

Každý krok = kontrola věcná a „korunou“

Každý krok = postupy posouzení a vyhodnocení úspěšnosti

Každý dílčí celek = možnosti odměn či sankcí

Konec = přehled o postupu, vyhodnocení a posouzení efektivity (rozprava týmu na téma projektu a jeho realizace.)

Zkuste aplikaci na „svůj projekt“ ...

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 1

Smysl:

Dosáhnout toho, aby zjištěná data byla nepochybně využitelná pro zpracování.

Znamená to

A. Kontrolu 1. úplnosti, 2. věrohodnosti a 3. správnosti dat

B. Zabezpečení jejich uložení v podobě, která umožňuje další zpracování.

Ad A: Kontrolu úplnosti, věrohodnosti a správnosti dat

^ždy – zápisy o vyřazování a vyřazení: z toho i kontrola práce tazatelů a sumář použitelných technik pro zpracování./

A.1 Kontrola úplnosti dat v technice pro sběr dat: do jaké míry je už vyplněný dotazník (či jiná technika) využitelný pro zpracování, a do jaké míry ještě využitelný není?

: Podle druhu techniky a potřeb zpracování.

U techniky, kde předpokládáme zpracování ve většině sledovaných souvislostí, je nutné maximální naplnění – např. nejméně 90 %, a to ještě ve vztahu k tomu, co jsou rozhodující indikace ve vztahu k hypotézám.

: Podle počtu sebraných technik pro sběr dat.

Nejde jen o absolutní počty – s růstem získaných technik roste možnost pro vyřazování neúplných – ale také o počty ve vztahu k požadavku reprezentativity. Počet vyřazených by neměl být tak velký, aby reprezentativitu ohrozil. Vztah k podobě požadované reprezentativity.

: Podle sil, času a peněz.

Při sondách typické: když se podaří získat zpracovatelné podklady pro sběr dat alespoň z poloviny využitelné, tak je nutné je využít, protože na víc stejně nemáme ani čas, ani energii, ani prostředky...

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 2

Pro kontrolu úplnosti kritérií a míry jejich předpokládané provázanosti, návaznosti či věcných souvislostí a skutečné podoby těchto předpokladů jsou obecná kritéria ještě méně určitelná.

Protože jde vlastně o následné posuzování toho, do jaké míry předpokládané trsy souvislostí u jednotlivých hypotéz skutečně vystihují právě tu skutečnost, která je v hypotézách obsazena.

Mohli bychom říci, že jde o následnou konstrukci podoby vztahového rámce – toho, co jako vztahový rámec z výzkumu vzešlo. Jde mj. o jeden z nejvýznamnějších výstupů z badatelského výzkumu, protože tady je východisko pro navazující šetření. (Tady je základ pro konstrukci budoucích vztahových rámců.) Zároveň jde o specifikaci omezení daného výzkumu. V tomto směru jde také o jeden z výsledků výzkumů, které slouží v rámci bakalářských či diplomových prací. (Jde vlastně o závěry metodologie.)

POZOR! Téměř vždy patří k výsledkům výzkumu zmýlená! Téměř vždy se ukáže, že k potvrzení právě té a žádné jiné hypotézy ještě něco chybí, nebo přebývá.

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 3

Příklad:

Výzkum hodnotových preferencí.

(Typické téma, kdy nelze předpokládat úplnost nikdy! Proto – nutnost trvalého ověřování jako součást každého výzkumu.)

Základní indikátor: hodnotový žebříček životních hodnot prostřednictvím 6 hodnot (rodina, práce, volný čas, přátelé, politika, náboženství).

- 1. Kontrolní indikace: hodnoty, které si mají děti odnést do života (např. pracovitost, věrnost, spolehlivost, smysl pro kázeň, otevřenost, čestnost, pravdomluvnost,)**
- 2. Kontrolní indikace: co je důležité pro úspěšné manželství (např. věrnost, spolupráce, otevřenost, schopnost naslouchat, shoda v zájmech, shoda v sexuálním uspokojování, shoda v náboženských orientacích, shoda ve vzdělání, shoda ve vztahu k dětem, shoda ve veřejných tématech, spolehlivost, shoda ve vztahu k majetku, podpora původních rodin, společné bydlení)**

Propočty vztahů mezi základním indikátorem a kontrolními indikátory (včetně mnohazměrné analýzy uvnitř indikátorů) ukazují na difference mezi hodnotami, které jsou si blízké a shody v opačných souvislostech. Výsledky tak vlastně z částí neodpovídají předpokladům.

Jde o chybu v konstrukci? Jde o nenaplnění některých důležitých souvislostí? Jde o předpoklad o obsahu indikací, který se nepotvrdil? Jde o náhodu? A řada dalších otázek. Na většinu z nich nedokáže výzkum odpovědět, jde zjevně o neúplné zachycení tématu. Z toho plyne mj. obezřetnost při interpretaci a také nezbytnost ověřování dalších postupů v dalších výzkumech, včetně propojení na kvalitativní šetření a jiné prameny (teoretické i výsledky jiných šetření.)

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 4

A.2 Kontrola věrohodnosti dat v sebraných technikách: Do jaké míry jsou získané údaje věrohodné ve vztahu k předpokladům?

Především podle druhů otázek a druhů technik.

Věrohodnost celého sběru dané techniky:

: *Kontrola „hlaviček“* (záznamů o průběhu výzkumu), včetně případných kontrol na místě. (Úplnost? Přesnost? Ověřitelnost? Výsledky kontrol na místě. Opakování kontrol v nejistých případech. Následky a sankce...případně.)

Věrohodnost na základě vnitřních vztahů zabudovaných do techniky sběru dat:

: *Kontrola logických souvislostí*. Jde např. o filtrační otázky a jejich dodržování (když je a – přechod k d, tak nesmí být b, c, apod.), vztahy ve výstavbě témat (když platí a nemůže současně platit i b či c ...), když je otevřená otázka nemůže být odpověď na něco úplně mimo...

: *Kontrola věcných souvislostí*. Jde především o kontrolní a projektové otázky, které mají ukazovat, zda si respondent z tématu neutahuje, nebo zda si úplně nevymýšlí. Připomínám – kontrolní otázka se ptá na totéž jiným způsobem, takže výsledek je porovnatelný mezi dvěma otázkami. Projektová otázka je ta, která totéž téma zkoumá hlouběji či přesněji (do níž se projektuje téma z jiného úhlu) a opět platí, že je možné složit výsledek srovnávající míru shody mezi dvěma či více otázkami.

: *Kontrola numerických souvislostí*. Když jde o přímé vyjádření nějaké skutečnosti pomocí číselných údajů. Například podíly, přidělované body, výběr na škále, apod.

: *Kontrola pomocí jiných šetření*. Když se naskytne možnost srovnávání s jiným šetřením, které se ptalo na totéž způsobem, který by měl přinést velmi blízké výpovědi o daném jevu či procesu. (zvláštní druh sekundární analýzy)

Empirický výzkum

M. Kontrola a uložení dat 5

A.3 Kontrola správnosti dat: do jaké míry výzkum zahrnuje či nezahrnuje vše, co jsme od něj očekávali ve vztahu k cíli, předmětu a hypotézám.

Čili jde o ověřování korektnosti operacionalizace hypotéz: zda se povedlo či nepovedlo zachytit všechny důležité souvislosti, které je potřeba vzít v úvahu pro vyloučení či potvrzení platnosti hypotéz. (Připomeňme: hypotézy stanovují faktický obsah výzkumu.) Jde o otázky, které bývají kladeny jen zřídka – v „provozu výzkumu“ na ně nebývá čas. Ale jde o zcela zásadní kontrolu, protože od jejího výsledku lze odvozovat vypovídací hodnotu výsledných poznatků.

Jde o kontrolu ve dvou rozměrech:

- *Správnost jednotlivých indikátorů* ve vztahu k předpokladům (pravidelnost rozdělení, dichotomie, typologie, stupnice a další nástroje využití při konstrukci a realizaci terénního sběru dat)
- *Úplnost kritérií a míra jejich předpokládané provázanosti, návaznosti či věcných souvislostí a skutečné podoby* těchto předpokladů (obsahové bloky, řetězení hypotéz, výstavba dílčích hypotéz do podoby hlavních hypotéz, atp.)

Oba postupy vyžadují naplnění předchozích kroků kontroly a práci s „vyčištěným“ souborem dat, protože je možné posuzovat míru správnosti získaných dat až po zpracování frekvenční analýzy a přehlédnutí zjištěných shod a diferencí. Tento druh kontroly přichází v úvahu až po prvotním propočtu výsledků (především po uskutečnění frekvenční analýzy). Časově jde o součást prvního kola zpracování dat.

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 6

Pro kontrolu správnosti jednotlivých indikátorů

Ize navázat na kontrolu věrohodnosti dat, navíc přistupuje logická kontrola struktury odpovědí, včetně podílu odpovědí „nulových“ (neodpověděl, neví, není rozhodnut...)

Například: podíl „nulových“ odpovědí může napovídat o potížích s daným indikátorem – může jít o choulostivé téma, nebo o téma nepříjemné, ale také o projev neporozumění otázce, nebo jejím nelogickým zasazením do výstavby dané techniky pro sběr dat, nebo o formulaci, která volá po vysoké obecnosti a to je mimo vidění respondentů, atd.

Pokud jde o „pravidelnost“ rozložení, je možné s ní pracovat jako s pomocným indikátorem kontroly správnosti dat zvláště u rozsáhlejších škál, kde je využito číselné či jiné symbolické označení závažnosti sledovaného jevu. (Hůře u dichotomií.) Pravidelnost rozložení v zásadě podle Gaussovy křivky (s různou lokalizací středu) je možné brát jako východisko pro posouzení „správnosti“ daného indikátoru a v něm použité stupnice. (Připomeňme, že použitelnost rozsahu stupnice je často sám o sobě vypovídající o zakotvení míry diferenciací v dané kultuře. Stejně tak řazení od „dobrého“ ke „špatnému“, atd.)

Pokud jde o jednoduché uzavřené otázky s jasnou dvojicí možných odpovědí (souhlas – nesouhlas), i tady platí, že jednostrannost může oslabovat správnost indikátoru.

Obecně: vždy závisí na souvislostech strukturace a podoby indikátoru a tématu.

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 7

Ad B. Zabezpečení uložení dat v podobě, která umožňuje další zpracování.

Jde v zásadě o tři základní fáze:

B.1 Kategorizace dat

B.2 Kódování dat

B.3 Samotné ukládání dat

B.1 Kategorizace dat: přesné vymezení znaků s nimiž se bude dále pracovat (budou se zpracovávat s možností kvantitativního vyjádření)

Jde o přípravu záznamových archů (dotazníků, záznamů rozhovorů, pozorování, obsahových a sekundárních analýz, atd.) pro možnost kódování – každý indikátor by měl být v podobě, která lze zakódovat. Čili – každý indikátor by měl mít jasné číselné označení otázky a znaku a prostor pro vytvoření kódů.

Principy kategorizace:

- Soulad s cíli výzkumu, jejich operacionalizací, hypotézami a indikátory potvrzení/vyvrácení hypotéz (musí být většinou známa předem! Jako součást operacionalizace a specifikace posuzování hypotéz.);
- Vzájemně musí být nezávislé, nespojité, jasně rozpoznatelné. (Příklad - kategorizace věku: od 18 do 29; od 30 do 39; od 40 do 49; od 50 do 59; od 60 do 69; 70 a více)
- Odvozeny z jednoho východiska (hlediska či rozměru tématiky). Nelze mít víc než jedno hledisko uvnitř jedné kategorie (později – příklad obce bydliště)

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 8

(B.1 Pokračování)

Kategorizace je zásadním problémem zvláště u těch technik sběru dat, které pracují s volnými (předem nekategorizovanými) indikátory. Týká se to obsahových analýz (textů, výsledků pozorování, výsledků rozhovorů, ale také otevřených otázek standardizovaných technik – dotazníku, ankety, atd.), případně sekundárních analýz a analýz dokumentů obecně. Také analýz zvuků (hlasů), obrazů (např. TV vysílání), věcných dokumentů (kulturní artefakty, symboly...)

Jde ale také o případné rekategorizace otázek předem kategorizovaných. Když se v předchozí kontrole ukáže, že předem daná kategorizace sama o sobě nevyhovuje. To se může objevit např. po frekvenční analýze, především tehdy, když se vyskytne větší podíl neodpovídajících. Pak např. stojí za to uvést novou kategorizaci: odpověděl – neodpověděl.

U technik založených na předem nekategorizovaném zkoumání (vlastně skoro všechny kvalitativní postupy výzkumu) je následná kategorizace klíčem ke zpracování a interpretaci. Připomeneme zásady zmíněné např. u obsahové analýzy: první seznámení s celkem výsledků (prostudování výsledků), jejich roztrídění do tématických celků (třeba i v několika stupních – každý stupeň může představovat samostatnou úroveň a tedy i zdroj pro kategorizaci), tématické celky pak členěné do oddělitelných témat (základ pro kódování), zpracování těchto témat v jednotlivých úrovních do zdroje pro kódování (kódovací knihy) a aplikace těchto knih na jednotlivé úrovně témat, čili zakódování a pak ukládání ke zpracování výsledných indikací a kódů. Pozor: každý údaj musí mít své číslo – např. skupiny indikátorů (úrovně), indikátoru a kódovací označení.

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 9

B.2 Kódování

Jde o přiřazování zpravidla číselné hodnoty ke každé variantě odpovědi v záznamovém archu (ke každé položce kategorizací).

Cílem je připravit data do podoby, která umožňuje ukládat výsledky výzkumu (získaná data) k dalšímu zpracování, obvykle do nějakého druhu programů určeného ke zpracování (hromadných) dat.

Kontrola podoby podkladů pro kódování (z hlediska úplnosti, zřetelnosti, návaznosti, neprolínání a vyloučení obyčejných chyb např. v překlepech) se vyplatí!

B.3 Samotné ukládání dat

Jde o uložení, které představuje přesnou a neměnnou aplikaci podkladů pro kódování na získaná data. Znamená to, že data musejí být v podobě určené podklady pro kategorizaci a kódování. Samotné ukládání pak znamená přečtení a uložení ze záznamových archů do soustavy programů pro zpracování dat.

Děje se v zásadě dvěma způsoby:

- čtečka: strojní čtení dat je možné, když podklad pro takové čtení splňuje nezbytná technická a metodická kritéria. (Závisí na druhu zařízení, může jít o druh písma, způsob zápisu umožňující čtení, druh čtení, apod.)
- Ručním ukládáním: mechanická činnost! Pozor nesmí být v podkladech nic narušujícího možnost plynulého ukládání dat.

V každém případě: příprava záznamových archů bývá často nákladnou a zdlouhavou etapu při přípravě dat pro zpracování. Obvykle proto, že předem nejsou domyšleny všechny nutné podmínky pro strojové či mechanické ukládání dat.

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 10

Příklad zvláště obtížné kategorizace a kódování (přípravy pro ukládání dat)

Indikátor „trvalé bydliště“ bývá ve většině výzkumů.

Může v sobě nést mnoho informací, takže se nezřídka požaduje prosté vypsání místa trvalého bydliště.

Pak je ovšem nutná kategorizace míst trvalého bydliště. Stojíme před problémy:

- Úrovně kategorizace: a. velikost obce (počtem obyvatel, obvykle); b. lokalizace ve správním uspořádání (obvykle NUTS II, kraje, okresy – trojí kategorizace); Případně další specifikace, pokud jsou pro to možnosti. Například: c. obce rozvojové, stagnující, klesající; d. obce zapojené do programů EU, do programů uvnitř ČR, bez zapojení – vše v posledních 10 letech?; e. obce periferní, semiperiferní, semimetropolitní, metropolitní; g. obce členem Svazu měst a obcí, nebo ne; h. obce s účastí v posledních volbách do obecních zastupitelstev nad 80 %, mezi 60 až 79 %; mezi 50 až 59 % voličů; mezi 30 až 49 % voličů; pod 29 % voličů; i. podle podílu vzdělanostních kategorií...atd.
- V těchto kategorizacích je možné kódovat jen to, pro co jsou obecné podklady – tedy číselníky obcí ze všech uvedených (či dalších) hledisek! Nebo je můžeme následně vytvořit za pomoci konstrukce nových („umělých“) indikátorů a zpětně aplikovat.

Bohatost obsahů versus možnosti využití!

Empirický výzkum

M.Kontrola a uložení dat 11

Mezi přípravu dat ke zpracování patří i operace, která zacházejí s daty na základě předpokladů o vzájemných vztazích či na základě propojování trsů indikací do souhrnnějších výpovědí.

Jde vlastně o utváření konstrukcí z jednoho či více znaků. V obvyklém žargonu mluvíme o tvorbě tzv. umělých znaků.

Může jít o různé podoby umělých znaků:

- Indexy (koeficienty): např. index spokojenosti = podíl spokojených vůči nespokojeným v kategorizaci: velmi spokojení (např. 3 ku 1 a větší); spíše spokojení (poměr 2 ku 1 alespoň); ani spokojení, ani nespokojení (poměr kolem 1 ku 1); spíše nespokojení (poměr 1 ku 2 alespoň), velmi nespokojení (podíl 1 ku 3 a víc)
- Složeniny z různých znaků: např. studenti s vysokým sociálním kapitálem (vyberou se studenti – respondenti se znaky: oba rodiče VŠ vzdělání; bydliště ve městě nad 90 tisíc obyvatel; studovali gymnázium; jejich výsledky na střední škole nadprůměrné; mají doma víc než 500 knih; mají doma PC s internetem) a naopak studenti s nízkým sociálním kapitálem (ani jeden z rodičů nemá VŠ vzdělání a maturitu nejvýš jeden; jsou z obce pod 20 000 obyvatel; studovali jinou střední školu než gymnázium; školní výsledky průměr či podprůměr; mají doma knihovnu s méně než 100 svazků; nemají doma PC s internetem).
- Variant může být mnohem víc – obvykle se tvoří po frekvenční analýze, případně na základě vícenásobné analýzy či jinak členěného souboru dat.

Umělé znaky musejí být vytvořeny vždy, když chceme pracovat s typologií.

S nově vytvořenými umělými i znaky (např. dichotomickým rozdělením vzorku podle nich, nebo s různě odstupňovanými kategorizacemi, apod.) pracuje jako se samostatnými indikátory.

JDE O POSTP VELMI UŽITEČNÝ PRO SOUHRNNÁ VYJÁDŘENÍ HLAVNÍCH HYPOTÉZ!

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 1

O co obecně jde?

Základní otázky, na které je nutné před zahájením zpracování dat odpovědět:

- 1. O data z jakých zdrojů jde?** „Jen“ z daného výzkumu, nebo o data využitelná pro výzkum i odjinud? Čili – jde o data z výzkumu, nebo z výzkumů, nebo i z jiných než výzkumech zjištěných pramenů?
- 2. Jakého druhu tato data jsou?**
  - 2.a.** Jsou oficiálně potvrzená, například dokonce se zákonem stanoveným algoritmem (tzv. „tvrdá data“), nebo jde o data, která vznikla na základě (v tomto případě) sociologického empirického výzkumu?
  - 2.b.** Jsou to kvantifikovaná data, nebo jde o údaje, které nemají v sobě možnost kvantifikace?
- 3. Jak je budeme zpracovávat?** Máme možnost strojního zpracování? Nebo půjde o zpracování „ruční“, či jinými zařízeními než jsou ta pro zpracovávání kvantifikovaných dat?
- 4. Co s nimi můžeme dělat?** Jaké jsou možnosti, postupy, nástroje, které máme, umíme s nimi zacházet a umíme je rozklíčovat („přečíst“ jimi získané výstupy)?

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 2

Odpovědi na všechny tyto otázky musí být podány před tím, než začneme se zpracováním dat!

(Připomínají tyto otázky některá obecná témata z počátku kurzu? Například členění znaků, nebo členění výzkumů atp. Jestliže ano, je to v pořádku.)

Odpovědi by vlastně měly být podány mnohem dřív, protože jsou obsaženy v předchozích krocích přípravy výzkumu i jako výsledky terénního sběru. Je ale nutné je připomenout, protože je skoro obvyklé, že u zpracování dat dochází k postupům neodpovídajícím možnostem těchto dat nebo možnostem zpracovatelů. (Typické je využití postupů zpracování dat opřených o matematickou statistiku na souborech, které velikostí neodpovídají počtu nutnému pro hromadné zpracování dat a na něž proto nejsou použitelné indikátory pro charakteristiku vzájemných vztahů hromadných dat – avšak používány jsou. Nebo také představa o tom, že „jeden postup zpracování“ je postačující a výsledek je nesporný. Kdyby to bylo tak jednoduché...)

Platí, že různé odpovědi na jednotlivé otázky určují odlišné postupy zpracování dat. Nejen samy o sobě, ale (především) ve vzájemných kombinacích.

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 3

Příklad kombinací:

Ad 1. Pro zpracování výsledků terénního sběru dat potřebujeme samozřejmě hlavně zpracování dat z onoho sběru. Ale platí, že

- **Všemi postupy, které jsou k mání, nezpracujeme všechna data získaná daným sběrem dat.** z toho plyne nutná cezura zpracovávání dat na ta, která se přímo vztahují k daným hypotézám a jejich operacionalizaci a na možnosti jejich úprav (seskupování, rozdělování...).
- **Naopak: pro potvrzení či vyvrácení hypotéz můžeme potřebovat ještě jiné zdroje dat a doplňující data odjinud, čili data z jiných zdrojů než z našeho výzkumu.** Které údaje to jsou? Jak se k nim dostat? Jde o výzkumy? (Pak – možnosti srovnávací analýzy a jejich hranice. Včetně například slučování souborů u opakovaných šetření.) Nebo jde o data např. ze statistických šetření, ze sčítání lidu, nebo z jiných oficiálních zdrojů? (Pak možnosti vyplývající z algoritmu jejich vzniku a vročení sběru, apod.). Atd.!

Ad 2. Předpokládejme výhradně kvantifikovaná hromadná data. (Je užitečné pokud možno zpracování dostat do porovnatelné podoby, tedy i – většinou – je zjednodušit.) Jak je velká celková matice dat s nimiž budeme pracovat? A jak se dělí soubory dat? Mají v jednom každém políčku „alespoň“ pět jednotek? (Podmínka pro zpracování korelací) Jakého druhu to jsou data?

Ad 3. Předpokládejme, že máme k dispozici strojní zpracování hromadných dat. Jak je velký přístup k těmto zařízením? Není tu nějaké omezení? (včetně licence, čili regulérnosti pramenů pro zpracování a přístupů k nim, atp.) Případně: kolik to bude stát?

Ad 4. Předpokládejme, že umíme pracovat s celým balíkem programů pro hromadné zpracování dat. (To ale téměř nikdy není pravda!) Jak tento fakt ovlivní předchozí odpovědi?

A celé znovu...

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 4

Ke zpracovávání dat existuje bohatá literatura, především z matematické statistiky. Týká se především odpovědi na poslední otázku - Jaké jsou možnosti, postupy, nástroje, které máme, umíme s nimi zacházet a umíme je rozklíčovat („přečíst“ jimi získané výstupy)?

Základy např. v Disman M., Jak se vyrábí sociologická znalost (kapitola 8. a všechny zbývající do konce knihy). Dobrý podklad nabízí i učebnice Pergler P. a kol. Vybrané kapitoly sociologického výzkumu – kapitoly o matematické statistice a o škálování. Z novějších pak Hendl J. Úvod do kvantitativního výzkumu a učební texty z matematické statistiky jak na VŠE, tak na FSV UK a dalších vysokých školách. Cenné jsou podklady vydávané společností SCA, především z pera J. Řeháka. Tato společnost zabezpečuje nejen rozvoj, prodej a licencování, ale i školení a výuku zacházení se systémem SPSS. SPSS je m.j. nejrozšířenější soustavou programů pro hromadné zpracování dat u nás.

Matematickou statistiku a její využití při zpracování hromadných dat ponecháváme vědomě stranou. Také proto, že je v současnosti připravován jiný studijní text, který nabízí vybraná témata z této oblasti. Především však proto, že jde o problematiku, která vyžaduje samostatné zpracování a jiná východiska než ta, s nimiž pracujeme v tomto kursu.

Zde se **soustředíme hlavně na praktické poznatky zpracování dat, které mohou být využitelné při výzkumu předcházejícímu zpracování bakalářské práce. Do jisté míry také předpokládáme, že pro matematicko-statistické zpracování lze využít odborné konzultace. A pro ni je třeba znát možné otázky. Proto půjde především o kladení otázek takového druhu, aby si na ně čtenář mohl sám odpovědět při své práci na vlastním výzkumu.**

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 5

Na co je třeba hlavně pamatovat při zpracovávání dat v rámci výzkumů pro zpracování bakalářských prací (Kromě již řečeného)

AD 1:

Jde o data z jednoho výzkumu?

Pak musí být zcela jasná návaznost v celém procesu přípravy a realizace výzkumu, která určuje strukturu dat nutných pro potvrzení či vyvrácení hypotéz. Vůči těmto datům hledáme odpovídající postupy a nástroje pro jejich zpracování samotné a pro jejich zpracování v nezbytných souvislostech.

Jde o data z našeho výzkumu srovnávaná s jinými výzkumy?

Předchozí odpověď se týká i přístupu k datům z jiných výzkumů. Základní problém bývá srovnatelnost takových dat, případně jejich úpravy pro srovnatelnost. Další starost bývá spojena s dostupností takových dat. Mnohem častěji jsou dostupné výstupy v podobě tabulek ve zprávách či člancích (knihách), ale ne v podobě dat s nimiž můžeme dále pracovat. Konečně je tu problém věrohodnosti využitelných výstupů a případné relativizace srovnávaných zjištění.

Jde o data z našeho výzkumu srovnávaná s jinými údaji, mimo výzkumy?

Tady nastupuje obvykle problém odlišných postupů a možností srovnávání. Nejčastěji jde o využití např. při srovnávání struktury vzorku s populací či její částí (s využitím sčítání lidu, domů a bytů), nebo o doplňování údajů o dané sociální skupině údaji z jiných zdrojů o ní (nebo o jejím protikladu, či jinak vymezenému zdroji srovnání), nebo o ilustraci možností, které zpracováváný výzkum přináší v porozumění určitým jevům či procesům ve společnosti. Zvláště významná jsou taková srovnání tam, kde jde o jasně vyhraněné skupiny o nichž jsou k dispozici rovněž důležité oficiální podklady: např. odsouzení, některé profesní skupiny (stavovské organizace a poznatky o jednotlivých profesních skupinách: lékaři, soudci, advokáti, policisté, armáda, centrální úřady...), nebo specifické regiony, apod. Zásada: respektování postupů při vzniku takových podkladů. K tomu je nezbytné uvést přesný algoritmus jejich vzniku, včetně oficiálních dokumentů, které takový vznik garantují.

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 6

Ad 2:

Jaký je asi rozsah a možná uspořádanost všech dat z vlastního výzkumu, které lze zpracovávat?

Jde o stanovení

- *Počtu zpracovatelných znaků; - rozdělení do pořadových a nepořadových; - rozdělení pořadových podle rozsahu a struktury škál; - rozdělení na „závislé“ proměnné, „nezávislé“ proměnné a „intervenující“ proměnné. („Závislé“ proměnné: indikátory jimiž se měří výsledek platnosti či neplatnosti hypotéz; „Intervenující“ proměnné: indikátory u nichž se předpokládá, že na platnost či neplatnost hypotéz mají vliv; „nezávislé“ proměnné: u nich není předpoklad o vlivu na závislé proměnné dán, ale nelze ho vyloučit; obvykle jde také o charakteristiky, které lze srovnávat s jinými prameny a tudíž i posuzovat míru platnosti analyzovaných vztahů či souvislostí.)*
- *Počtu možných propočtů vzájemných párových vztahů (matice možných vztahů, jako základ pro záznam skutečně statisticky potvrzených vztahů); - případné rozdělení do skupin podle druhů potenciálních souvislostí; - seskupování intervenujících proměnných k závislým proměnným; - seskupování nezávislých proměnných k závislým proměnným; - seskupování nezávislých proměnných k intervenujícím proměnným.*
- *Počtu možných propočtů vzájemných vícerozměrných vztahů: dtto jako v předchozím kroku, avšak jde o shluky vlivů či souvislostí. Pro jejich analýzu musejí být splněny určité formální podmínky, které vyžadují postupy vícerozměrné analýzy.*
- *Případně další: např. dynamické vlivy a trendy (při srovnávání v čase), srovnávací možnosti, apod.*

Všechna tato hlediska jsou důležitá při stanovování možností pro statistické zpracování.

Doporučujeme zaznamenat toto všechno na jeden podklad s barevnými odlišeními jednotlivých druhů vztahů a podob indikátorů. Vznikne „celková MAPA možností“ pro zpracování. POZOR! Měla by být konfrontována s mapou možných vztahů mezi indikátory tak, jak byla zpracována v rámci operacionalizace.

Empirický výzkum N. Zpracování dat 7

Ad 2 pokračování:

Jaký je asi rozsah a nezbytná struktura (uspořádanost) dat z vlastního výzkumu, které musíme zpracovávat?

Jde o stanovení minimální nezbytné matice indikátorů (znaků) a vztahů mezi nimi, které musíme zpracovat pro potřebu ověření platnosti hypotéz.

Pozor! Je obvyklé, že hlavní hypotéza je mj. „vystavěna“ z platnosti dílčích hypotéz. Nejde tedy jen o vztahy na téže úrovni, ale také mezi různými úrovněmi obecnosti (či naopak agregace/ desagregace.) Do tohoto uvažování patří také případná konstrukce shrnujících či specifikujících nových (tzv. umělých) znaků. (Viz část o kontrole a ukládání dat i další výklad.)

Redukce sama závisí na operacionalizaci hypotéz, včetně konkrétní podoby indikací přímo svázaných s hypotézami.

Po redukci následují všechny další kroky z předchozí přípravy zpracování dat. Samozřejmě, že dobře připravený předchozí krok (mapa možností zpracování všech indikátorů) je nejlepším východiskem pro redukci a její konkretizaci zpracování dat.

*I tady doporučujeme **zpracovat „nezbytnou mapu možností zpracování indikátorů“** na jeden velký arch s pomocí barevných vztahů. Tato mapa by měla být součástí příloh zprávy o výzkumu (tedy i bakalářské či diplomové práce).*

Empirický výzkum N. Zpracování dat 8

Ad 2 pokračování:

Jaké druhy vztahů jsou v „**nezbytné mapě možností zpracování indikátorů**“?

Jestliže v předchozím kroku byly zpracovány indikátory nezbytné pro potvrzení platnosti hypotéz a vztahy mezi nimi, tady jde o druhy vztahů. Nejde pouze o východisko pro užití nástrojů charakterizujících vztahy, ale také pro to, abychom mohli případně připravit souhrnnější indikátory ve vztahu k hypotézám.

Nejde pouze o vztahy mezi úrovněmi (viz: výstavba hlavní hypotézy jako agregátu dílčích hypotéz, či podobný druh východisek), ale také o předpokladech vztahů mezi jednotlivými indikátory z hlediska jejich možného průběhu. Jde např. o vztahy lineární (většinou se pracuje pouze s nimi), z nelineárních např. o vztahy ve tvarech různých funkcí (parabola, hyperbola, logaritmická, exponenciální, apod.). Platí, že pro různé druhy předpokládaných vztahů mohou být využity (z možností matematické statistiky a programového vybavení) různé indikátory potvrzující existenci či intenzitu daného vztahu.

Ve vztazích vícerozměrných (mnoharozměrných analýzách) jsou rovněž k dispozici odlišné sady nástrojů pro analýzu. Tady jde o formální možnosti dané přímo ve znění nástrojů mnoharozměrné statistické analýzy.

Měla by být co největší shoda mezi předpoklady a užitými nástroji a také možnost ověřování daných vztahů (jejich platnosti a případně intenzity) různými nástroji, kterými se testují vztahy mezi indikátory tak, aby bylo možné říci, které nástroje konstatují vztah a o jaký vztah zřejmě jde (jaký průběh má tento vztah).

Naplněním daty a popisy vztahů v nezbytné mapě možností zpracování indikátorů vzniká

„mapa skutečných vah a vztahů mezi nezbytnými indikátory“ – věcný základ pro interpretaci.

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 9

Ad 3 + 4: **Při ručním zpracování 1**

Užívá se především u menších souborů (vlastně do 100 jednotek) či u kvalitativních výzkumů a výzkumů jinak nestandardizovaných.

Uložení a prvotní propočty rozložení četností:

- *Připravte si předem archy s jednotlivými kroky, podle předchozího postupu. Archy by měly mít svůj číselník. Každý arch musí mít hlavičku (s číselným a případně i verbálním označením kroku; toho, co na něm je; případně datum zpracování) a přesnou strukturu pro zpracování dat. Struktura pro zpracování dat by měla umožnit porovnávat nejen frekvence zjištěných znaků (indikátorů), ale i určité podoby vztahů mezi dvěma či více znaky. Znamená to, že arch bude mít např. v řádkách jednotlivé znaky a varianty jejich kódů a ve sloupcích jiné znaky, opět s variantami kódů. Pamatujte na dostatečnou velikost jednotlivých míst v tabulce tak, aby se tam vešly všechny nutné frekvence. Je užitečné na jednotlivé archy ukládat znaky, které jsou v předpokládaných vzájemných vztazích (ve vztahu k hypotézám). Umožňuje to výrazně zefektivnit zpracování. Pamatujte na nezbytnost součtů za řádky i sloupce tak, aby bylo možné kontrolovat, zda máte zpracované všechny podklady.*
- *Připravte si předem prázdné tabulky s variantami vztahů mezi dvěma indikátory. Do těchto tabulek budete zapisovat absolutní četnosti (tj. čísla vzešlá ze součtů v arších v jednotlivých řádcích či sloupcích). Ty pak můžete propočítat do podob relativních četností (%) podle řádků (relativní četnosti řádkové) a podle sloupců (relativní četnosti sloupcové)*

Je dobré využít kladívkový (tuhý) papír s jednou stranou čtverečkovanou. Archy jsou vlastně karty. Navíc s nimi můžete později manipulovat, když budete „skládat“ samotnou zprávu z výzkumu.

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 10

Ad 3 + 4:

Při ručním zpracování 2

Další práce s daty

Párové vztahy lze ručně zpracovávat i pomocí zakreslování do tabulek propočtů skutečných podob vztahů. Lze k tomu využít archy – viz předchozí krok.

Z archů vyčteme, jaké jsou počty sdílených indikátorů mezi dvěma znaky. Může jít např. o toto rozložení:

Indikátor B kódy	indikátor A			suma
	A1	A2	A3	
B1	22	14	4	40
B2	10	24	6	40
B3	7	15	25	47
Suma	39	53	35	127

Z této tabulky je zřejmý lineární vztah mezi indikátorem A a indikátorem B. Všimněte si podoby diagonály. Ještě lépe to bude patrné, když propočteme relativní četnosti v řádcích.

Je samozřejmě množství variant, které přicházejí v úvahu, ale tento postup je rozumné naplnit u všech druhů vztahů, s nimiž pracujeme.

Pozor! Když máme malý počet jednotek s nimiž pracujeme, nedává tato analýza smysl. Práce s deseti jednotkami má snad smysl nanejvýš ve čtyřpolní tabulce. Převádět ji do procent je absurdní.

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 11

Ad 3 + 4:

Při ručním zpracování 3

Párové srovnání za pomoci grafu

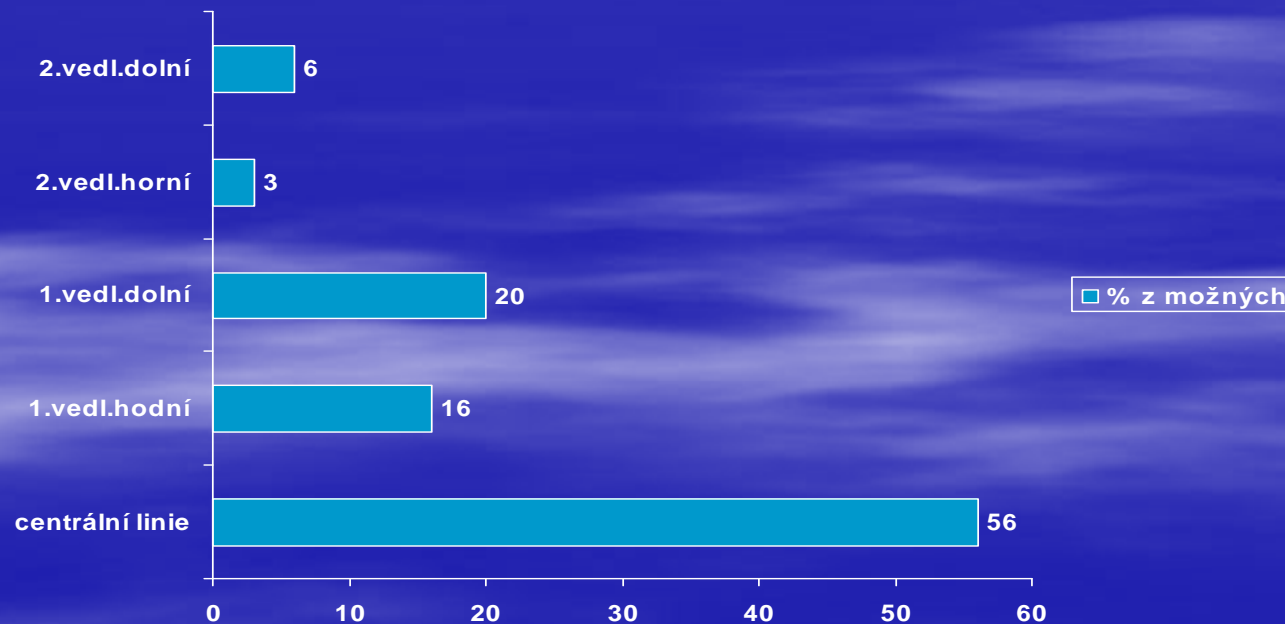
Předchozí příklad je možné převést i do grafu, který pomůže pochopit analyzovaný vztah.

Např.

Vysvětlivky: centrální linie = součet odpovědí za diagonálu dělen počtem jednotek;

Vedlejší linie horní – diagonály nad centrální linií (opět: součet odpovědí dělen počtem jednotek)

Vedlejší linie dolní – dtto pod centrální linií.

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 12

Ad 3 + 4: **Při ručním zpracování 4**

Pro možnost dalšího porozumění využijte schematického znázornění nutných vztahů („nezbytná mapa možností zpracování indikátorů“) a do ní postupně zapisujte tendence jednotlivých indikací a vztahy mezi nimi.

Jde vlastně o postupné naplňování nezbytné mapy možností zpracování indikátorů.

Vytváří se „mapa skutečných vah a vztahů mezi nezbytnými indikátory“.

Jde o faktické východisko pro následnou interpretaci.

Vytváří se obvykle v několika krocích. Jednak z technických důvodů, jednak proto, že nové poznatky zanášené do „nezbytné mapy možností zpracování indikátorů“ samotnou tuto mapu mohou pozměňovat. Tady se rodí faktické poznatky z výzkumu.

Doporučujeme využít maximálně rozlehlý papír a standardní používání různých barev. Např.:

- *Převažující váha určitého indikátoru (z frekvenční analýzy vychází odpovědi na daný kód rozhodně nejsilněji): červeně podtrženo*
- *Spíše převažující váha...: modře podtrženo;*
- *Rovnovážné vyznění...: žlutě podtrženo;*
- *Jasný vztah mezi dvěma indikátory: dvojitá černá čára*
- *Možný vztah mezi dvěma indikátory: jednoduchá zelená čára*

Pozor na rozmíst'ování indikátorů na papíře: předpokládané shluky pro potvrzení hypotéz by měly být spolu, nezávislé proměnné na okrajích.

Pozor na splet' čar a jejich „dohledávání“ (Někdy je užitečné vytvořit číslování a legendu.)

JDE O POSTUP VYUŽITELNÝ OBECNĚ – při strojním zpracování rovněž!

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 13

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 1**

Zásadní rozdíl proti ručnímu zpracování spočívá v podstatně větších možnostech využití nástrojů propočtů vztahů mezi indikátory. Zvláště, když jde o soubor zahrnující více než 100 jednotek („hromadná data“). A ovšem také v tom, že pro strojní zpracování je potřeba data připravit do podoby, kterou využítí příslušných programů pro zpracování hromadných dat vyžaduje.

Na tomto místě proto půjde hlavně o výklad možností, které nabízí matematická statistika pro zpracování hromadných dat. V rámci v podstatě standardizovaných balíků programů, užívaných pro toto zpracování. U nás především SPSS. Nejde tu o samotný výklad matematické statistiky a jejích nástrojů – viz studijní text Inny Čábelkové a další podklady. Ukážeme jen na nejužívanější přístupy zpracování dat.

V zásadě lze rozlišit tyto druhy zpracování:

- a. Analýza jednotlivých znaků v jednom souboru – frekvenční analýza. Pro ni lze použít postupy matematické statistiky pro jednorozměrné zpracování dat. (V hantýrce jde o tzv. „první třídění“.)*
- b. Analýza vztahů (závislostí) mezi dvěma a více proměnnými – párová či vícenásobná analýza. Postupy matematické analýzy pro charakteristiku intenzity a směru vztahů mezi dvěma nebo více proměnnými (V hantýrce: třídění druhého či vyšších stupňů)*

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 14

Ad 3 + 4: *Při strojním zpracování 2*

3.a. Analýza jednotlivých znaků v jednom souboru – frekvenční analýza

Jde o poznání struktury odpovědí na jeden znak, případně na několik znaků ve vzájemném srovnání prostřednictvím frekvencí odpovědí, bez přímého zpracování mezi sebou.

Vybraná témata (která zřejmě přicházejí nejčastěji v úvahu při jednoduchém zpracování při výzkumu pro závěrečnou práci studia):

Rozdělení četností (počtů odpovědí na jednotlivé varianty odpovědi – kódy) v rámci jednoho znaku v absolutních počtech, relativních počtech řádkových a relativních počtech sloupcových.

Příklad: Výzkum European Social Survey 2002/2003. Odpovědi na otázku po míře důvěry v EU.

	Belgie	s.č.	ČR	s.č.	Celkem	s.č.
Vysoká	380	13,8	118	11,9	498	13,3
ř.č.	76,3		23,7		100,0	
Spíše vysoká	1391	50,6	378	38,2	1769	47,3
ř.č.	78,6		21,4		100,0	
Ne příliš	765	27,8	353	35,7	1118	29,9
ř.č.	68,4		39,9		100,0	
Žádná	212	7,7	141	14,2	353	9,4
ř.č.	60,1		39,9		100,0	
Celkem	2748	100,0	990	100,0	3738	100,0
ř.č.	73,5		26,5		100,0	

Boldem = absolutní četnosti; italicou = relativní četnosti sloupcové; normální text= relativní četnosti řádkové

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 15

Ad 3 + 4: *Při strojním zpracování 3*

Rozložení odpovědí (četností) v rámci celku odpovědí na jeden znak: průměry, modus, medián, směrodatná odchylka, rozptyl..

Příklad: Výzkum „Hodnotové struktury studentů vysokých škol v ČR – 2005“, otázka „Ať se stane cokoliv, umím si poradit“

1. Zcela souhlasí	143	12,8
2. Spíše souhlasí	662	59,1
3. Spíše nesouhlasí	275	24,5
4. Zcela nesouhlasí	34	3,0
5. Bez odpovědi	7	0,6
celkem	1121	100,0

Charakteristiky rozložení odpovědí.

Pracuje se s označením čísel v řadě odpovědí (čísla přidělenými jednotlivým stupňům škály) – tedy s hodnotami 1 až 5.

Průměr: 2,18; Medián (střed: hodnota znaku, která leží uprostřed řady všech četností uspořádaných podle hodnot): 2,0; Modus: 2 (nejčastěji zastoupená hodnota mezi všemi četnostmi);

Minimum: 1; maximum: 5; Variační rozpětí: maximum mínus minimum: 4;

Pracuje se s absolutními hodnotami v jednotlivých kategoriích.

Rozptyl: 1. každou pozorovanou hodnotu odečtu od průměru; 2. každou odchylku umocníme; 3. sečteme všechny umocněné odchylky; 4. součet vydělíme počtem všech jedinců ve vzorku.

Směrodatná odchylka:

K rozptylu ještě přidáme: 5. výsledek dělení odmocníme: 0,68

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 16

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 4**

Rozložení odpovědí (četností) ve vývoji v jednom znaku srovnatelném mezi různými srovnatelnými výzkumy v čase: indexy vývoje.

b.i. = bazický index (s jedním základem a k němu se srovnávají všechny hodnoty = zachycení trendu); *ř.i.* = řetězový index (pro každou další hodnotu je východiskem hodnota předchozí = zachycení výkyvů) Užitečný podklad pro grafické zpracování.

Příklad: Výzkum hodnotových struktur studentů 1. ročníků FHS UK (2002 – 2006), otázka po váze životních hodnotových preferencí. „Prosím, posuďte každou z nich, jak je ve Vašem životě důležitá?“ 1= velmi důležitá; 2= dost důležitá; 3= ne příliš důležitá; 4= vůbec nedůležitá. (průměry)

		2002	2003	2004	2005	2006
Práce		2,05	2,02	2,02	1,97	2,04
	<i>b.i.</i>	1,00	0,98	0,98	0,96	0,99
	<i>ř.i.</i>	1,00	0,98	1,00	0,97	1,04
Rodina		1,28	1,25	1,21	1,20	1,21
	<i>b.i.</i>	1,00	0,98	0,94	0,94	0,94
	<i>ř.i.</i>	1,00	0,98	0,97	0,99	1,01
Přátelé a známí		1,42	1,40	1,43	1,38	1,37
	<i>b.i.</i>	1,00	0,99	1,01	0,97	0,96
	<i>ř.i.</i>	1,00	0,99	1,02	0,96	0,99
Volný čas		1,78	1,80	1,83	1,72	1,79
	<i>b.i.</i>	1,00	1,01	1,03	0,97	1,01
	<i>ř.i.</i>	1,00	1,01	1,02	0,99	1,04
Politika		2,82	2,86	2,89	2,81	2,76
	<i>b.i.</i>	1,00	1,01	1,02	0,99	0,98
	<i>ř.i.</i>	1,00	1,01	1,01	0,97	0,98
Náboženství		3,06	3,05	3,07	3,16	3,20
	<i>b.i.</i>	1,00	0,99	1,00	1,03	1,05
	<i>ř.i.</i>	1,00	0,99	1,01	1,03	1,01

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 17

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 5**

3.B Analýza vztahů (závislostí) mezi dvěma proměnnými

Jde o druhý stupeň třídění (třídění druhého stupně), který znamená rozčlenění četností získaných prvním tříděním podle dalšího pohledu (či dalšího stupně, nebo také ve vztahu k další proměnné). Jde o snahu nalézt strukturu vztahů mezi dvěma druhy vlastností zkoumaných indikátorů. (Např.: mezi výší příjmu a dosaženou výší vzdělání; mezi věkem a postojí; mezi pohlavím a regiony, atd.) „Kvantitativní výzkum (citujeme Dismana, str. 196) je vlastně jen testováním hypotéz“ ...a..

“testování hypotéz je vlastně produkce výroků o tom, jak silně proměnné souvisí.“ Analýza vztahů mezi dvěma proměnnými je tu základem.

Vztahy mezi dvěma (a více) proměnnými se měří jako pravděpodobnost, s níž výskyt jedné proměnné předurčuje výskyt druhé proměnné.

Postupů jak se to zjišťuje je mnoho a jejich využití závisí především na

- Druhu indikátorů s nimiž pracujeme (pořadové, intervalové, nepořadové...)
- Dispozici ke zpracování právě uvedených indikátorů v rámci příslušného balíku programů
- Především na podobě formulace vztahu (hypotézy o podobě vztahu) mezi sledovanými proměnnými (indikátory).

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 18

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 6**

Elementární přehled získáme, když při práci s programem SPSS zadáme zpracování dat v algoritmu:

Analyze – Descriptive Statistics – Crosstabs:

Zadáme čísla znaků, které slouží jako intervenující proměnné či nezávislé proměnné do Raw(s), čísla znaků závislých proměnných do Column(s).

Po ukončení tohoto zadání vybereme postupy, které chceme, aby se s párovými vztahy uskutečnily. Například:

Zadáme v okénku **Statistics**: chi-square; Nominal: contingency coefficient; lambda. Correlations: Ordinal: gamma, Kendalls tau-b.

Continue – v okénku **Counts**: Cells: Observed; Percentages: Raw, Column, Total; Residues: Adj. Standardized.

Continue – v okénku **Format**: ascending

Continue - OK.

Vyčkáme na propočty, které se na obrazovce objeví, a to:

v levé části přehled, v pravé části nejprve souhrn velikostí souborů podle jednotlivých znaků, pak samotné kontingenční tabulky s doplňky propočtů všech indikátorů, které jsme zadali.

Pro posouzení statistické významnosti vztahů mezi dvěma proměnnými můžeme použít různá hlediska.

Empirický výzkum II

N. Zpracování dat 19

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 7**

Nejčastější postupy posouzení statistické významnosti

a. Fakt statistické významnosti

Pod kontingenční tabulkou:

tabulka **Chi – square Tests**: v ní poslední sloupec **Asymp. Sig.** s hodnotami 0,000 až 0,05 (při větších souborech a striktnějších pravidlech pro výběr statisticky významných vztahů: jen do výše 0,01 – čili v zásadě do 99 procentní platnosti vztahu mezi sledovanou dvojicí proměnných), pak **výše daného koeficientu**, např. value Pearsons Chí-square.

Tabulka **Symetric Measures**: v ní poslední sloupec **Approx. Sig.** Opět ve výši od 0,000 do 0,05 (často 0,01), v řádku **Spearman Correlation, value** tohoto koeficientu. Ta sama (u pořadových znaků) uvádí intenzitu a směr (podle znaménka – záporné jde o vztah nárůstu jednoho indikátoru a poklesu druhého. Bez znaménka – jde o vztah růstu či poklesu obou.)

b. Podoba statisticky významného vztahu

V kontingenční tabulce sledujte výši adjusted residual. Jde o vyjádření diferencí mezi očekávanými četnostmi (normálním rozdělením) a skutečnými četnostmi v jednotlivých okénkách kontingenční tabulky. Plusové hodnoty znamenají větší skutečný výskyt proti očekávanému, minusové naopak.

Velikosti těchto rozdílů v hodnotě nad 1 (u obvyklých souborů, tedy nad 350 respondentů, až k 1200 respondentům) je dobré vzít v úvahu. Z jejich konfigurace lze vyčíst – v kterých vztazích je převaha zdrojů statistické závislosti (vztahu) mezi dvojicí proměnných, případně i trend.

Je užitečné pro různé výše adjusted residual zvolit grafické označení (např. u plusových hodnot od 1 do 2: +; od 2 do 4: ++; větší než 4: +++; u minusových obdobně; Stupnice volte podle výskytu diferencí.) a tato označení vepsat do tabulky např. různými barvami pro přehlednost a růst možností pro porozumění zjištěným vztahům.

Empirický výzkum N. Zpracování dat 20

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 8**

Další krok – souhrnné vyjádření faktu zjištěných statisticky významných vztahů:

Uložení všech statisticky významných vztahů do přehledu vztahů – čili do ***matice se všemi možnostmi zpracování vztahů mezi dvěma indikátory.***

Ve sloupcích např. – čísla znaků nezávislých či intervenujících proměnných

V řádcích čísla znaku (znaků) působících jako závislé proměnné.

V každém políčku, kde se potvrdil statisticky významný vztah uvést velikost např.

Pearsonova Chí kvadrátu, nebo (u pořadových znaků) Spearmanova koeficientu.

Rozdíly v rozměru statistické významnosti (např. v kategoriích: do 0,01; mezi 0,011 až 0,3; mezi 0,031 do 0,05) znázornit různými barvami.

Nezapomenout na součty v řádcích i sloupcích: podíl statisticky významných vztahů k možným je důležitou charakteristikou diferenciací vztahující se k určité závislé proměnné, nebo naopak vlastní určité nezávislé či intervenující proměnné. Pracujte s podíly statisticky významných vztahů vůči celku možných vztahů za určitou skupinu (sloupec, řádek, celou matici...). Výše podílu statisticky významných vztahů z celku vztahů možných napovídá o velikosti diferenciací spojených s danými indikátory a tedy i o míře diferenciací charakteristik zkoumaného souboru indikátorů a dotazovaných.

Je rozumné vytvářet takové matice po relevantních seskupeních ve vztahu k hypotézám. Jde o základ pro souhrnnější vidění problémů a témat.

Empirický výzkum

N. Zpracování dat 21

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 9**

Další krok: Charakteristiky podoby statisticky významného vztahu v souhrnném vyjádření (co převažuje, čili jaký je obsah statisticky významného vztahu) - uložení do „nezbytné mapy možností zpracování indikátorů“.

Jde o zachycení souvislostí mezi všemi či vybraným seskupením sledovaných indikátorů. Na základě mapy nezbytných vztahů pro potvrzení/vyvrácení hypotéz jsou doplňovány skutečná zjištění o statisticky významném vztahu a jeho převaze a směru.

Jde v zásadě o kroky, které byly naznačeny v poslední části výkladu k ručnímu zpracování. To proto, že principiálně jde o totéž, bez ohledu na způsob zpracování. U souhrnného zachycení výsledků strojního zpracování jde ale vždy o podstatně větší počet indikátorů s nimiž pracujeme. Proto i map nezbytných vztahů bývá víc a proto je užitečné uskutečnit takové souhrnné zpracování v několika krocích.

Jde fakticky o vytvoření „*mapy skutečných vah a vztahů mezi nezbytnými indikátory*“.

K postupu viz krok 12. části N. Zpracování dat.

Tady dodáme jen obvykle nezbytné rozkrokování postupu:

- **1. krok:** vytváření map skutečných vah a vztahů mezi nezbytnými indikátory *pro dílčí hypotézy*. (Na jeden list mapa všech potenciálních a statisticky významných vztahů a jejich podoba, které se týkají dané hypotézy. Pro každou dílčí hypotézu samostatný list.)
- **2. krok:** shrnutí map za dílčí hypotézy pro potvrzení/vyvrácení centrální hypotézy, čili: souhrnný list, kam jsou zaneseny vzájemné vztahy mezi dílčími hypotézami a jejich sumace ve vztahu k centrální hypotéze. (Pokud je centrální hypotéza „složena“ z dílčích hypotéz.)

Pamatujte, že je potřeba zahrnout všechny nezbytné indikátory, včetně těch, které vystoupily jako statisticky nevýznamné. To proto, že tato skutečnost má vůči předpokladům důležitou vypovídací hodnotu.

Empirický výzkum II

N. Zpracování dat 22

Ad 3 + 4: **Při strojním zpracování 10**

3.C Analýza vztahů (závislostí) mezi více proměnnými

Vícerozměrná analýza má velmi důležité postavení mezi nástroji zpracování dat, protože vystihuje skutečnost, že většina vztahů mezi sledovanými sociálními indikátory (vlastnostmi sociálních jevů a procesů) nemá jen párovou podobu, ale pohybuje se v seskupení více vlivů a souvislostí.

I tady platí, že se vztahy mezi více proměnnými posuzují podle pravidelností vyvozovaných z počtu pravděpodobnosti: jde o vztahy mezi pravidelným (normálním) rozložením vlastností analyzovaných indikátorů a rozložením skutečným (zjištěným za pomoci výzkumu).

Postupy charakteristik těchto posuzování se liší podle druhu indikátorů a možností nástrojů k jejich vícerozměrné analýze.

Nebudeme probírat obecně možnosti, protože jde o součást výkladu zaměřeného na matematicko-statistické postupy. Uvedeme jen příklady užití.

Faktorová analýza

Cílem je zjednodušení vztahů – hledání indikací, které jsou podobné pokud jde o složení odpovědí. Proto lze dělat u indikátorů se stejnými škálami (počet stupňů a charakteristika rozpětí shodné), obvykle v rámci jedné baterie, tj. u porovnávání více variant odpovědí (znaků) v jedné otázce. Zvláště výhodné u velkých baterií, kde nelze rozpoznat obecnější vztahy, sdružování indikátorů není z posouzení prvního třídění patrné. Jde o hledání blízkých indikací, kdy existuje možnost zastoupení několika indikací jedním. Výhodné např. při předvýzkumech, výběrech indikátorů k dalšímu zpracování a při tvorbě typologií, případně při konstrukci umělých znaků.

Využitelné jak při jednom šetření například pokud jde o porovnání podobnosti indikací u různých částí vzorku (mladí – staří, muži – ženy...) i při porovnávání více šetření, např. při longitudinálním výzkumu. Zjišťuje se tu pohyb sdružování indikátorů (viz uvedený příklad.)

Empirický výzkum II

N. Zpracování dat 23

FAKTOROVÁ ANALÝZA – příklad (Výzkum hodnotových preferencí – studenti FHS; faktorové zátěže)

- Jak jsou pro Vás v životě důležité...?

2002	1. FA	2.FA	3.FA
Jak jsou důležití ve Vašem životě přátelé a známí ?	,844		
Jak je důležitá ve Vašem životě rodina ?	,556	,507	
Jak je důležitý ve Vašem životě volný čas ?	,542	-,310	-,173
Jak je důležitá ve Vašem životě práce ?		,837	
Jak je důležitá ve Vašem životě politika ?		,210	,798
Jak je důležité ve Vašem životě náboženství ?	-,144	-,347	,665
2003			
Jak je důležitá ve Vašem životě rodina ?	,758		
Jak je důležitá ve Vašem životě práce ?	,700	-,116	
Jak jsou důležití ve Vašem životě přátelé a známí ?		,799	
Jak je důležitý ve Vašem životě volný čas ?	-,177	,785	
Jak je důležitá ve Vašem životě politika ?	,166		,884
Jak je důležité ve Vašem životě náboženství ?	-,432	-,204	,520

Faktorová analýza nic nevyovídá o tom, co je daným indikacím v jednotlivých faktorech společné. To musí výzkumník učinit sám – nejlépe „pojmenováním“ faktoru.

Empirický výzkum II

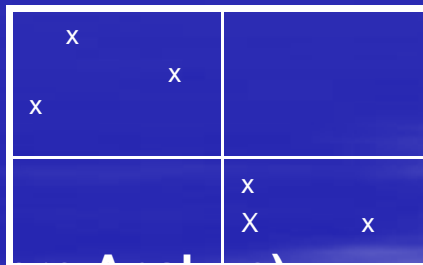
N. Zpracování dat 24

Existují ještě další postupy vícerozměrných analýz. Za všechny alespoň dvě další možnosti:

Diskriminační analýza

Analýza charakteristik osob se známým členstvím v určité skupině (co je příznačné např. pro nakupující v HYPERNOVA). Jejich charakteristiky aplikujeme na jedince (soubor jedinců) s neznámým členstvím v nějaké podobné skupině. Z výsledků usuzujeme na četnost potenciálních nakupujících v HYPERNOVA mezi určitou populací (ve městě, v regionu, nebo např. ve věkové skupině, apod.)

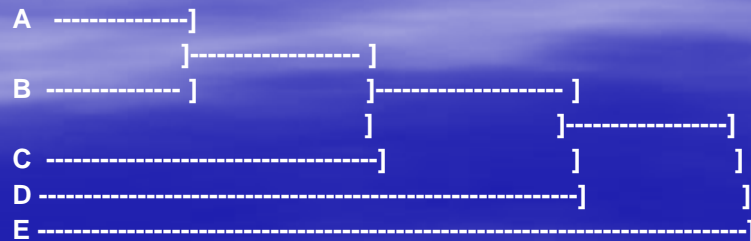
Typické je grafické znázornění na čtyřpolním grafu funkcí, s lokalizací a zátěží (koeficienty) příznačnými pro jednotlivá seskupení.

Trsová analýza (Clusters Analyze)

Spojování blízkosti (vzdálenosti) mezi shluky proměnných (např. baterie) u různých souborů.

Typické pro mezinárodní srovnávání nebo pro srovnávání mezi různými spíše homogenními soubory. Výsledek je obvykle v grafu, kde se propojují jednotlivé soubory na různých úrovních.

Empirický výzkum II

N. Zpracování dat 25

Možnosti a meze matematické statistiky

Na závěr tohoto „seznámení“ se statistickými postupy využitelnými pro zpracování (hromadných) dat, je nutné připomenout znovu, že:

- V tomto přehledu nejde o systematický výklad. Ten čtenář najde v učebnicích matematické statistiky a také v dalších studijních podkladech tohoto kurzu.
- Kromě uvedených příkladů existuje řada dalších možností užití matematické statistiky při zpracování dat. Proto je rozumné každé zpracování dat konzultovat s odborníky na zpracování dat. (Pozor: je pro ně potřeba připravit zcela jasné otázky. Jejich přístup k tématům vychází z pozic exaktního vidění a zpracování dat. Obecné respektování souvislostí se do tohoto uvažování obvykle nevejde.)
- Výsledky matematického zpracování vypovídají vesměs o podobnosti v rozložení datových souborů vůči nějaké pravidelnosti rozložení a z tohoto vztahu usuzují na blízkost či vzdálenost srovnávaných jevů. Jde o pomůcku, ne o samotnou charakteristiku skutečnosti. Ta vzniká teprve, když statisticky potvrzené vztahy mají své opodstatnění v teoretických a metodologických východiscích a základech zpracovávaného problému. Promítnutí statisticky ověřených zjištění je závislé na obsahových východiscích a souvislostech. Teprve porozumění a výklad v těchto souvislostech dává matematickým zjištěním opodstatnění.
- Souhrnně řečeno: jde o jeden z poznávacích nástrojů. Teprve kombinací a přesným usazením mezi dalšími nástroji se z něj vycházejících poznatků stává součást věcných zjištění o skutečnosti.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 1

O. Interpretace zpracovaných dat

Cíl: vyložit zpracovaná data korektně (metodicky oprávněně) a v náležitých (o hypotetické a teoretické předpoklady opřených) věcných souvislostech.

Na základě předchozích kroků by mohla stačit jen jedna věta, která vystihuje základ interpretace:

Pro možnost interpretace využijte schematického znázornění nutných vztahů („nezbytná mapa možností zpracování indikátorů“) a do ní postupně zaplňujte váhy jednotlivých indikací a směry vzájemných vztahů („skutečná mapa vztahů mezi indikátory“)

Ale pro jistotu ještě přidáme rozvedení toho, co tato věta může obsahovat a co také může být při interpretaci jaksi „nad“ ni.

První otázka zní:

O co ve výzkumu jde?

(Vlastně se jí vracíme k počátku uvažování o tom, co je a co není vědecké sociologické poznávání.)

Přistoupíme na

- pozitivistická východiska a budeme „pouhými“ pozorovateli a prostě popíšeme zjištěné skutečnosti?
- Nebo se přiznáme k určitému hodnotovému východisku a pokusíme se výsledky začlenit do „modelu“ či souvislostí, které jsou tímto východiskem do značné míry určeny? (Třeba i ve variantách.)
- Nebo dokonce budeme chtít se zjištěnými poznatky zacházet jako s nástrojem pro opatření, čili pro promítnutí do praktické existence a technik práce s lidmi (manipulace, vládnutí, institucionálních podmínek, apod.)?

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 2

Pozitivistický přístup: akcent na „úplnost“ postupů poznávání a respekt vůči nim bez dalšího. Prostý popis, opřený o ověřená teoretická východiska. Badatel je pozorovatel a objevitel skutečnosti. Jde o přístup opřený o sílu samotného poznání a také o možnost co největšího přiblížení se objektivitě.

Jde o přístup v zásadě nejlépe využitelný při školních výzkumech, protože zahrnuje akcent na metodologické a teoretické přístupy, které jsou „snadno“ prokazatelné a tudíž ukazují to, do jaké míry student tyto přístupy zvládl.

Na druhé straně jde o přístup, který vlastně může jen málo uspokojit „nadšené pozdní adolescenty či ranné dospělé“ (tedy: studenty vysokých škol) v tom, co je třeba všechno ve světě zlepšit, změnit, případně destruovat...

Hodnotící přístup: je opřen o více méně přesné hodnotové zakotvení badatele. Toto zakotvení může být například opřené o různé politické filozofie (častěji spíše o ideologie: liberál, konzervativec, socialista, zastánce konceptu udržitelnosti života, atp.). Nebo může být opřeno o zažité přitakání těm či oněm hodnotám v dosavadní socializaci („služba dobru“, „služba lidem“, sebeprosazení se bez ohledu na souvislosti, apod.). Nebo dokonce může jít o neuvědomělé převzetí určitých hodnotových východisek (třeba naprosté preference požadavků na naplňování podmínek pro rozvoj svobody, nebo naopak soudržnosti a solidarity, apod.), jejichž váha pro autora vyplyne až při samotném výzkumu, atd.

Hodnotící přístup je při tom vlastní každému poznávání. (Z toho plyne, že i pozitivistický přístup je hodnotící, protože odděluje hodnocení od poznání, což v zásadě není možné...). Takže jeho poznání a přiznání je vlastně součástí cesty k objektivizaci poznávacích postupů. Protože umožňuje specifikaci hodnotových určení poznávání a dává tak prostor pro specifikaci poznávání založeném na jiných hodnotových zakotveních.

Problém je v obtížnosti specifikace vlastních hodnotových určení. Proto se spíše využívá modelu – toho, co je považováno z nějakých důvodů za správné, pokud možno ve všech důležitých souvislostech zpracovávaného výzkumu. Takových modelů není mnoho. I to je omezení pro naplňování tohoto postupu. Při vlastním studentském výzkumu je rozumné na hodnotové souvislosti výzkumu pamatovat, pokoušet se je rozkrývat a specifikovat, ale neusilovat až o porovnávání s modelem. Pokud ovšem není možné převzít takový model jako součást východisek už při formulaci předmětu a cíle výzkumu.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 3

Sociotechnický („opravářský“) přístup:

Např. Bauman uvádí schopnost sociologie přinést náměty pro užití v praxi jako jednu z cest vedoucích k oprávněnosti sociologie jako vědy. Platí to pro řadu autorů, i když v posledních letech tohoto přístupu ubývá. Možná i v souvislosti s marxistickou zásadou: „Věda nesmí svět jen vykládat, ale musí ho také změnit“. (Tato zásada se tak často měnila v „násadu“ klacku, kterým byla skutečnost srovnávána do jedné řady... A existují autoři, kteří tuto změnu přisuzují každému pokusu sociologie přímo se podílet na změnách ve společnosti.)

S tímto přístupem je třeba zacházet obezřetně. Hlavně proto, že sociologie obvykle nedisponuje nástroji, které by byly v praxi přímo využitelné. A náznaky změn, které lze z výsledků výzkumu vyvozovat, představují spíše tendence a varianty než přímo aplikovatelné poznatky. Zdá se, že nejužitečnější využití je (v tom nejlepším případě!) to, které je opřeno o Weberovské „ideální typy“. Tedy o odůvodněné představy, které v podstatě odpovídají na praktickou využitelnost na základě tohoto předpokladu: Skutečnost má ty a ty znaky. Když se změní znak „a“, bude to zřejmě znamenat změnu ve znacích „b“, „c“, „d“. Když se změní znak „n“, přinese to zřejmě změny ve znacích „x“, „y“... Když se změní znaky „p“, „q“, může to znamenat rozpad celé struktury zkoumaného jevu... Čili: stanovení podmínek a možných následků jejich změn v obecné „ideální“ podobě.

Je zřejmě užitečnější formulovat „návrhy na opatření“ jako otázky, než jako poznatky. A v otázkách specifikovat nunté předpoklady pro využitelnost návrhů.

Na druhé straně může být přímým požadavkem zadavatele konstrukce oblastí a témat i postupů, které má změnit, aby dosáhl určitého výsledku. Pak by výzkum měl obsahovat i etapu ověřování nástrojů pro aplikaci.

Ve školním výzkumu je užitečné (v nejlepším případě) dojít k otázkám pro praxi. Pokud vůbec je sociotechnická rovina interpretace využita. Častější mohou být návrhy na další užití zjištěných poznatků v navazujícím či dalším výzkumu. Čili – návrhy na uplatnění zjištěných metodických poznatků a ověření obsahové platnosti poznatků z daného výzkumu. I to je vlastně praktické uplatnění.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 3

Druhá základní otázka: Jaká konkrétní východiska budeme při interpretaci využívat?

V zásadě jde při interpretaci o naplňování trojice východisek:

- 1. Uvedená věta, čili respekt vůči obsahovému založení a hypotézám a jejich potvrzení či vyvrácení v souvislostech celého výzkumu;*
- 2. Propojení s dalšími teoretickými souvislostmi či poznatky z jiných výzkumů*
- 3. Zaměření na druh odběratele a respektování jeho cílů a potřeb, čili důvodů, které ho vedly k „zadání“ výzkumu.*

Ad 1 („skutečná mapa vztahů mezi indikátory“):

detailní výklad by vyžadoval vlastně vrátit se k celému postupu zpět. To je při konkrétní interpretaci nutné, ale tady to nebudeme opakovat. Čtenář má k tomu možnost využít vlastně celý kurz.

Ad 2: *Propojení s dalšími teoretickými souvislostmi či poznatky z jiných výzkumů*

2.a Další teoretické souvislosti

Předpokládáme, že propojení s teoretickými východisky samotného výzkumu je součástí 1. bodu. Tady jde o několik dalších možností. Především během výzkumu obvykle řešitel narazí na další prameny. Ty mohou podporovat nebo naopak oslabovat ty, které byly ve výzkumu využity. Avšak – nové teoretické poznatky by při užití mohly celý postup přípravy výzkumu „rozbořit“, nebo posunout jinam. Je však nutné se s nimi vypořádat. Znamená to, využít je při interpretaci.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 4

2.b Propojení s dalšími výzkumy a poznatky z nich

Dostáváme se k tématům, která byla diskutována v souvislosti se sekundární a srovnávací analýzou. To, že během práce na výzkumu někde na světě vznikne další výzkum, který bude na podobné, blízké či dokonce vlastně shodné téma, je téměř jisté. To, že nestihnete všechny prameny nejen při zpracovávání výsledků, ale samozřejmě ani při přípravě výzkumu, také. To, že badatele může tudíž někdo nachytat, že něco neví a může to být dokonce podstatné, rovněž.

Základní problém tu je znovu stejný:

Lepší je největší zábranou dobrému!

Možná, že největším uměním spojeným s uskutečňováním výzkumu je rozpoznat, kde je vhodné celý postup zastavit. Jak v šířce záběru, tak v koncipování východisek a předmětu a cíle i v potřebě srovnávání s jinými výzkumy. (A v celém procesu interpretací samozřejmě tím více.)

Přílišný rozsah znamená obvykle obrovský rozsah prací a velké potíže při propojování mezi srovnávanými indikacemi do větších celků. Příliš úzký záběr zase znamená nebezpečí pro oprávněnost (validitu) a platnost (reliabilitu) zjištěných poznatků.

V rámci školního výzkumu jsou srovnávání velmi dobrým východiskem, když pracujete se sekundární a srovnávací analýzou jako základem. Jinak spíše při koncipování výzkumu a srovnávání vybraných základních indikátorů než při interpretaci. Protože jimi sice posilují poznatky, ale rozšiřují se možné vlivy, které není možné postihnout.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 5

3. Zaměření na druh odběratele a respektování jeho cílů a potřeb, čili důvodů, které ho vedly k „zadání“ výzkumu.

Pokud je zadavatel znám, je potřeba seznámit se s jeho orientacemi, postupy a cíli tak, aby interpretace mířila do pro něj „srozumitelných“ oblastí. Neznamená to konformitu s jeho představami a požadavky a už vůbec ne službu, která by vyústila v „reinterpretace“ poznatků tak, aby zadavateli vyhovovaly. (To je ale častá povinnost například výzkumů pro reklamní agentury či pro inzerenty, někdy i pro média.) Jde především nástroje, které dosud zadavatel v působení v dané (či blízké) oblasti svých aktivit používal a o vztah interpretovaných či navrhovaných poznatků nebo kroků k těmto nástrojům a jejich zaměření.

Pokud jde o zadání školního výzkumu, je potřeba rozhodnout se, kdo je zadavatelem. Je to konzultant (vedoucí bakalářské práce)? Nebo budoucí oponent? (Obvykle ho nelze zjistit.) Nebo představa a sdělení zkušeností od předchozích absolventů o tom, co „chce“ komise při obhajobě? (Obvykle nejde předem zjistit, před kterou komisí budete obhajovat. A navíc není jasné, jak případné posuny ve složení komise, včetně externího odborníka, nastanou a co by mohly mít za následky..) Nebo jste zadavatelem sami? Protože přece onen výzkum je váš výzkum a vy ho děláte proto, abyste se o daném tématu co nejvíce a co nejdokonalejším způsobem dověděli...(Takové určení zadavatele je sice asi nejblíže skutečnosti, ale je také nejnáročnější...)

Samozřejmě, že rozhodnutí o skutečném zadavateli má vliv na interpretaci.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat6

Příklady interpretací:

a. Elementární situace: hypotéza je jasná, jednoduchá a zřetelně ověřitelná empirickými výzkumy, včetně konfrontace zjištění pomocí tvrdých dat.

Hlavní hypotéza: kulturní kapitál má na možnost vzdělávání dětí významný vliv.

Indikace: prostřednictvím zkoumání vysokoškolských studentů

Vzdělání rodičů: vzdělání otce, matky – potvrdila se těsnost mezi VŠ vzděláním rodičů a studenty (podíl VŠ vzdělaných rodičů je více než o 30 % vyšší než je obecně podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí v jejich věkové kohortě).

Vybavenost domácnosti rodičů: PC s internetem, rozsah knihovny – potvrdila se těsnost mezi vybaveností domácnosti PC s internetem a studiem na VŠ (opět i na základě srovnání s průměry vybavenosti domácností v ČR PC s internetem), objevila se závislost mezi knihovnou nad 500 svazků a studiem na VŠ.

Vzdělávání respondentů: vyšší podíl gymnazistů se potvrdil (opět i ve srovnání s průměry v jejich věkové kohortě).

Vesměs převážili studenti, kteří chtěli na dané VŠ studovat.

Velikost trvalého bydliště: převaha studentů z velkých měst (opět i ve srovnání s údaji ze sčítání např.)

Kraj trvalého bydliště: kraje s více vysokými školami převážily.

Navíc: vztahy mezi uvedenými indikátory byly jasné a zřetelné.

Hypotéza se potvrdila. Z toho plyne, že není mezi mladými lidmi v ČR dodržována rovnost v přístupech ke vzdělávání. Jde o reprodukci vzdělanosti a nevzdělanosti a do značné míry o reprodukci zaostalejších a rozvojových regionů. Jde o posilování diferencí ve společnosti, které společnost může chápat jako neodůvodněné, tedy i nespravedlivé. Jde o posilování tenzí ve společnosti.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 7

Příklady interpretací:

b. Složitější situace: hypotéza je jasná, avšak setkávají se v ní skupiny dílčích vlivů. Je třeba doplňovat a porovnávat.

Hlavní hypotéza: Soudržné elity jsou uzavřenější vůči vlivům veřejnosti než elity nesoudržné.

Indikace: výzkumy elit – funkčních, ČR.

Sociální soudržnost: koncept, pojetí, funkce, indikace, redukce indikací, souhrn redukovaných indikací, provázání redukovaných indikací, omezení z redukce, poznatky

Elity: v podstatě totéž, plus případná strukturace (vnitřní diferenciaci podle čeho?)

Ne-elity: pojetí, struktura, předpoklady struktury, varianty, indikace, omezení indikací – výběr zásadních (a testování), poznatky o různých částech ne-elit

Vztahy mezi soudržností a elitami: aplikace indikací soudržnosti na elity, druhy elit, překrývání, prorůstání, celkový model?

Vztahy mezi soudržností a ne-elitami: aplikace indikací soudržnosti na ne-elity, dělení ne-elit ve vztahu k soudržnosti a druhům platnosti indikací, dělení ne-elit ve vztahu k obsahům soudržnosti a zacílení, celkové modely pro jednotlivé části ne-elit? /veřejnost, masa, exkludování/

Vzájemné propojení v rámci populace: shoda či neshoda v soudržnosti elit (vnitřně) a ne-elit (vnitřně) a mezi nimi – platí ona hypotéza..?

Když platí – co všechno to znamená?

Uzavřené elity = nedemokratická společnost; zdroje soudržnosti elit = zdroje moci; uzavřené elity = elity vzdálené veřejnosti i masám, elity ne-legitimní (protože bez důvěry); atd.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 8

Příklady interpretací:

c. Složitější situace: hypotéza je nejasná.

U školních výzkumů (které jsou součástí závěrečných prací) jde asi o nejčastější situaci.

(Příklad vypůjčený z jedné neúspěšné bakalářské práce na FHS UK:)

Centrální výzkumná otázka: Jak lidé tráví svůj čas a kterými aktivitami se převážně zabývají?

Hypotéza přímo nesdělena, ale z dalšího vyplývá, že se předpokládá a samotnou prací snaží ověřit to, do jaké míry je odpověď na uvedenou otázku vázána na: a. charakteristiky sociálního postavení; b. demografické charakteristiky; c. vývoj vědomí a přístupů (hodnot a norem chování) ke světu; d. vztahy mezi nimi.

Indikace: výsledky výzkumů typů životního stylu a spotřebního chování realizované v ČR v letech 1992 – 2005 a dostupné ke srovnávací analýze.

Vzhledem k tomu, že práce nepracovala s daty (tedy: s prvotními údaji z výzkumů), ale se zprávami ze srovnávaných výzkumů a nebyly k dispozici konstrukce typů ve vztahu k výsledkům výzkumů, nebylo možné vybírat jednotlivé skupiny indikací jinak, než jak to uskutečňovali sami autoři srovnávaných výzkumů. To samo o sobě znamenalo omezení, které neumožnilo fakticky odpovědět na žádnou z implicitních hypotéz a tedy ani naznačit odpovědi na centrální výzkumnou otázku.

Srovnávání samotných typů, především na základě spotřebitelského chování. Ve výzkumech byly obvykle označovány symbolicky, se základními sociálními a demografickými charakteristikami: Např. „Marie“ – ženy, starší, s nižším vzděláním (obvykle základním): pesimistické, uzavřené, konzervativní. A v jiném výzkumu zase: „Skromná babička“: šetřivá, pilná, praktická, se zájmem o domácnost, klidný rodinný život, zahrádku a hlavně o svou rodinu. Spíše konzervativní. Atd. Takové formulace umožnily srovnávací analýzu jen v náznacích.

Výsledek: zpřesnění otázek k poznávání struktury aktivit v čase a aktivit vůbec. Z části.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 9

Příklady interpretací:

d. Nejsložitější situace: hypotéza není vůbec.

Výzkum sice je, ale vůbec není jasné k čemu. Nejen posuzovatelům, ale především autorovi/autorce. A tudíž ani například komisi u obhajoby.

Nejčastěji jde o představu, že student svým výzkumem musí vyřešit spoustu problémů světa, které dosud zůstaly stranou zájmu výzkumu. Jde obvykle o průnik dvou skutečností: snahy o pomoc těm, kteří pomoc potřebují (případně o nápravu křivd, spasení, apod.) a malých znalostí o problému (tudíž: představě, že určitý postup prostě pro vyřešení problému stačí, nebo že jde o zachycení souvislostí, kterých si dosud nikdo nevšiml, či přesvědčení, že vlastní verva a potřeba pomoci stačí, aby se svět změnil...) Tyto důvody mohou být legitimní, ale většinou jde o přehnané reakce a přehnaná očekávání. Nejčastějším projevem tohoto usilování je velmi široký či obecný (kosmický!) záběr předmětu výzkumu.

Pokud se k takové situaci schyluje, je potřeba co nejrychleji práce zastavit a snažit se najít racionální, co nejkonkrétnější jádro zamýšlené tematiky a s ním pracovat. Připomínám cestu, která u jedné studentky vedla od tématu „pomoci k řešení globálních ekologických problémů“ až k tématu diplomové práce zabývající se analýzou sběru tříděného odpadu ve školách jednoho stotisícového města. Téma bylo vlastně shodné. První formulace ovšem nebyla řešitelná v rámci diplomové práce. Výsledná práce zaměřená na uvedené město a sběr tříděného odpadu ve školách nakonec patřila k vítězným pracím na ekologická témata v celostátní soutěži studentských prací.

Empirický výzkum II

O. Interpretace zpracovaných dat 10

Interpretace může být předmětem rozboru ještě v mnoha dalších souvislostech. Jde o postupy, které buďto navazují na ucelenost a promyšlenost předchozího postupu – a pak mají šanci na pozitivní výsledek – a nebo nemají za sebou takovou předchozí práci, a pak závisí na náhodě a případně na fabulační schopnosti, výřečnosti a přesvědčivosti autora/autorky. Pamatujte: vlastní přesvědčení, „že to tak je“, nemusí být argumentem pro všechny!

Poslední poznámka: **jazyk, s nímž při interpretaci pracujeme.**

Obvykle je to čeština. A ta má svá pravidla. Zvládnutí české gramatiky patří k obecné vzdělanosti. Je potřeba ji ctít, respektovat a naplňovat.

Každý má jiný způsob vyjadřování. Několik **upozornění**:

- Psané slovo není totožné se slovem mluveným.
- Vědecká vyjadřování nevyžadují vznešenost, obřadnost a užívání knižních výrazů, ale věcnost a pokud možno přesnost a jasnost vyjadřování.
- Výzkumná zpráva nemusí být zábavné čtení, ale čtení, které umožňuje shodu v porozumění mezi autorem a čtenáři. Znamená to naplňovat požadavek jasnosti v pojmosloví, jasnosti v užívání vypracovaných kategorií, pokud možno jednoznačnosti – i tehdy, když se autorovi/autorce zdá, že je to nuda, nebo, že jde dokonce o zprotivení tématu neustále shodným užíváním určitých pojmů.
- Nebojte se opakování. Nebojte se připomenutí rozhodujících kroků celého postupu (například znění hypotéz). A nebojte se obrazového zpracování. Graf či schema či obrázek může vypovědět víc než dlouhé odstavce. Ovšem jen tehdy, když má smysl. Ale zobrazení celého postupu práce na výzkumu (viz: naplněná mapa vztahů a návazností) je velmi užitečné.

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 1

P. Prezentace výsledků výzkumu

Prezentace výsledků závisí na mnoha okolnostech a podle nich může být úplně odlišná. Tutéž skutečnost je možné prezentovat mnoha způsoby, dokonce s různými konotacemi obsahů a významů a také s různými výsledky. Zásad je mnoho – jde vlastně o několik oborů, které se touto problematikou zabývají a dokonce o nejedno průmyslové odvětví... (PR, reklama, ale i celý show bussiness, oděvní průmysl, parfumerie, kožedělný průmysl, automobilový průmysl...) Dokonce vznikají obory, které se zabývají prezentací vědy pro veřejnost, elity, média...

Soustředíme se na několik okolností, které mohou být spíše využity v prezentaci výsledků školního výzkumu.

Budeme vycházet ze zásady úspěchu v marketingu (čili: v přesvědčení „trhu“, že námi nabízené produkty či služby jsou pro odběratele nejvhodnější. Marketing lze přeložit jako „zaměření aktivit na úspěch na trhu“...)

Tato zásada zní:

Ryba se chytá na to, co chutná rybě a ne na to, co chutná rybáři.

(První podotázka: víte o tom, že vy jste rybář/ rybářka? A že rybka je ten, kdo vás posuzuje, komu prezentuje výsledky výzkumu?)

Dílní otázky spojené s naplňováním této zásady, na něž se musíme pokusit v dané situaci odpovědět, jsou:

a. Co chce rybka?

b. Co chce rybář?

c. Jaké jsou nástroje (udice, návnady..) lovu

d. Co rybář zvládne (dokáže, umí se sebou udělat)?

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 2

a. *Co chce rybka?*

Rybka je různá – vybíravá; mlsná; hladová či přesycená; může mít špatnou náladu; bolí ji záda; je nová a chce ukázat, že je dobrá; je zadobře s ostatními rybkami, nebo se s nimi hádá; má pověst kruté pirani, nebo naopak pohodového kapříka; právě pomohla jiné rybce a čeká pomoc od ní (komise je vícečlenná a zahrnuje vždy dva kantory z dané fakulty aspoň); je zvyklá na nějaký průběh lovení a na ten zabírá, na jiný nepřistoupí... Je moc dobré vědět o jakou rybku vlastně jde! Nebo alespoň být, pokud možno, připraven/a na některý z výkladů motivace rybek...

Obecně je nutné pamatovat na některá pravidla:

- Sdělitelnost: co kdo slyší, vidí; na co slyší a čeho si všimne.
- Motivace: jaké jsou zdroje a intenzita motivace, z čeho se rekrutuje a jaká je? Zná rybka rybáře? Setkala se s ním někdy? Jakého druhu to bylo setkání? Jaká pověst rybáře předchází? Co lze vyčíst z dostupných podkladů (např. z podkladů o průběhu studia) o rybáři pro motivaci rybek?
- Tradice – zvyklosti: jaká jsou očekávání rybek vůči postupu rybáře? Co je zvykem, co narušuje obvyklý postup? Jak to lze zjistit? Jak vypadá obvyklý průběh „lovu“?
- Psychologické souvislosti lovu: rybka je posléze unavená, když se jí snaží ulovit už šestý – osmý rybář ten den. Nudí se. Jak ji upoutat? Nejlépe poukazem na to, o co se skutečně zajímá. (Na vysoké škole můžete počítat s tím, že každá rybka se o něco ve svém oboru zajímá víc než o něco jiného. Jen to vědět...)
- Amerikanizace: Po tímto heslem chápu stále silněji se prosazující podobu prezentací opřenu o techniku, obrázky, velká písmena a málo sdělení na jednom obrázku a to vše provázané odkazy na zkušenosti a potvrzení odjinud a hlavně na suverenitu a dokonalost rybáře. Jde často spíše o to „jak“ a „kdo“ se prezentuje, než „co“ se prezentuje. Možná, že se tento způsob prezentace bude rozšiřovat i u nás. Nedá se to, bohužel, vyloučit. Už dnes jsou školy, které právě tento „asertivní“ způsob prezentace považují za ten nejlepší... Opačně: i při využití technik prezentace pamatujte na obsah na prvním místě!
- Staré pravidlo: rybka není nervózní! Proč by měl být nervózní rybář?

Empirický výzkum II

P. Presentace výsledků výzkumu 3

Konkrétně je potřeba tato pravidla aplikovat na předpokládanou situaci:

- **Zadavatel.** O zadavateli byla řeč v části O.5 (věnované interpretaci). S odkazem na ni připomínáme obecně, že zadavatel (například zkušební komise) obvykle neví o problému, který zpracováváte. Nebo o něm ví z jiného konce než vy. A není pro něj samozřejmostí to, co je samozřejmostí pro vás. Neprošel postupem zpracování jako autor/autorka. A je mu tudíž potřeba při prezentaci ve stručnosti tuto cestu ukázat. Jinak mu vlastně zabráníte v možnosti porozumět vašemu sdělení.
- **Využití pro zadavatele.** Jde o zvyklosti a korektní postupy, s nimiž zadavatel počítá, že budou výzkumem naplňovány či usměrňovány. Vědět o jaké jde ve škole znamená vlastně maximálně využít školních podkladů pro to, jak se má výzkum dělat.
- Když usilujete o to, aby výzkumem bylo dosaženo změny, je nutné respektovat obecnou neochotu ke změnám u rybiček. Pro zachování každého systému je nezbytná určitá míra rezistence vůči změnám. Snaha přizpůsobit změnu zaběhnutým postupům je velmi vysoká. Na druhé straně: prezentace zěmny jako potvrzení uznávaných postupů je skvělým předpokladem pro přijatelnost změny.

b. Co chce rybář?

Měl by vědět co chce. A tedy vědět o tom, jaký poměr bude naplňovat v působení dvou podob cíle. Totiž na jedné straně mít úspěch a na druhé straně přesvědčit o svém zjištění a z toho plynoucích závěrech.

Nemusí jít vždycky o protipóly. Ale často ano. Uvědomit si, že o protipóly může jít (třeba i viděno rybkou) je pro budování naplnění toho, co rybář chce, zásadní.

Vlastně nejčastější je situace, kdy autor je u konce sil a chce mít celou situaci hlavně už za sebou. Pamatujte, že všechny fáze práce na výzkumu jsou důležité. Ale pokazit to závěrečnou prezentací je skutečně na zabití..!

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 4

c. Jaké jsou nástroje (udice, návny..)

Jde v zásadě o dva okruhy témat:

- 1. Nástroje, které přicházejí v úvahu: které použijeme a proč**
- 2. Jejich skladba do postupu – výstavba prezentace**

c.1 Nástroje

Možnosti: slovo mluvené, slovo psané, obrázek viděný osobně, obrázek viděný společně, symboly.

Mluvené slovo – nezbytnost. Musí dojít k verbálnímu vyjádření, i když převažují ostatní nástroje.

Srozumitelnost (musí být všem jasné a všem pokud možno stejně, o co jde a co je smyslem sdělení. Musí ale dojít k tomu, že to bude srozumitelné v každém okamžiku. Musíte dát čas naslouchajícím, aby mohli sdělení zachytit, pochopit a přijmout.)

Přesvědčivost (Sdělení musí být založeno na vlastní znalosti a plnému porozumění tématu i záměru sdělujícím. Bez vnitřního přesvědčení autora/autorky nelze přesvědčivost předat. Nemusí jít o suverénnost v projevu, nejde o to být za každou cenu asertivní. Jde daleko výrazněji o to, že znalost a vnitřní přesvědčení ústí v klidný a jistý výraz. Pro to je ovšem potřeba – kromě vlastní znalosti a jistot opřených o zvládnutí tématu – také naslouchat bedlivě tomu, na co se kdokoliv z naslouchajících ptá. Jde o komunikaci v interakci, tedy ve vzájemném působení.)

Osobnostní vklad (Je to téma, kterým se zabýváte delší dobu. Vy o něm víte víc, než je napsáno a sděleno, protože je to téma, s nímž jste existovali poměrně dlouhou dobu. Chcete o něm přesvědčit ostatní, protože jste sami přesvědčeni, že to má smysl. Navíc – jde o završení dlouhodobé práce a v tom završení ji můžete „posvětit“, nebo i „zatratit“. Obvykle nejde o tak dramatickou dichotomii, ale vy ji tak můžete cítit. Protože jste nejvíc sami zainteresovaní na tom, aby vaše sdělení bylo příznivě přijato. A chcete pro to přece udělat co nejvíc...)

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 5

Psané slovo – tak jak tak jde o základ sdělení. Protože prezentace výzkumu je v písemné podobě – v podobě zprávy či závěrečné zprávy. Toto psané slovo je součástí prezentace v první řadě. Jak psát závěrečnou zprávu a jak psát diplomovou práci, na to je literatura. (U diplomové práce např. Jadwiga Šanderová, nebo – obecněji – Umberto Ecco.) Jsou některá zcela závazná pravidla, například při citacích pramenů. Pozor: mohou být různá, i když je na to norma. Je rozumné toto téma konzultovat s konzultantem a podívat se na předchozí zprávy, jak byly prameny citovány tam. Určitá pravidla samozřejmě platí i při výstavbě psaného textu. Jádrem je samozřejmě ve struktuře věcného sdělení a propracovanosti metodiky. Odtud se rekrutuje celá struktura prezentovaného textu.

Nicméně – jde i o prezentaci v daném okamžiku, tedy o případné předkládání základních informací o výsledcích výzkumu prostřednictvím rozdílných stručných písemných vyjádření rybkám. Tady se nabízí několik možností, které je potřeba v konkrétní situaci zvážit. Skvěle působí, když jsou k dispozici jak základní shrnující poznatky (grafy, tabulky, schemata), která přesně navazují na text zprávy z výzkumu, tak i složitější podklady, které třeba ani ve zprávě nejsou a slouží jako pracovní podklad. (Viz – zmiňována „skutečná mapa vztahů mezi indikátory“ - Kapitola „O“ tohoto textu.) Ty druhé působí výborně zvláště tehdy, když o nich před tím nebyla řeč a náhle komise získá informaci o syntetickém pohledu autora/autorky na zpracovávané. Jde vlastně o kombinaci psaného slova s „osobně viděnými obrázky“.

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 6

Obrázky viděné společně

se stávají pozvolna nezbytnou součástí prezentace. Může jít o „postery“, čili o tabule s velkými prezentacemi základních výsledků výzkumů (běžné v předšálích konferencí např., méně běžné - ba dokonce spíše nepřicházející v úvahu – při prezentaci výzkumu v rámci obhajob diplomové práce), ale především o power-pointovou prezentaci. Čili o stručné uvedení celé práce v heslech na obrázcích.

Tento text je celý právě v této prezentaci, ale neaspiruje na typ prezentace, který je v silách power-pointu. Nemá pevnou grafiku; stálý odkaz na hlavní a dílčí témata či kapitoly (záhlaví či zápatí obrázků); stálé grafické odlišení toho, co je obsahově rozhodující; toho, co je stěžejní metodicky; toho, co vyjadřuje vztah záměrů (stanovených cílů) a jejich naplnění (tedy – většinou – vazby na hypotézy a jejich ověření či vyvrácení); schemata a symboly – zase stálé ve vztahu k jednotlivým částem a vazbám mezi nimi, atd. Prohlídka variant powerpointové prezentace odjinud je užitečná. Stejně jako konzultace s odborníkem na IT design. (Pozor na převahu formálních hledisek nad věcnými...)

Power-point umožňuje prezentovat hlavní teze, ale neumožňuje příliš pojednat o vnitřních souvislostech a vztazích. Podoba powerpointové prezentace je závislá především na vztahu mezi věcným a metodickým koncipováním prezentace a výstavbou (architekturou) této prezentace.

Zásada je, že rybka pravděpodobně nestráví víc než 10 obrázků! A také, že prostor pro prezentaci neumožní dostatečně a soustavně vyložit více než 10 obrázků. (Zkuste si to, než budete prezentovat výsledek...)

Empirický výzkum II

P. Presentace výsledků výzkumu 7

Symbols

Využití symbolů vychází z tématu výzkumu. Některá témata použití symbolů vylučují. Při obhajobě závěrečné zprávy při studiu je využití symbolů velmi řídké. Na druhé straně promyšlené využití může zvýšit pozornost komise. Ale zároveň vyvolává mírně riskantní situaci, když může vzniknout dojem že autor/ka téma či celou proceduru užitím pro komisi ne zcela vhodných symbolů diskredituje. Nebo si chce dokonce z komise tropit bláznů... Při veřejných prezentacích se používá nejrůznějších symbolů při úvodu a konci prezentace obrázků pro všechny. Především proto, aby byla navozena určitá atmosféra odlehčení a zároveň zbystření pozornosti rybiček. Občas také, když je prezentace dlouhá, i uvnitř prezentací. Pro připomenutí onoho odlehčení a také pro odpočinek posluchačů. (Pokud ovšem nejde o vysloveně výzkum zaměřený na symboliku a analýzu symbolů. Tam nejde o symboly jako o součást prezentace, ale jako součást meritorní výpovědi.)

Naráží se na několik problémů, z nichž zmiňujeme dva.

První je sdělitelnost a srozumitelnost symbolů. V prezentaci složitějších témat (a tím zpráva z výzkumu chtě nechtě je) je možné využít jen málo symbolů, které by pomohly vyjasnit prezentaci a kterým by všichni zúčastnění rozuměli shodně. Snad lze prezentovat autora/ku v nějaké symbolické podobě jako jásající nad tématem, zoufající si při práci a podivující se nad výsledkem. Při současném nárůstu únavy...

Druhým je nebezpečí převahy významů v symbolech nad tím, co chtělo být symbolem řečeno. I obecně přijímaný symbol je v dané kultuře vyložitelný z různých hledisek a tedy i interpretovatelný ve vztahu k výzkumu různě. Tomu se v zásadě nelze vyhnout.

Proto raději při školních prezentacích výsledků výzkumů se bez symbolů asi raději obejdeme. Něco jiného jsou ale jiné veřejné prezentace, zvláště pokud jde o prezentace mediální. Tam obrazový i jazykový symbol může velmi pomoci při pronikání prezentace do vědomí posluchačů či diváků...

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 8

C.2. Skladba nástrojů – výstavba prezentace

Situace se různí především podle toho, **zda jsou předem dána pravidla rámuující prezentaci, nebo ne.**

Při obhajobě výzkumu ve škole – spojené především s obhajobou závěrečné (magisterské či bakalářské) práce – obvykle taková pravidla dána jsou. Například v současné době /rok 2008/ na Fakultě humanitních studií UK taková **pravidla při obhajobě bakalářské závěrečné práce** jsou. Zahrnují:

- v úvodu má kandidát/ka prezentovat v úsporném vystoupení (asi tak do 15 minut) svou práci. Konkrétně: předmět, cíl, základní hypotézy, základní metody naplňování/vyvrácení platnosti hypotéz, základní prameny, rozhodující výsledky a míru potvrzení či vyvrácení hypotéz. V tomto vystoupení jde o pozitivní sdělení (toho, co se uskutečnilo), tedy bez reakcí na připomínky z posudku oponenta a vedoucího práce. Tento výstup může autor/ka číst, ale působí lépe, když sice poznámky má, ale nečte je. Pamatujte, že čtení jedné stránky A4 o cca 30 řádcích trvá někdy až 6 minut. Můžete počítat s tím, že váš podklad by neměl být delší než tři stránky. Jinak se do času pro prezentaci své práce nejvejdete.
- pak následují vystoupení oponenta a vedoucího práce. Buďto celé posudky přečtou, nebo je shrnou, v případě nepřítomnosti některého z nich čte posudek někdo z komise.
- následují reakce autora/ky na připomínky a otázky v posudcích. Posudky jsou předem, na otázky a připomínky je možné se předem připravit. Příprava se velmi vyplatí! Jádrem obhajoby není argumentace typu „já si myslím“, nýbrž typu: „tento problém je v práci rozebrán na stranách x až y, vychází z těch a těch pramenů, existují alternativy, které ukazují na další možnosti a z těch a těch důvodů, nebyly brány v úvahu...“ Nebo obyčejné: „máte pravdu, tato skutečnost nebyla dostatečně rozebrána. Bylo to z těch a těch důvodů...“
- následuje všeobecná rozprava. Účastní se kdokoliv z komise, oponent, vedoucí práce...Jde obvykle o zpřesnění a snahu o hlubší porozumění tomu, co autor/ka prezentují. Členové komise práci a její obhajobu hodnotí. Musí pro to mít i něco ověřeného podle svých kritérií hodnocení.

Celé to trvá kolem hodiny.

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 9

Základem pro výstavbu úvodního vystoupení (a to máme nyní mysli především, když pojednáváme o výstavbě prezentace) je samozřejmě strukturace celého výzkumu a shrnutí všech etap, které zahrnoval. Jinými slovy: když byl výzkum od počátku vědomě koncipován podle pravidel přípravy, realizace a zpracování výsledků výzkumu, nemůže být úvodní vystoupení před komisí ztracené. Má základ výstavby v dosavadní práci na výzkumu.

Kromě toho je ale také nezbytné promyslet skladbu nástrojů (mluvené slovo, psané slovo, obrázky předané k osobnímu shlédnutí – např. při výkladu autora/ky – obrázky všeobecně sdílené, případně vložené symboly) tak, aby jejich návaznost a doplňování napomohly srozumitelnosti a působivosti prezentace. Jde často o složitý úkol, protože autor/ka vidí jako důležité všechno. Jde ale o 15 minut, do nichž se musí prezentace tohoto „všeho“ vejít. A těchto 15 minut má možná rozhodující vliv na výsledek celého výzkumu.

Znamená to „oholit“ výzkum do podoby základní kostry.

To lze tak, že autor/ka bude opakovat postup výzkumu ve všech fázích pomocí maximálně 5 vět o některé z nich. Pro všechny ostatní fáze pak použije maximálně dvě věty.

Nebo může jít o vyjmutí základní linky, která tvoří osu výzkumu a na ní prezentovat především záměr, metodu a naplnění či vyvrácení hypotéz.

Nedoporučuje se prezentovat jeden příklad a na ostatní odkázat do textu. Nedoporučuje se ani – na druhé straně – zahltnout rybkou desítkami poznatků, tabulek, obrázků, příkladů a aplikací.

Ideální je, když lze výzkum „navěsit“ na existující výzkumy, které jsou známé, nebo o nichž se ví. Pak lze některé skutečnosti vynechat s odkazem na příslušný pramen.

Nejhorší ze všeho je mlčet...

Volba výstavby ovšem závisí i na možnostech a přednostech autora/ky. Který z nástrojů autorovi/autorce nejlépe vyhovuje? Který jí/mu umožní dostat se do tématu a uvolnit se...?

Pokud jde o reakce na posudky, je nezbytné brát je velmi vážně a pokud možno je probrat s konzultantem. Obecně platí, že spolupráce s konzultantem se vyplácí. Nejde o nic, co by „ubíralo na úrovni“ autora či autorky...

Empirický výzkum II

P. Presentace výsledků výzkumu 10

d. Co zvládne (dokáže) rybář?

K tématu jsme se dostali vlastně už v předchozím kroku. Teď půjde o poznámky, které se snaží mířit přímo k autorovi či autorce prezentující výzkum, jako k osobnosti, která tuto prezentaci chce zvládnout. A ví, že pro to musí co nejméně vědět mimo jiné i o vlastních dispozicích a indispozicích. Vycházíme ze stanoviska, že vždy platí, že připravenost a sebereflexe je lepší než „geniální intuice a suverénnost mistra“, který tak říkajíc to zvládne „z jedné vody na čisto..“

Dílní otázky tu jsou:

a. Co víte o svých dispozicích

b. Jak trénovat

c. Jak pracovat s nedostatky

d. Jak se cítíte na veřejnou prezentaci (co zvládnete?)

Tyto otázky vlastně na sebe navazují. Odpověď na předchozí do jisté míry vstupuje do odpovědi na následující. Takže lze říci, že na čtvrtou otázku jde odpovědět až tehdy, když se podaří zdat otázky předchozí.

Ad a. Co víte o svých dispozicích

Teď vynecháme takovou indispozici, jakou je neznalost tématiky výzkumu. Tuto indispozici nepředpokládáme!

Můžeme ale předpokládat „zmatení jazyků“, či „utopení se v tématice“. Tento stav nastává v určité fázi prací u každého. A skoro platí pravidlo, že čím blíže konci, tím stav zoufalství ze „stromů, přes které není vidět les“ roste. Z toho vychází první důležitý poznatek: dispozice jsou závislé také na situaci a vývoji zpracování. To, co se zdá jako naprosto nezvládnutelná indispozice dva týdny před obhajobou se musí stát zdrojem koncentrace na posledních dva týdny před obhajobou... Protože nejistota sice zůstane, ale zoufalství lze vyhnat racionalizací tématu a ověřovanou přípravou na samotnou prezentaci.

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 11

(1. pokračování rozpoznávání vlastních dispozic)

Obecně platí, že citové reakce před prezentací jsou sice silné a zanechávají dlouhodobě hluboké zážitky (na které se hezky vzpomíná), ale nejsou zárukou ani úspěchu, ani neúspěchu. Jde o průvodní jev, který by měl být zvládnutelný.

Jde spíše o bilanci (například ve spolupráci s někým, kdo vás zná z různých situací a na koho dáte) toho, jak se autor/ka zachovali v situacích, které se blížily tomu, co lze očekávat při prezentaci výsledků výzkumu.

Když jdete „na to“, máte hodně spát, nebo naopak pracovat na tématu až do kuropění? Předchází trojitá káva, nebo ani sousto? Oblečení, které vás uvádí jako spořádaného člověka, nebo naopak svéráz? Šaty, které vám dodávají sebevědomí, protože se v něm sobě líbíte a dobře se v nich cítíte? Třeba proto, že už jednou takovou situací s vámi úspěšně absolvovaly? (Když nejsou pevná pravidla na „sváteční oděv“ – a to v této době na FHS UK není – pak lze volit.) Když jdete do místnosti prezentace, musíte se vydýchat? Nebo sedět a soustředit se jak na jogínském koberečku?

Je vám blíží psané slovo, nebo mluvené, nebo prezentované na obrázcích? Co pro vás představuje zakotvení v situaci prezentace ve vztahu k těmto nástrojům? Co z těchto nástrojů může napomoci k vašemu uvolnění a věčné sebejistotě?

Potřebujete něco na uklidňování sebou? Může to být třeba tužka, se kterou si musíte při prezentaci hrát? Nebo potřebujete sebou kupu podkladů, tak říkajíc „pro jistotu“? A teprve když jsou na vašem stolku, tak to pomůže k odvanutí nejistoty?

Ještě poznámku: Prezentace výsledků (včetně obhajoby závěrečné práce studia) je obvykle veřejná. Může tam být kdokoliv. Když cítíte potřebu opory v přítomnosti vašeho uje, nechť je ujec s vámi... (Ale předem to vzkazte komisi...)

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 12

(2. pokračování rozpoznávání vlastních dispozic)

Není rozumné uvažovat při přípravě na prezentaci o vlastních nedostatcích, které mají tak říkajíc váhu utváření vaší osobnosti. Má smysl uvažovat o požadavcích situace a vůči nim nacházet odpovídající techniky a nástroje. Z nich postupně skládat mozaiku celé prezentace. To proto, že prezentace samotná vás nezmění. Zkušenost s ní vám pomůže. Když ji budete reflektovat...

Především proto, že k prezentaci nepřístupujete „jen“ jako „osobnostní balíček změní indispozic a dispozic“, nýbrž jako věcně připravená bytost, která zvažuje – po všech předchozích krocích – poslední krok. Totiž: jak co nejlépe prezentovat tuto připravenost. A to s respektem k sobě jako svébytně disponované osobnosti. Tedy – ve snaze nalézt v sobě co nejvhodnější podmínky pro to, aby prezentace mohla odpovídat přípravě i předpokladům situace, za níž proběhne. Nejde o test struktury a konzistence vaší osobnosti! Jde o úspěšnou prezentaci výsledků výzkumu. Rozhoduje věcná a metodická propracovanost a oprávněnost. Ne roztomilost autora/ky. Nebo jeho/její prezentace zoufalství a únavy z toho, jak moc pracoval/a...

Ad b. Jak trénovat

Rozhodujícím tréninkem je získání co nejvíc zkušeností s veřejným vystupováním. Nejlépe při výuce (obhajoby seminárních prací před třídou, nebo aspoň v rámci kolokvia, apod.). Účast ve studentských vědeckých soutěžích je ohromně prospěšná. I pro sám fakt, že se rybář (třeba s tématem právě své závěrečné práce) účastnil soutěže mladých vědců. Ale hlavně proto, že jde na těchto soutěžích o obhajobu se vším všudy. Třeba i se záludnými otázkami kolegů – spolúčastníků (a soupeřů) studentské vědecké soutěže. Nebo kantorů v komisi, jejichž nejste zrovna žák/yně...Ale dobré je samozřejmě i divadlo, moderování, rodinné sedánky a projevy na nich, nebo účast v polodoborných zájmových aktivitách studentů, účast na seminářích a konferencích mimo výuku, samozřejmě stáž v zahraničí (s opakovanými vystoupeními na každém semináři), apod. Zcela z dlouhodobého hlediska je asi nejvýznamnějším tréninkem četba dobré literatury. Čili – dlouhodobé přátelství s jazykem a s jeho krásnými podobami.

Takový dlouhodobý trénink je nezbytný. Za posledních čtrnáct dní před obhajobou to nedoženete.

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 13

Na druhé straně ale je příprava v závěru času před prezentací výsledků výzkumu velmi důležitá.

Měla by zahrnovat alespoň některé z těchto aktivit:

- Cvičnou prezentaci před „pomocným“ publikem, alespoň deset dní před termínem prezentace. Jde o prezentaci první podoby vystoupení autora/autorky. „Pomocné“ publikum je nejvhodnější, když je z prostředí výzkumu, ale ne přímo z oboru či stejné školy. Když o tématu mnoho neví, ale umí naslouchat a zná vás alespoň trochu, aby mohlo reagovat přímo. Nemělo by být větší než dva – tři lidé, stačí i jeden. Obecně se nedoporučuje, aby to byl/a zrovna ten/ta nejbližší. Protože při kritice mohou nastat svízelné konfliktní situace, do nichž (když jde o součást například citového vztahu) by mohly vstoupit i zcela odlišné reakce než jsou jen reakce na prezentaci.
- Dostatečný čas na opravy přípravy prezentace. Doporučuje se po první cvičné prezentaci nechat den dva volno a pak se k přípravě prezentace znovu vrátit. Není zřejmě užitečné, aby „pomocné“ publikum přímo spolupracovalo na formulaci přípravy. Musí jít o jazyk, který vyhovuje vám, který je pro vás přirozený. (Opakuji: zapomeňte na „vznešenost“ vědy i chvíle prezentace!)
- Další kolo cvičné prezentace. Pokud možno už jen s drobnými následnými úpravami tak, aby bylo možné se s připravovaným textem sžít. A také, aby bylo možné přecejen do úvodního vystoupení doplnit témata, která se ukážou jako rozhodující v posudcích, především v posudku oponenta. Jde o to připravit si půdu pro samotné reakce po prezentaci posudků. V této době je také rozumné připravit případné prezentace psané či obrazové, včetně jejich přesného vložení do prezentace.
- Když jde o dobrý vztah s konzultantem, pak by poslední kolo cvičné prezentace mělo být ve spolupráci s ním.
- Pak už jen – pro jistotu – je dobré text několikrát nahlas pronést a naučit se pár prvních slov či vět zpaměti, kdyby náhodou došlo k nejhoršímu a při prezentaci jste začli „naprostým oknem“.

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 14

Ad c. Jak pracovat s nedostatky

Základní odpověď je jednoduchá: jako s přednostmi. Čili zkuste je obrátit ve výhody. A pokud to nejde, připravte se na ně.

Když se nemůžete vymáchnout, mluvte co nejpomaleji a nejrozněji. Když máte tendenci drmolit, tak zvolte rychlou prezentaci, kde je jedno téma za druhým v rychlých střizích. Nebo naopak – zvolte hodně obrázků a málo slov. Když víte, že reagujete prudce a neuváženě, cvičte se v počítání do pěti, než něco ze sebe vyrazíte. Když jste schopni v každé výtce vidět útok na vaši osobu a život, počítejte s tím, že se budete muset stále omlouvat. Tvářit se uraženě je obvykle směšné a je to bráno jako projev nedospělosti.

Horší je to s nedostatky ve výzkumu. Především o nich musíte vědět, aby vás poukaz na ně nezaskočil. Znamená to jednak možnost vytvoření určitého odstupu (to je možné jedině tehdy, když máte před odevzdáním práce alespoň čtrnáct dní na to, abyste ji na chvíli odložili a vrátili se k ní s nějakým časovým odstupem a znovu ji přečetli a případně doplnili či pozměnili). Pak je rozumné se k ní vrátit po odevzdání s delším odstupem a pořádně ji pročíst méně zainteresovanýma očima. A také to vyžaduje velkou pečlivost při čtení posudků oponenta a vedoucího. Velmi se vyplácí i během času po odevzdání práce konzultovat s vedoucím práce (konzultantem). Zvláště po vlastních zjištěních případných nedostatků. Když je nedostatků mnoho, je rozumné se o nich zmínit (například jako o vědomých vynecháních) v úvodním vystoupení. Ale vždycky je rozumné pracovat s literaturou, která o tématech nedostatků pojednává. Tak, aby bylo vidět, že o nich víte a že si také uvědomujete, kde hledat cestu k jejich nápravě.

I toto je samozřejmě součást přípravy a tréninku. Ale znovu platí: osobnostní předpoklady během přípravy na prezentaci nezměníte. Můžete s nimi pracovat a hledat v nich možnosti pro užití co nejefektivnější.

Empirický výzkum II

P. Prezentace výsledků výzkumu 15

Ad d. Jak se cítíte na veřejnou prezentaci (co zvládnete?)

Ta otázka už se zdá zbytečná – po všech předchozích poznámkách a upozorněních. Má vyjádřit jediné: příprava na prezentaci musí být v celku. Nemůže převážít jen jedna stránka prezentace. Tedy: míra přípravy ve zpracování výzkumu je základní, dává jistotu a klid. Když ji doplníte dlouhodobým tréninkem prezentací, rozumným výběrem nástrojů, osobní přípravou (nepůjde o šest papírků, které budete na stole před sebou hledat, jak patří po sobě, ale o uspořádaný text, který budete mít před sebou, nebudete ho číst, jen se občas přesvědčíte, že postupujete tak, jak jste si předsevzali; občas vše doplníte rozdáním základních grafů, obrázků, tabulek či schemat...), vytvořením dobrých podmínek pro vlastní dobrou kondici a to vše „zabaleno“ do průběžné spolupráce s vedoucím práce (pokud jste ovšem s ním spolupracovali během práce na výzkumu), pak nemůže prezentace (tedy: obhajoba) dopadnout špatně.

V případě obhajoby závěrečné práce na studiu jde jistě o kredity. Ale daleko víc o vědomí, že jste udělali všechno pro to, aby prezentace dopadla dobře. A že to mělo smysl, protože to pro vás přineslo důkaz o tom, že i tak obtížnou věc, jakou je zpracování závěrečné práce a její obhajoba, zvládnete. Možná, že je to poslední druh takové zkoušky, který zažijete. A stojí za to ji ukončit s dobrými pocity.

Empirický výzkum II

A to je vlastně všechno. Snad bude čtenáři tento text k užitku.

Když dodržíte základní pravidla pro jednotlivé fáze přípravy, realizace, zpracování a interpretace empirického výzkumu, pak to výzkum bude.

Když ne, nebudete mít žádnou jistotu, že zjištěné poznatky se blíží skutečnosti. A empirický výzkum bude neempirický...**POZOR:** chyba v jednom kroku znamená nepoužitelnost dalších a zborcení celého výzkumu.

A to vám opravdu nepřeji. Protože to by byla zbytečná práce.